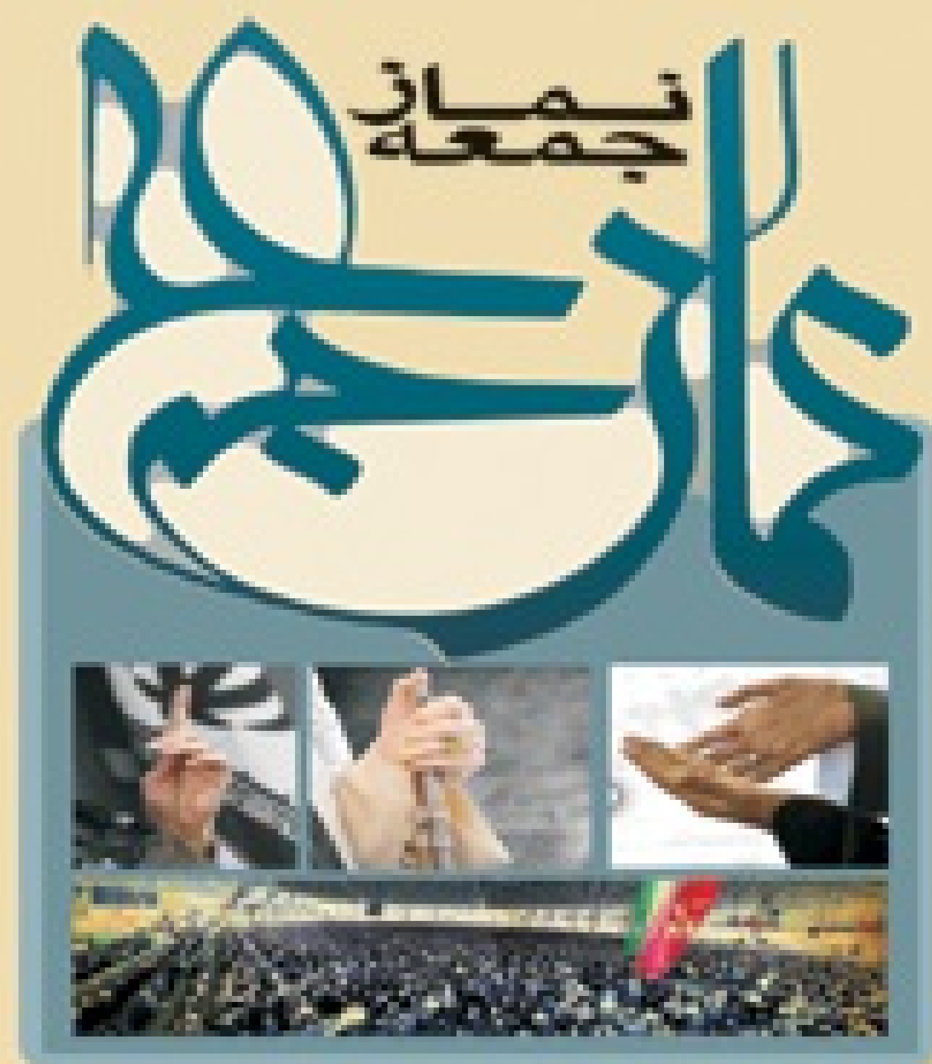

نماز جمعه
سید علی قاضی عسکر

بسم الله الرحمن الرحيم

نماز جمعه

نویسنده:

علی قاضی عسکر

ناشر چاپی:

مشعر

ناشر دیجیتالی:

مرکز تحقیقات رایانه‌ای قائمیه اصفهان

فهرست

نماز جمعه

مشخصات کتاب

سرشناسه : قاضی‌عسکر، سیدعلی، ۱۳۲۵ -

عنوان و نام پدیدآور : نماز جمعه/ تالیف علی قاضی‌عسکر.

مشخصات نشر : تهران: نشرمشعر، ۱۳۹۰.

مشخصات ظاهری : ۱۵۹ص.؛۱۲×۲۱س‌م.

شابک : ۹۷۸-۹۶۴-۵۴۰-۳۳۰-۸

وضعیت فهرست نویسی : فیپا

یادداشت : چاپ قبلی: موسسه علمی فرهنگی دارالحدیث، سازمان چاپ و انتشارات، ۱۳۸۵.

موضوع : نماز جمعه

موضوع : نماز جمعه -- احادیث

رده بندی کنگره : BP۱۸۷/۵/ق۲ن۸ ۱۳۹۰

رده بندی دیویی : ۲۹۷/۳۵۳

شماره کتابشناسی ملی : ۲۴۶۸۱۴۱

ص:۱

مقدمه

ص:۲

ص:۳

ص:۴۰

ص:۵

ص:۶

ص:۷

ص:۸

ص:۹

انسان موجودی اجتماعی است، خداوند اجتماعی بودن و با دیگران زیستن را، در فطرت آدمیان، به ودیعت نهاده، تا با کمک و یاری هم‌نوعان خود، زندگی کنند.

اسلام برای تأمین و پاسخ گویی به این نیاز فطری بشر، قوانین را در سه بخش: ۱. عبادات؛ ۲. معاملات؛ ۳ - احکام، ارائه داده که عمل به آنها با ویژگی‌های خاصّ هر یک، می‌تواند سعادت و خوشبختی آدمیان را تضمین، و آنان را برای حضور در عرصه‌های مختلف اجتماع آماده و مهیا سازد.

عبادات در اسلام دو دسته‌اند:

۱. عبادات فردی، مانند کمک به فقرا و نیازمندان که بهتر آن است به صورت مخفی و پنهانی انجام شود تا آبرو و عزّت نفس آنان در معرض خطر قرار نگیرد.

۲. عبادات اجتماعی، مانند نمازجماعت، نمازجمعه، انجام فریضهٔ حج و. . .

ص:۱۰

نماز این فریضهٔ بزرگ عبادی نیز به دو صورت برگزار می‌شود:

الف) به تنهایی و در محیطی خلوت.

ب) در مسجد و با حضور دیگر مسلمانان.

به تنهایی و فرادی نماز خواندن، ثوابی محدود و مشخص دارد، لیکن اگر همان نماز، به جماعت خوانده شود ثواب آن مضاعف، و به گونه ای خواهد شد که جنّ و انس از نوشتن پاداش یک رکعت آن، ناتوان می گردند.

ابو سعید خدری گفت: رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود:

جبرئیل با هفتاد هزار فرشته، پس از نماز ظهر نزد من آمد و گفت:

ای محمّد صلی الله علیه و آله پروردگارت به تو سلام رسانده، دو هدیه که آنها را به هیچ یک از پیامبران قبل از تو نداده، برای شما فرستاده است.

پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: آن دو هدیه چیست؟

جبرئیل گفت: سه رکعت وتر در نمازشب(۱)و نمازهای پنج گانه را به جماعت خواندن.

پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: ای جبرئیل خداوند برای امّت من چه پاداشی در نماز جماعت قرار داده است؟

جبرئیل گفت:

إذا کانا اثنَینِ کَتَبَ اللّهُ لِکُلِّ واحِدٍ بِکُلِّ رَکْعَةٍ مِائَةً وَخَمْسِینَ صَلاةً، وَإذا کانُوا ثَلاثَةً کَتَبَ اللّهُ لِکلٍّ

۱- دو رکعت شفع و یک رکعت وتر

ص:۱۱

منهُم بِكُلِّ رَكعَةٍ سِتَّمِائَةِ صَلاةٍ، وَإذا كانُوا أرْبَعَةً كَتَبَ اللّهُ لِكُلِّ واحِدٍ بِكُلِّ رَكْعَةٍ أَلْفاً وَ مِائَتَى صَلاةٍ، وَإذا كانُوا خَمْسَةً كَتَبَ اللّهُ لِكُلِّ واحِدٍ بِكُلِّ رَكْعَةٍ أَلْفَيْنِ وَأَربَعَمِائَةِ صَلاةٍ، وَإذا كانُوا سِتَّةً كَتَبَ اللّهُ لِكُلِّ واحِدٍ مِنْهُمْ بِكُلِّ رَكْعَةٍ أَرْبَعَةَ آلافٍ وَثَمانَمِائَةِ صَلاةٍ، وَإذا كانُوا سَبْعَةً كَتَبَ اللّهُ لِكُلِّ واحِدٍ مِنْهُمْ بِكُلِّ رَكْعَةٍ تِسْعَةَ آلافٍ وَسِتَّمِائَةِ صَلاةٍ، وَإذا كانُوا ثَمانِيَةً كَتَبَ اللّهُ تَعالىَ لِكُلِّ واحِدٍ مِنْهُمْ تِسْعَةَ عَشَرَ أَلْفاً وَمِائَتَى صَلاةٍ، وَإذا كانُوا تِسْعَةً كَتَبَ اللّهُ تَعالى لِكُلِّ واحِدٍ مِنْهُمْ بِكُلِّ رَكْعَةٍ سِتَّةً وَثَلاثِينَ ألفاً وَأَرْبَعَمِائَةِ صَلاةٍ، وَإذا كانُوا عَشَرَةً كَتَبَ اللّهُ تَعالى لِكُلِّ واحِدٍ بِكُلِّ رَكْعَةٍ سَبْعِينَ أَلْفاً وَأَلْفَيْنِ وَثَمانَمِائَةِ صَلاةٍ، فَإِنْ زادُوا عَلَى العَشَرَةِ فَلَو صَارَتْ بِحارُ السّماواتِ وَالأَرْضِ كُلُّها مِداداً، وَالْأشْجارُ أقْلاماً، وَالثَّقَلانِ مَعَ الْمَلائِكَةِ كُتّاباً، لَمْ يَقْدِرُوا أنْ يَكْتُبُوا ثَوابَ رَكْعَةٍ واحِدَةٍ. ۱

اگر در نماز جماعت، نمازگزاران دو نفر باشند خداوند برای هر کدام از آنان در هر رکعت ثواب یکصد و پنجاه نماز می‌نویسد، اگر سه نفر بودند برای هر رکعت ششصد نماز، و اگر چهار نفر بودند یک هزار و

۱) . مستدرک الوسائل، ج ۶، ص ۴۴۳

ص:۱۲

دویست نماز، و اگر پنج نفر بودند دو هزار و چهارصد نماز، و اگر شش نفر بودند چهار هزار و هشتصد و اگر هفت نفر بودند نه هزار و ششصد نماز، و اگر هشت نفر بودند نوزده هزار و دویست، و اگر نه نفر بودند سی و شش هزار و چهارصد، و اگر ده نفر بودند پاداش هفتاد و دو هزار و هشتصد نماز [در نامه عمل آنان] نوشته می‌شود و اگر عدد نمازگزاران از ده نفر بیشتر شود، اگر تمام آسمان‌ها کاغذ و دریاها مرکب و درخت‌ها قلم و جن و انس و ملائکه نویسنده شوند، نمی‌توانند پاداش یک رکعت آن را بنویسند.

از این روایت و دیگر روایاتی که در فضیلت نماز جماعت بیان گردیده، به خوبی می‌توان فهمید که اسلام برای حضور مردم در عرصه‌های اجتماعی ارزشی فوق‌العاده قائل است.

اجتماعات دینی و اسلامی نیز به چند دسته تقسیم می‌شوند:

۱. اجتماع روزانه

اجتماعات روزانه عبارتند از: نمازهای جماعت صبح، ظهر، عصر، مغرب و عشا.

هر مسلمانی در شبانه روز، سه یا پنج نوبت در کنار دیگر برادران و خواهران ایمانی خود حضور یافته، با آنان مأنوس شده، نشست و برخاست کند، به یقین و در

ص:۱۳

کوتاه‌ترین زمان، از مشکلات و درد و رنج مسلمانان باخبر شده، می‌تواند در حلّ مشکلات آنان را یاری دهد و یا از آنها کمک بگیرد.

۲. اجتماع هفتگی

مسلمانان روزهای جمعه هر هفته، در محدوده‌ای وسیع‌تر و با جمعیتی بیشتر در مساجد جامع و یا مصلّاهای نمازجمعه حضور یافته، در نماز پرشکوه عبادی سیاسی جمعه شرکت می‌کنند و اگر کسی در محدودهٔ یک فرسخی بخواهد نمازجمعه دیگری اقامه نماید نماز او باطل است.

۳. اجتماع سالانه

همه ساله در موسم حج، مسلمانان از گوشه و کنار جهان در کنار خانه خدا اجتماعی بزرگ و شکوهمند برگزار می‌کنند تا ضمن انجام مناسک حج، با هم آشنا شده، در رابطه با مسائل و مشکلات گوناگون جهان اسلام بحث و تبادل نظر نموده، در حلّ آنها با یکدیگر تشریک مساعی کنند.

ویژگی‌های نمازجمعه

نمازجمعه در اسلام، از اهمیّت و ویژگی‌های فراوانی برخوردار است که توجه خوانندگان محترم را به برخی از

ص:۱۴

آنها جلب می‌نمایم:

۱. نمازجمعه باید به جماعت خوانده شود و با کمتر از پنج نفر نمی‌توان نمازجمعه اقامه کرد.

۲. خداونـد دو رکعت از نمـاز ظهر کاسـته، و به جای آن دو خطبه قرار داده است، تا خطیب جمعه اسـلام عزیز را برای مردم تبیین و مصالح و مفاسد مربوط به افراد و جامعه را تشریح کند.

۳. ستایش و حمد و سپاس خداوند در هر دو خطبه واجب است.

۴. توصیه نمازگزاران به تقوا و پرهیز از گناه در هر دو خطبه ضروری است.

۵. فرستادن درود و سلام بر پیامبر صلی الله علیه و آله و ائمه معصومین علیهم السلام لازم است.

۶. باید میان محل برگزاری دو نمازجمعه حدّاقل سه میل یعنی حدود یک فرسخ فاصله باشد.

۷. اگر شـنوندگان از نظر زبان مختلف باشند، خطیب جمعه لازم است میان زبان‌های مختلف جمع نموده، شنوندگان را با زبان خود موعظه و نصیحت نماید.

۸. واجب است امام و خطیب جمعه، ایستاده خطبه بخواند.

۹. سزاوار است خطیب جمعه، به هنگام ایراد خطبه‌ها و نیز هنگام اقامهٔ نماز صدا را بلند کرده، تا نمازگزاران صدای او را بشنوند.

ص:۱۵

۱۰. نمـازگزاران جمعه، هنگـام ایراد خطبه‌هـا، لازم است به طرف امـام جمعه نشسـته، بیش از مقـداری که در نمازهـای یومیّه جایز است، به این طرف و آن طرف نگاه نکنند و روی خود را برنگردانند.

۱۱. سزاوار است خطیب جمعه در خطبه هـا، مصالـح دین و دنیـای مسـلمانان را تـبیین و آنـان را از رویـدادها و حوادث کشورهـای اسلامی و جهان آگاه سازد و از اموری که برای مسلمانان سودآور و زیانبار است و یا در شئون مختلف زندگی فردی و اجتماعی به آن نیازمندنـد سـخن بگویـد و مؤمنان نمازگزار را از چگونگی دخالت بیگانگان و نظام‌های سـلطه‌گر و ظالم و اسـتعمارگر در امور داخلی کشورهای اسلامی، و استثمار آنان و غارت اموال و ثروت‌های عمومی آگاه نماید.

۱۲. خطیب جمعه باید خوش بیان بوده، با عباراتی شـیوا و رسا و روان سـخن بگوید مقتضای حال را رعایت کند و به آن چه که در جهان و منطقه می‌گـذرد آگاه بوده، مصالـح اسـلام و مسـلمین را بداند، شـجاع باشد و در راه خدا از سـرزنش هیچ ملامت‌کننده‌ای نهراسـد و بـا صـراحت لهجه و توجه به شـرایط زمـان و مکـان، در اظهـار حق و ابطـال باطل سـخن بگویـد و از انجام کارهای لغو و بی‌فایده، و هر آنچه موجب کاسـتن از تأثیر نفوذ کلام او می‌شود پرهیز نماید تا در نتیجه، سخن وی قلب‌ها را تسخیر و تحوّل روحی و اخلاقی شنوندگان را در پی داشته باشد.

ص:۱۶

۱۳. مستحب است خطیب جمعه در زمستان و تابستان عمامه بر سر نهد و تمیزترین لباس‌ها را بپوشد، عطر بزند و با آرامش و وقار حرکت کند.

۱۴. مستحب است خطیب جمعه قبل از ایراد خطبه‌ها بالای منبر قرار گرفته، روبروی مردم بنشیند و به نمازگزاران سلام کند.

۱۵. مستحب است امام‌جمعه، چیزی همچون شمشیر و کمان و عصا، در دست گرفته، با مردم سخن بگوید.

۱۶. اگر مسلمانان در انجام مناسک حج، از زینت‌کردن، ناخن گرفتن، موی کندن و امثال آن منع شده‌اند، لیکن به نمازگزاران جمعه توصیه شده، ناخن و موی روی لب را کوتاه نموده، مسواک بزنند و هنگام رفتن به نمازجمعه سر را شستشو داده، زینت برگیرند.

انس بن مالک از رسول خدا صلی الله علیه و آله نقل کرده که آن حضرت فرمود:

مَنْ قَلَّمَ أظافيرَهُ يَوْمَ الْجُمُعَةِ، وَأخَذَ مِن شارِبِهِ وَاسْتاكَ، وَأفرَغَ عَلى رَأْسِهِ مِنَ الماءِ حِينَ يَرُوحُ اِلَى الجُمُعَةِ، شَيَّعَهُ سَبْعُونَ ألفَ مَلَكٍ كُلُّهُمْ يَسْتَغْفِرُونَ لَهُ، وَيَشْفَعُونَ لَهُ. ۱

کسی که روز جمعه ناخن‌ها و موی روی لب خود را کوتاه نموده، مسواک بزند و هنگام رفتن به سوی

۱) . جامع الاخبار، ص ۱۲۲؛ مستدرک الوسائل، ج ۶، ص ۴۶

ص:۱۷

نمـازجمعه، کمی آب روی سر خـود بریزد، هفتـاد هزار فرشـته او را بـدرقه نمـوده، برای وی [از خداونـد] طلـب مغفرت و شـفاعت می کنند.

۱۷. به مسـلمانان توصیه شده، هنگام رفتن به نمازجمعه، و در نمازهای عید فطر و قربان از بهترین و تمیزترین لباس‌های خود استفاده کنند.

از امام صادق علیه السـلام دربارهٔ معنای فرموده خداونـد بلندمرتبه «خُذُوا زِينَتَكُم عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ» ۱سؤال شد حضرت فرمودند: «در عید فطر و قربان و جمعه» . ۲

۱۸. نمـازجمعه از چنـان اهمیّتی برخـوردار اسـت که فرشـتگان در آسـمان‌ها برای شـرکت کننـدگان در نمـازجمعه طلب مغفرت و آمرزش می کنند.

انس بن مالک گفت: پیامبر صـلی الله علیه و آله فرمود: «زمانی که در شب معراج مرا به طرف آسـمان حرکت دادنـد، در زیر عرش هفتاد شـهرماننـد شـهرهای شـما را دیـدم که فرشـتگان بال‌های خود را گسترده، تسبیـح و تهلیل خدای کرده و می گفتند: بار خدایا کسانی را که در نمازجمعه حاضر می‌شوند بیامرز، بار خدایا کسانی را که روز جمعه غسل می کنند ببخشای» . ۳

۱۹. مردم از روز پنجشنبه باید خود را برای حضور در

۱) . اعراف: ۳۱

۲) . وسائل الشیعه، ج ۷، ص ۳۹۵

۳) . مستدرک الوسائل، ج ۶، ص ۹۰

ص:۱۸

نمازجمعه آماده کننـد. امام باقر علیه السـلام در پاسـخ به سؤالی پیرامون آیهٔ «فَاسْـعَوْا إلیٰ ذِکْرِ اللّهِ. . .» فرمود: «به خدا سوگند به من خبر رسـیده که اصـحاب رسول خدا صلی الله علیه و آله از روز پنجشنبه خود را برای جمعه آماده می‌کردند؛ زیرا روز جمعه، روزی محدود – فشرده – برای مسلمانان است» . ۱

از آنجـا که روایت در بیان معنای آیـهٔ شـریفه «یا أَیُّهَا الَّذِینَ آمَنُوا إذا نُودِیَ لِلصَّلاةِ مِنْ یَوْمِ الْجُمُعَـةِ فَاسْـعَوا إلی ذِکْرِ اللّهِ. . .» ۲آمده، خود دلیل آن است که امام باقر علیه السلام اهمیت شرکت و حضور مردم در نمازجمعه را گوشزد فرموده‌اند.

تأییـد این مطلب، روایت دیگری است که امام‌سـجاد علیه السـلام از امیرمؤمنـان علی بن ابی‌طـالب علیه السـلام نقل کرده‌انـد که آن حضـرت فرمود: «هیچ یک از شـما روز پنجشـنبه دارو نخورید!» گفته شد ای امیر مؤمنان چرا؟ حضـرت فرمود: «برای اینکه ضعف و سستی ناشی از مصرف دارو، مانع شرکت در نمازجمعه نشود» . ۳

۲۰. مسلمانان باید خطبه‌های نمازجمعه را دقیقاً استماع نموده، اگر چُرت بر آنان چیره شود، جای خود را عوض کنند. . .

۱) . وسائل الشیعه، ج ۷، ص ۳۵۳

۲) . جمعه: ۹

۳) . وسائل الشیعه، ج ۷، ص ۳۵۳

ص:۱۹

پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله می‌فرمایند:

إذا نَعَسَ أَحَدُكُم فِی الْمَسْجِدِ یَوْمَ الجُمُعَةِ فَلْیَتَحَوَّلْ مِنْ مَجْلِسِهِ ذلِكَ اِلی غَیْرِهِ. ۱

اگر یکی از شما روز جمعه در مسجد چرت زد، پس جای خود را با دیگری عوض کند، تا این تغییر مکان مانع خواب رفتن نمازگزار شود.

۲۱. از سوی دیگر شرکت‌کنندگان در نمازجمعه، با استماع خطبه‌ها با مصالح دین و دنیای خود آشنا می‌شوند؛ چنان‌که از علی بن موسی الرضا علیه السلام پرسیدند: چرا برای نمازجمعه خطبه قرار داده شده؟ فرمود:

لِأنَّ الْجُمُعَةَ مَشْهَدٌ عامٌّ فَأرادَ أنْ یَكُونَ لِلإمام سَبَبٌ لِمَوْعِظَتِهِم وَتَرْغِیبِهِمْ فِی الطَّاعَةِ، وَتَرهِیبِهِم عَنِ الْمَعْصِیَةِ، وَتَوْقِیفِهِمْ عَلی ما أرادَ مِنْ مَصْلَحَةِ دینِهِم وَدُنْیاهُم، ویُخْبِرَهُم بِما وَرَدَ عَلَیهِ مِنَ الأوقاتِ [الآفاقِ] وَمِنَ الأحْوالِ الّتی لَهُمْ فِیهَا الْمَضَرَّةُ وَالْمَنْفَعَةُ. ۲

برای اینکه جمعه، روز اجتماع عمومی است و این خود وسیله‌ای است تا امام، مردم را موعظه کند و به اطاعت خداوند تشویق نماید و آنان را از معصیت و گناه و نافرمانی خدا بترساند و مردم را نسبت به مصالح دین و دنیایشان آگاه سازد، و رویدادهایی که در

۱) . مسند احمد، ج ۸، ص ۴۷۹

۲) . عیون اخبار الرّضا علیه السلام، ج ۲، ص ۱۱۱

ص:۲۰

دوردست ترین نقاط جهان واقع می‌شود را به مردم خبر دهد و جریانات و حوادثی که سود و زیان مسلمانان در آن است را به اطلاع آنان برساند.

۲۲. شرکت‌کنندگان در نمازجمعه آن‌قدر عزیزند که نام آنان را فرشتگان با قلمی زرین و در صفحاتی نقره‌ای می‌نویسند. ۱

کسانی‌که نامشان در چنین دفاتری ثبت شود مورد رحمت و مغفرت خدا قرار می‌گیرند تا جایی که به آنان خطاب می‌شود: «إستَأنِفِ العَمَلَ» ۲؛ «عمل را از نو آغاز کنید» .

۲۳. کارفرمایان در جامعه اسلامی وظیفه دارند هنگام برپایی نمازجمعه، کارگران را برای شرکت در نمازجمعه آزاد بگذارند.

رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود:

مَنْ اِسْتَأْجَرَ أجِیراً فَلَا یحبِسْهُ عَنِ الْجُمُعَةِ فَیَأثَم، وَإن لَم یَحْبِسْهُ عَنِ الجُمُعَةِ اشتَرَکا فِی الْأجرِ. ۳

اگر کسی کارگری را روز جمعه برای کاری اجیر کند، پس نباید او را از شرکت در نمازجمعه باز دارد که اگر چنین کند گناهکار است و اگر مانع وی نشد و اجازه شرکت در نمازجمعه را به او داد، هر دو در ثواب شریکند.

۱) . کافی، ج ۳، ص ۴۱۳

۲) . وسائل الشیعه، ج ۷، ص ۲۹۶

۳) . مستدرک الوسائل، ج ۶، ص ۷

ص:۲۱

۲۴. مسئولان و زندانبانان، زندانیان را با مراقبت مأموران، از زندان خارج و در نمازجمعه شرکت دهند.

امام باقر علیه السلام فرمود:

إنّ عليّاً عليه السلام كان يُخْرِجُ أهلَ السُّجونِ مِنَ الحَبْسِ فى دَيْنٍ أو تُهَمَةٍ إلَى الْجُمُعَةِ فَيَشهَدُونَها، وَيُضَمِّنُهُمُ الأولياءَ حَتّى يَرُدّونَهُم. ۱

همانا روش علی علیه السلام چنین بود: زندانیانی که به دلیل تهمت و یا ناتوانی در پرداخت قرض زندانی بودند را، روزهای جمعه با ضمانت اولیای آنان از زندان خارج می‌ساخت، پس در نمازجمعه حاضر می‌شدند - و از برکات آن بهره می‌گرفتند -.

۲۵. حال با توجّه به اهمیتی که نمازجمعه دارد، اگر مسلمانی سه هفته پی در پی بدون عذر شرعی در نمازجمعه شرکت نکند، خداوند بر قلب او مُهر زده، نام وی را در شمار منافقان ثبت می‌کند؛ چنان‌که رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود: «مَنْ تَرَكَ ثَلاثَ جُمَعٍ تَهاوُناً بِها طَبَعَ اللّهُ عَلىٰ قَلبِهِ» . ۲

۲۶. آنان که با نمازجمعه برخوردی سرد و تخریبی دارند، به دیگر کارها و اعمال عبادی خود ضربه وارد ساخته، باید از کار خود توبه کنند.

۱) . مستدرک الوسائل، ج ۶، ص ۲۷

۲) . سنن ابی‌داود، ج ۱، ص ۶۳۸

ص:۲۲

رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود:

فَمَنْ تَرَکَها فِی حَیاتِی وَبَعدَ مَماتی إلیٰ یَومِ القِیامةِ جُحُوداً لَها وَاسْتِخْفافاً بِحَقِّها فَلا جَمَعَ اللّهُ شَمْلَهُ، وَلا بارَکَ اللّهُ لَهُ فی أمرِهِ. ۱

کسی که در دوران حیات من و یا پس از مرگ من تا روز قیامت، نمازجمعه را ترک کند، چه آن را انکار کند یا سبک بشمارد، خداوند پراکندگی کار او را سامان ندهد و امر او را مبارک نگرداند.

۲۷. نمازجمعه علاوه بر بُعد معنوی و عبادی آن، پیوستگی خاصّی با حکومت و نظام اسلامی دارد.

رسول خدا صلی الله علیه و آله در دوره سیزده ساله بعثت تا هجرت، در مکّه مکرّمه نمازجمعه اقامه نکردند، ولی پس از هجرت به مدینه و تشکیل حکومت دینی و اسلامی، نمازجمعه را برگزار و مسلمانان را به شرکت در آن، امر و تشویق فرمودند.

در دوران خلفای بنی‌امیه و بنی‌عباس نیز، امامان و پیشوایان دین علیهم السلام به دلیل عدم برپایی حکومت اسلامی و سلطه عناصر غیر صالح، از اقامهٔ نمازجمعه خودداری می‌کردند.

۲۸. نمازجمعه، نمازی عبادی - سیاسی است و لذا امام و پیشوای مسلمانان و یا امیر و شخصی که از طرف

۱) . مستدرک الوسائل، ج ۶، ص ۱۰

ص:۲۳

امام مسلمین به این سمت منصوب شده، باید نمازجمعه را اقامه کند و هیچ‌کس نمی‌تواند در نظام اسلامی بدون اذن ولی امر مسلمین، و از سر خود اقدام به برگزاری نمازجمعه نماید. از این رو مسلمانان همه هفته مصالح و مفاسد و مشکلات جامعهٔ اسلامی را مستقیم و بدون واسطه از زبان مسئولان نظام می‌شنوند و در نتیجه یا توجیه شده و یا برای حلّ آن چاره‌اندیشی می‌کنند.

اهمّیت و جایگاه والا ـ و مهمّ نمازجمعه، که به برخی از آنها اشاره گردید، خلفای بنی‌امیه و بنی‌عباس را بر آن داشت تا درصدد چنگ‌اندازی و تصرّف غاصبانه این منصب حسّاس برآمده، و در نتیجه از آن سوءاستفاده کنند و آن را وسیله و ابزاری برای دستیابی به مطامع و منافع غیر الهی و شیطانی خود قرار دهند.

بهره‌برداری‌های سیاسی حاکمان دور از خدا، از این فریضه مهمّ دینی و اسلامی قرن‌ها ادامه یافت تا آنکه خداوند بر مؤمنان خداجوی، و مدافعان حریم دین و دیانت در ایران اسلامی منّت نهاد و انقلاب شکوهمند اسلامی به رهبری پیشوای خردمند انقلاب حضرت امام خمینی قدس سره به پیروزی رسید و بار دیگر حکومت الهی و اسلامی استقرار یافت.

یکی از برکات این نظام مقدس و شکوهمند، برگزاری و اقامهٔ نمازجمعه در سرتاسر میهن اسلامی بود. حضرت

ص:۲۴

امام خمینی قدس سره در این رابطه فرموده‌اند:

یکی از مهم‌ترین چیزهایی که در این انقلاب حاصل شد، قضیهٔ نمازجمعه است که در زمان سابق در بین ما مطرود، و در بین اهل سنت به‌طور دلخواه نبود و غالباً تحت نفوذ قدرت‌ها انجام می‌گرفت که بحمداللّه در این نهضت، نمازجمعه با محتوای حقیقی آن تحقق یافت. ۱

پس از رحلت امام عظیم الشأن و راحلمان، رهبر معظّم و بزرگوار انقلاب اسلامی حضرت آیهٔ‌اللّه خامنه‌ای - مدّظله -، هدایت و رهبری امامان جمعه را برعهده گرفته، خود نیز پیشاپیش دیگران به عنوان امام‌جمعه تهران به این سنگر مقدس شکوه و عظمت خاصّی بخشیدند. ایشان در رابطه با اهمیت و جایگاه والای نمازجمعه فرموده‌اند:

. . . نمازجمعه به خودی خود یکی از آن عوامل حفظکننده و باقی‌دارنده و ضد زوال در درون نظام اسلامی است و تا وقتی این نماز هست و تا وقتی ائمه محترم جمعه و مردم، قدر نمازجمعه را می‌دانند و تا وقتی نمازجمعه «کما هی حقُّها» انجام می‌گیرد، بلاشک در جامعه اسلامی، خوف و تزلزل نیست. ۲

مجموعه‌ای را که در پیش دید خود دارید، گزیده‌ای از

۱) . صحیفه نور، ج ۱۸، ص ۱۵۱

۲) . با رهبر در سنگر جمعه، ص ۱۱۷

ص:۲۵

روایات شیعه و سنی در زمینه اهمیت نمازجمعه و ویژگی‌های مربوط به آن است که از زبان رسول‌خدا صلی الله علیه و آله و ائمه معصومین علیهم السلام بیان شده است.

امید آنکه خوانندگان عزیز و گرامی را مفید افتد و رضایت و خشنودی حضرت حقّ را فراهم سازد.

سید علی قاضی عسکر

عضو شورای سیاستگذاری

ائمه جمعهٔ سراسر کشور

ص:۲۶

ص:۲۷

جمعه در لغت

. . . وَالْجُمعَـةُ - بِضَمِّ المِيم وَالسُّكُون لُغَتـانِ - الْيَوْمُ الْمَعْهُودُ، وَإِنَّما سُـمِّى بِهِ، لِاجْتِمـاعِ النّاسِ فِيهِ لِلصَّلاةِ. وَقِيلَ: لِأَنَّهُ تعالى فَرَغَ فِيهِ مِنْ خَلْقِ الأشياءِ فَاجْتَمَعَتْ فِيهِ الْمَخْلُوقاتُ وَقِيلَ: أَوَّلُ مَنْ سمّاهُ بِهِ كَعبُ بنُ لؤىٍّ، وَكانَ يُقالُ لَهُ: الْعَروبةُ. ١

. . . جمعه به ضمّ میم و سـکون آن، دو واژه برای روز معروف - هفتمین روز - است و به دلیـل اجتماع مردم در این روز برای نماز، جمعه نامیده شده است.

همچنین گفته شـده: جمعه را جمعه نامیدنـد به دلیـل آنکه خداونـد متعـال آفرینش موجودات را در این روز به پایـان رسانـد سـپس آفریـده‌های خود را در این روز گردهم آورد. و نیز گفته شـده: اولین کسـی که این روز را جمعه نامید کعب بن لؤیّ بود و پیش از آن به جمعه «عروبهٔ» گفته می‌شد.

۱) . بحارالانوار، ج ۸۶، ص ۱۲۵

ص:۲۸

علاوه بر دو تلفظ فوق، فرّاء جُمْعَه را جُمَعَه بر وزن ضُحَکَۀ وهُمَزَۀ نیز ذکر کرده است. ۱

والجُمعَۀُ اسمٌ للاجتماعِ کما اَنَّ الفُرْقَۀَ اسم للافتراقِ. ۲

جمعه اسم مصدر است برای اجتماع همان‌گونه که فُرقه اسم مصدر برای افتراق است.

چرا جُمْعه را جمعه نامیدند؟

ابی حمزه گوید: مردی به امام باقر علیه السلام گفت: چگونه جمعه نامگذاری شد؟ حضرت فرمود:

إنَّ اللّهَ عَزَّوَجَلّ جَمَعَ فِیها خَلْقَهُ لِولایۀِ مُحَمَّدٍ وَوَصِیِّهِ فِی المِیثاقِ، فَسَمّاهُ: یَوْمَ الجُمعَۀِ لِجَمْعِهِ فِیهِ خَلْقَهُ. ۳

همانا خداوند عزّوجل در روز جمعه، آفریدگان خود را برای پیمان با محمد صلی الله علیه و آله و جانشین او - یعنی علی علیه السلام - گرد آورد. پس به دلیل گرد آمدن و اجتماع آفریدگان خویش، آن روز را جمعه نامید.

همچنین امام صادق علیه السلام فرمود:

سُمِّیَتِ الجُمعَۀُ جُمعَۀً، لِأنَّ اللّهَ جَمَعَ الخَلْقَ لِولایَۀِ مُحَمَدٍ وَأهْلِ بَیْتِهِ - صَلَواتُ اللّهِ عَلَیْهِم -. ۴

۱) . مجمع البیان، ج ۱۰، ص ۴۳۱

۲) . بحارالانوار، ج ۸۶، ص ۱۲۵

۳) . کافی، ج ۳، ص ۴۱۵

۴) . مستدرک الوسائل، ج ۶، ص ۵۹

ص:۲۹

جمعه، جمعه نامیده شد به دلیل آنکه خداوند آفریدگان خود را برای - گرفتن پیمان - ولایت محمد و اهل بیت او علیهم السلام گرد هم آورد.

در روایت فوق به جای کلمه وصیّ، کلمه اهل بیت آورده شده و شعاع روایت را گسترده‌تر کرده است.

همچنین امام صادق علیه السلام فرمود:

سُمِّیَتِ الجُمعَةُ جُمعَةً لِأَنَّ اللّهَ جَمَعَ لِلنَّبِیِّ صلی الله علیه و آله أمْرَهُ. ۱

جمعه، جمعه نامیده شد برای اینکه خداوند - در این روز - کار پیامبر صلی الله علیه و آله را سامان داد.

سلمان به نقل از رسول خدا صلی الله علیه و آله گفت:

إنَّما سُمِّیَتِ الْجُمعَةُ؛ لِانَّ آدَمَ جُمِعَ فِیها خَلْقُه. ۲

همانا جمعه نامیده شد برای اینکه آفرینش آدم در این روز به پایان آمد.

ابی‌هریره نیز می‌گوید: از رسول خدا صلی الله علیه و آله پرسیدند برای چه این روز «جمعه» نامیده شد؟ حضرت فرمود:

لِأنَّ فیها طُبِعَتْ طِینَةُ أبیکَ آدَمَ، وَفِیهَا الصَّعْقَةُ وَالْبِعثَةُ، وَفِیهَا البَطشَةُ، وَفِی آخِرِ ثَلاثِ ساعاتٍ مِنْها ساعَةٌ مَن دَعَا اللّهَ فیهَا استُجیبَ لَهُ. ۳

۱) . مستدرک الوسائل، ج ۶، ص ۵۹

۲) . کنزالعمال، ج ۷، ص ۷۰۹

۳) . همان، ص ۷۱۷

ص:۳۰

برای اینکه در آن روز، گِل وجود پدرت آدم سرشته شد، و نیز بیهوشی - مردم بر اثر صیحهٔ آسمانی - و رستاخیز و روز سخت‌گیری در چنین روزی است و در پایان سه ساعت از آن، ساعتی است که اگر کسی خدا را در آن ساعت بخواند، مستجاب می‌شود.

نام‌های دیگر جمعه

از علما منقول است که جمعه ده نام دارد:

«یوم المَوْلود» به جهت تولد حضرت رسالت صلی الله علیه و آله در آن، و «یوم الفَضْل» و «یوم البرکهٔ» و «یوم الرحمهٔ» و «یوم الإجابهٔ» و «یوم العِید» و «یوم العتیق» و «یوم العروبهٔ» و «یوم الکَرامهٔ» و «یوم الجُمعهٔ» . ۱

جمعه در تاریخ

علی علیه السلام فرمود: همراه با رسول خدا صلی الله علیه و آله بودیم، مردی آمد و گفت: «ای رسول خدا! پدر و مادرم فدای شما باد! به من بگو چگونه روز یکشنبه را، یوم الاحد نامیدند؟ تا اینکه گفت: پدر و مادرم فدای شما ای رسول خدا صلی الله علیه و آله! از روز جمعه و نامگذاری آن به من خبر دهید. پس رسول خدا صلی الله علیه و آله گریست و فرمود: «از روز جمعه از من پرسیدی؟» گفت: «آری» . رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود:

فرشتگان در آسمان‌ها، آن را یوم المزید نامند.

روز جمعه روزی است که خداوند آدم را آفرید، روز

۱) . نمونه‌ای از تفاسیر، ص ۳۰

ص:۳۱

جمعه روزی است که خداوند در پیکر آدم روح دمید.

روز جمعه روزی است که خداوند آدم را در بهشت جای داد

روز جمعه روزی است که فرشتگان به آدم سجده کردند.

روز جمعه روزی است که خداوند حواء را برای آدم فراهم آورد.

روز جمعه روزی است که خداوند به آتش خطاب کرد که بر ابراهیم سرد و سلامت باش «کُونِی بَرْداً وَسَلاماً عَلی إِبْراهِیمَ» . ۱

روز جمعه روزی است که خداوند دعای یعقوب را مستجاب کرد و پذیرفت.

روز جمعه روزی است که خداوند گناه آدم را بخشید.

روز جمعه روزی است که خداوند بلا را از ایّوب پیامبر برداشت.

روز جمعه روزی است که خداوند به جای قربان کردن اسماعیل، گوسفندی بزرگ جثه را برای ابراهیم خلیل فرستاد.

روز جمعه روزی است که خداوند آسمان‌ها و زمین و آن چه میان آنهاست را آفرید. ۲

۱) . انبیاء: ۶۹

۲) . مستدرک الوسائل، ج ۶، ص ۵۹

ص:۳۲

روز جمعه روزی است که مریم، عیسی – علی نبینا و آله وعلیه السلام – را حامله گردید و روز جمعه روزی است که در آن روح الامین فرود آمد. ۱

امام صادق علیه السلام نیز فرمود:

یَخرُجُ قائمُنا اَهْلَ البَیْتِ یَوْمَ الجُمُعَةِ، وَتَقُومُ القِیامَةُ یَوْمَ الْجُمُعَةِ. ۲

قائم ما اهل بیت روز جمعه ظهور نماید، و قیامت نیز روز جمعه بر پا می‌شود.

جمعه برترین روز

از پیامبر صلی الله علیه و آله نقل شده که فرمود: «خَیْرُ الْأَیّام یَوْمُ الْجُمُعَةِ» ۳؛ «بهترین روزها، روز جمعه است» .

همین روایت به تعبیر دیگر نیز آمده است: «إِنَّ مِنْ اَفْضَلِ أَیّامِکُم یَوْمَ الجُمُعَةِ» . ۴

سعدبن عباده به نقل از رسول خدا صلی الله علیه و آله گفت:

سَیّدُ الأَیّام عِنْدَ اللّهِ یَوْمُ الْجُمُعَةِ، أعْظَمُ مِنْ یَوْمِ النَّحْرِ وَالفِطْرِ. . . . ۵

۱) . کافی، ج ۱، ص ۴۸۰

۲) . بحارالانوار، ج ۷، صص ۵۹ و ۶۱

۳) . مستدرک الوسائل، ج ۶، ص ۶۵

۴) . سنن ابی‌داود، ج ۱، ص ۵۳۵

۵) . کنزالعمال، ج ۷، صص ۷۰۸ و ۷۱۳

ص:۳۳

سیّد و آقای روزها نزد خداوند: روز جمعه است، از روز عید قربان و فطر برتر است. . . .

ابوهریره به نقل از رسول خدا صلی الله علیه و آله گفت:

خَیْرُ یَوْمٍ طَلَعَتْ عَلَیْهِ الشَّمْسُ یَومُ الجُمُعَةِ. . . . ۱

بهترین روزی که خورشید بر آن تابیده، روز جمعه است. . . .

امام صادق علیه السلام به نقل از پدران بزرگوارشان از رسول خدا صلی الله علیه و آله نقل کردند که فرمود:

إِنَّ اللّهَ اختارَ مِنَ الْأَیّامِ الْجُمُعَةَ، وَمِنَ الشُّهُورِ شَهْرَ رَمَضانَ، وَمِنَ اللَّیالِی لَیْلَةَ الْقَدْرِ. . . . ۲

همانا خداوند از میان روزها جمعه را، و از بین ماه‌ها، ماه رمضان را، و از میان شب‌ها، شب قدر را برگزید. . . .

جمعه عید مسلمانان

جابر گفت: امام باقر علیه السلام به نقل از پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود:

إنَّ جَبْرَئِیلَ أتانِی بِمِرآةٍ فِی وَسَطِها کَالنُّکْتَةِ السَّوْداءِ، فَقُلْتُ لَهُ: یا جَبْرَئیلُ ما هـذه؟ قالَ: هذِهِ الْجُمُعَةُ، قالَ: قُلتُ: وَمَا الْجُمُعَةُ؟ قالَ: لَکُمْ فِیها خَیْرٌ کَثِیرٌ. قالَ: قُلتُ وَمَا الْخَیْرُ الکَثِیرُ؟ قالَ: تَکُونُ لَکَ عِیداً وَلِأُمَّتِکَ مِنْ بَعْدِکَ إِلی یَوْمِ الْقِیامَةِ. . . . ۳

همانا جبرئیل نزد من آمد، در حالی که آینه‌ای در دست داشت و در میانهٔ آن چیزی همچون نقطهٔ

۱) . کنزالعمال، ج ۷، ص ۷۱۰

۲) . مستدرک‌الوسائل، ج ۶، ص ۶۳

۳) . همان، ص ۵۸

ص:۳۴

سیاهی بود. گفتم ای جبرئیل! این چیست؟ گفت: این جمعه است گفتم: جمعه چیست؟ گفت: در آن برای شما خیر فراوانی است. گفتم: خیر فراوان چیست؟ گفت: یعنی برای تو و پیروان تو بعد از شما تا روز قیامت عید می‌باشد. . . .

انس نیز گفت: روزی رسول خدا صلی الله علیه و آله برخلاف قرار همیشگی، کمی دیرتر از خانه خارج شد. پس یاران آن حضرت گفتند: «ای رسول خدا صلی الله علیه و آله! امروز دیرتر از خانه خارج شدید؟» آن حضرت فرمود:

جبرئیل به صورت زنی زیبا و سفیدچهره که در صورت خود خالی داشت، نزد من آمد و گفت: این صورت و شکل روز جمعه است. و همان روزی است که در آن برای تو و پیروان تو خیر فراوان نهفته است.

یهود و نصاری می‌خواستند این روز از آن آنها باشد، ولی خداوند عطایشان ننمود.

پس گفتم: این خال سیاه چیست؟ گفت: این ساعت استجابت دعا است که اگر [تیر] دعا به آن بخورد، به پذیرش نزدیک است. و اگر به اجابت نرسد، برای دعاکننده ذخیره خواهد شد و در قیامت از سختی‌ها و ناراحتی‌های وی می‌کاهد. و آن روز، برترین روزها نزد خداوند است. بهشتیان این روز را «یوم المزید» می‌خوانند. گفتم: یوم المزید چیست؟ گفت:

در بهشت دره‌های وسیعی هست که خاک آن

ص:۳۵

از مشکِ خوش‌بوی سفیدرنگ است. پس در قیامت آن‌گاه که روز جمعه فرا رسد، خداوند فرمان دهد تا صندلی‌هایی از طلا، آنجا بگذارند. سپس فرستادگان خداوند آمده روی آن می‌نشینند، صدیقان، شهیدان، مؤمنان نیز آمده اطراف آنها می‌نشینند، پس خداوند متعال می‌گوید: بندگان من حاجت‌های خود را طلب کنید؟ می‌گویند:

خداوندا! خشنودی تو را می‌خواهیم. خداوند می‌فرماید: از شما خشنود شدم حاجت دیگری بخواهید، پس هر آن‌چه خواهند آرزو می‌کنند و خداوند به آنان می‌دهد، چیزهایی که هیچ چشمی ندیده، هیچ گوشی نشنیده، و بر قلب هیچ انسانی خطور نکرده است. سپس خداوند می‌فرماید: از شما خشنود گشتم، آنچه شما را وعده داده بودم، وفا کردم، نعمت خود را بر شما تمام کردم، و اینجا مکان کرامت و بزرگواری من است.

سپس بهشتیان هر یک به غرفه‌های خویش باز می‌گردند تا جمعه‌ای دیگر که باز آنان را خواسته و چنین صحنه‌ای تکرار می‌شود.

گفتم: ای جبرئیل! بالاخانه‌های - غرفه‌ها - آنان چیست؟ گفت: از مروارید سفید، و یاقوت قرمز و زمرد سبز درهایی دارد که همیشه گشوده است،

ص:۳۶

چشمه‌ها در آن جاری است و هر یک از آنان با همسر خود در آن به سر می‌برند. ۱

علی بن ابی‌طالب علیه السلام در روز جمعه برای مردم خطبه می‌خواند تا اینکه فرمود:

امروز، روزی است که خداوند آن را برای شما عید قرار داد و آن برترین روزهای شما و بالاترین عید شما است. ۲

انس بن مالک گفت: رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود:

إنَّ هذا یَوْمُ عِیدٍ جَعَلَهُ اللّهُ عِیداً لِلنّاسِ. . . . ۳

همانا این روز، روز عید است و خداوند آن را برای مردم عید قرار داده است. . . .

و در تعبیری دیگر به نقل از ابن عباس آمده که خداوند این روز را برای مسلمانان عید قرار داد. ۴

جمعه حج نیازمندان

پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: «اَلجُمُعَةُ حَجُّ المَساکینِ» ۵؛ «جمعه حج مسکینان است» .

و در حدیثی دیگر فرمود: «اَلْجُمُعَةُ حَجُّ الْفُقَراءِ» ۶؛ «جمعه حج فقیران و نیازمندان است» .

۱) . مستدرک الوسائل، ج ۶، ص ۶۲

۲) . من لایحضره الفقیه، ج ۱، ص ۴۳۱

۳) . کنزالعمال، ج ۷، ص ۷۵۷

۴) . همان، ص ۷۱۲

۵) . بحارالانوار، ج ۸۶، ص ۲۱۲

۶) . کنزالعمال، ج ۷، صص ۷۰۷ و ۷۱۶

ص:۳۷

شایـد در نگاه اوّل چنین تصوّر شود که مراد از جمعه در احادیث فوق، روز جمعه است، ولی حدیث ذیل به خوبی نشان می‌دهد که تعبیر حج مربوط به نمازجمعه است؛ چرا که رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود:

اَلْمُسْلِمُ یَوْمَ الجُمُعَةِ مُحْرِمٌ، فَإِن صَلَّی الجُمُعَةَ فَقَدْ أحَلَّ، فَإِن جَلَسَ إلیٰ أن یُصلِّیَ الْعَصْرَ کانَ کَمَنْ أتیٰ بِحَجَّةٍ وَعُمرَةٍ. ۱

مسلمان روز جمعه مُحْرِم است، پس اگر نمازجمعه را به‌پا داشت، به تحقیق از احرام خارج و مُحل می گردد.

پس اگر بنشیند تا نماز عصر را نیز بخواند مانند کسی است که حج و عمره را به‌جای آورده است.

و یا در حدیثی دیگر آن حضرت فرمود:

مَنْ صَلَّی الْجُمُعَةَ کُتِبَتْ لَهُ حَجَّةٌ مُتَقَبَّلَةٌ، فَإِنْ صَلَّی العَصْرَ کانَتْ لَهُ عُمرَةٌ. ۲

کسـی که نمازجمعه را اقامه کند برای او ثواب حج مقبولی نوشـته شود، پس اگر نماز عصـر را نیز بخواند برای او ثواب عمره نوشته شود.

مفهوم این دو روایت بیـانگر ارتبـاط نمـازجمعه بـا حـج، و ثواب و پاداش حـج و عمره داشـتن است به این معنی که اگر کسـی روز جمعه را درک نموده، لیکن نمازجمعه را اقامه ننماید از ثواب حج و عمره محروم مانده است.

۱) . کنزالعمال، ج ۷، ص ۷۲۰

۲) . همان

ص:۳۸

سعید بن مسیّب پیوسته می گفت:

اَلْجُمُعَةُ اَحَبُّ اِلَیَّ مِنْ حَجَّةِ تَطَوُّعٍ. ۱

نمازجمعه نزد من از حج اختیاری و مستحبّی محبوب‌تر است.

جمعه روز بخشش گناهان

روز جمعه روز آمرزش است. از یـک سـو مسـلمانان به خـاطر روز جمعه مورد مغفرت خـدا قرار می گیرنـد و از سوی دیگر به دلیل شرکت در نمازجمعه.

رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود:

لا یَتْرُکُ اللّهُ أحَداً یَوْمَ الجُمُعَةِ اِلّا غَفَرَ لَه. ۲

خداوند هیچ مسلمانی را روز جمعه رها نکند، مگر آنکه او را ببخشاید.

همچنین آن حضرت فرمود:

اَلجُمُعَةُ إلَی الْجُمُعَةِ کَفّارَةُ ما بَیْنَهُما ما لَم تُغْشَ الْکَبائِرُ. ۳

جمعه تا جمعه پاک‌کننده گناهانی است که در فاصله بین آن دو انجام شده، در صورتی که گناه کبیره مرتکب نشده باشد.

امام صادق علیه السلام از پدران بزرگوارشان به نقل از

۱) . بحارالانوار، ج ۸۶، ص ۲۱۲

۲) . کنزالعمال، ج ۷، ص ۷۱۰

۳) . سنن ابن ماجه، ص ۲۶۱

ص:۳۹

رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود:

ما مِنْ مؤمِنٍ مَشی بِقَدَمَیْهِ إلَی الْجُمُعَهِٔ، إلّاخَفَّفَ اللّهُ عَلَیْهِ أهْوالَ یَوْمِ القِیامَهِٔ بَعْدَ ما یَخْطُبُ الْإمامُ، وَهِیَ ساعَهٌٔ یَرْحَمُ اللّهُ فیهَا المُؤمِنِینَ وَالمُؤمِناتِ. ۱

هیچ مؤمنی با پاهای خود - پیاده - به سوی نمازجمعه نمی‌رود، مگر آنکه پس از خطبه امام جمعه، خداوند از نگرانی‌ها و وحشت او در روز قیامت می‌کاهد. و آن ساعتی است که در آن خداوند مردان و زنان با ایمان را مشمول رحمت خود قرار می‌دهد.

رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود:

مَنْ أتَی الجُمُعَهَٔ إیماناً وَاحْتِساباً استَأنفَ العَمَلَ. ۲

هر کس از روی ایمان و با قصد پاک و برای خشنود ساختن خداوند، به نمازجمعه آید، اعمال خود را از سر گیرد.

«استأنف العمل» ، کنایه از آن است که خداوند گناهان گذشته او را بخشیده و کارها را از نو آغاز نماید.

جمعه روز امنیت و آرامش

امام صادق علیه السلام، از پدر و اجداد بزرگوارشان، از علی بن ابی‌طالب علیه السلام و ایشان از رسول خدا صلی الله علیه و آله نقل کرده‌اند که آن

۱) . مستدرک الوسائل، ج ۶، ص ۴۲

۲) . من لایحضره الفقیه، ج ۱، ص ۴۲۷

ص:۴۰

حضرت فرمود:

إذا کانَ یَوْمُ الجُمُعَهِٔ نادَتِ الطّیْرُ الطَّیْرَ، وَالْوَحْشُ الْوَحْشَ، وَالسِّباعُ السِّباعَ: سَلامٌ عَلَیْکُمْ هذا یَوْمٌ صَالِحٌ. ۱

هنگامی که روز جمعه فرا می‌رسد، پرنده، پرنده را، حیوان بیابانی، حیوان بیابانی و وحشی را، درنده، درنده را ندا داده [گویند] درود و سلام بر شما باد، امروز، روز نیکی است.

علی علیه السلام به نقل از رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود:

إذا کانَ یَوْمُ الْجُمُعَهِٔ، نَادَتِ الطَّیْرُ الطَّیْرَ، وَالْوَحْشُ الْوَحْشَ، وَالسِّباعُ السِّباعَ، سَلامٌ عَلَیْکُمْ هذا یَوْمُ الْجُمُعَهِٔ. ۲

آن‌گاه که روز جمعه فرا رسد، پرنده، پرنده را، حیوان بیابانی وحشی، حیوان بیابانی را، درنده، درنده را ندا دهد درود بر شما، امروز روز جمعه است.

در تعبیری دیگر هشام بن حکم گفت: امام صادق علیه السلام فرمود:

. . . وَلْیَتَهَیَّأْ لِلْجُمُعَهِٔ، وَلْیَکُنْ عَلَیْهِ فِی ذلِکَ الْیَوْمِ السَّکِینهُٔ وَالْوَقارُ. . . . ۳

و باید برای نمازجمعه آماده شود و باید در این روز

۱) . مستدرک الوسائل، ج ۶، ص ۶۵

۲) . کنزالعمال، ج ۷، ص ۷۱۶

۳) . کافی، ج ۳، ص ۴۱۷

ص:۴۱

آرام و متین باشد - یعنی باآرامی و متانت راه رود و آثار عجله و شتاب در او نمایان نشود چرا که روز جمعه روز آسایش و آسودگی است -.

در روایت دیگری، زراره از امام باقر علیه السلام نقل کرده که آن حضرت پس از توصیه به غسل در روز جمعه، و عطر زدن، و بهترین لباس‌ها را پوشیدن فرمود: «وَعَلَیکَ السَّکینَةَ وَالوَقارَ» ۱؛ «بر تو باد به آرامش و متانت» .

جمعه و ارزش‌های مضاعف

امام جواد علیه السلام فرمود:

الأَعْمالُ تُضاعَفُ یَوْمَ الْجُمُعَةِ فَأَكْثِرُوا فِیها (فِیهِ) مِنَ الصَّلاةِ وَالصَّدَقَةِ وَالدُّعاءِ. ۲

کارها روز جمعه دو برابر می‌شود - یعنی پاداشی دو برابر دارد - پس در این روز زیاد نماز بگزارید، و صدقه دهید و دعا کنید.

امام باقر علیه السلام فرمود: «اَلْخَیْرُ وَالشَّرُّ یُضاعَفُ یَوْمَ الْجُمُعَةِ» ۳؛ «خوبی و بدی روز جمعه دو برابر می‌شود» .

هشام بن حکم گوید: امام صادق علیه السلام در رابطه با مردی که می‌خواست کار خیری چون صدقه، روزه و امثال آن انجام دهد فرمود: «مستحب است این کارها در روز جمعه

۱) . کافی، ج ۳، ص ۴۱۷

۲) . مستدرک الوسائل، ج ۶، ص ۶۴

۳) . همان، ص ۶۰

ص:۴۲

انجام شود و عمل در این روز دو برابر است» . ۱

زریق گوید: امام صادق علیه السلام فرمود:

الصَّدَقَةُ یَوْمَ الجُمُعَةِ تُضاعَفُ، وَلَیْلَةَ الْجُمُعَةِ تُضاعَفُ، وَما مِنْ یَوْمٍ کَیَوْمِ الجُمُعَةِ، وَما لَیْلَةٌ کَلَیْلَةِ الْجُمُعَةِ، یَوْمُها أزْهَرُ، وَلَیْلَتُها غرّاءُ. ۲

صدقه شب و روز جمعه دو برابر می‌شود، و هیچ روزی مثل روز جمعه، و هیچ شبی مثل شب جمعه نیست، روزش روشن و درخشان و شبش فروزان است.

رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود: «تُضاعَفُ الْحَسَناتُ یَوْمَ الْجُمُعَةِ» ۳؛ «نیکی‌ها و خوبی‌ها روز جمعه دو برابر می‌شود» .

جمعه و نظافت

هشام بن حکم گوید: امام صادق علیه السلام فرمود:

لِیَتَزَیَّنْ أحدُکُمْ یَوْمَ الْجُمُعَةِ، یَغْتَسِلُ وَیَتَطَیَّبُ وَیُسَرِّحُ لِحْیَتَهُ وَیَلْبَسُ أنْظَفَ ثِیابِهِ، وَلْیَتَهَیَّأ لِلْجُمُعَةِ. . . . ۴

باید هر یک از شما روز جمعه خویش را زینت نموده، غسل کند، عطر بزند، و ریش خود را شانه

۱) . مستدرک الوسائل، ج ۶، ص ۶۰

۲) . همان، ص ۶۱

۳) . کنزالعمال، ج ۷، ص ۷۱۲

۴) . کافی، ج ۳، ص ۴۱۷

ص:۴۳

کند، و پاکیزه‌ترین لباس‌هایش را بپوشد و برای نمازجمعه آماده شود. . . .

زراره نیز در روایتی دیگر، همین نکات را از امام باقر علیه السلام نقل کرده است. ۱

امام‌صادق علیه السلام در معنای فرموده خداوند بلندمرتبه که فرمود: «خُذُوا زِينَتَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ» فرمود: «فِى الْعِيدَيْنِ وَالْجُمُعَةِ»

۲یعنی برگرفتن زینت که در آیه شریفه آمده، در روزهای جمعه و عید فطر و عید قربان است.

همچنین فرمود:

مَن أَخَذَ مِنْ شَارِبِهِ وَقَلَّمَ مِن أظْفارِهِ وَغَسَلَ رَأْسَهُ بِالْخِطْمِيِّ يَوْمَ الْجُمُعَةِ، كانَ كَمَنْ أعتَقَ نَسَمَةً. ۳

کسی که در روز جمعه قدری از موی روی لب خود را بزند، و ناخن‌هایش را کوتاه کند، و سرش را با خطمی شستشو دهد، مانند کسی است که در راه خدا شتر قربانی کرده است.

و در روایتی دیگر امام صادق علیه السلام فرمود:

کوتاه کردن موی روی لب و ناخن و شستن سر با خطمی در روز جمعه، فقر و ناداری را برطرف، و روزی انسان را افزون می‌کند. ۴

۱) . کافی، ج ۳، ص ۴۱۷

۲) . تهذیب، ج ۳، ص ۲۴۱

۳) . کافی، ج ۳، ص ۴۱۸

۴) . همان

ص:۴۴

و در روایتی دیگر امام صادق علیه السلام فرمود: «الغُسْلُ واجِبٌ یَوْمَ الْجُمُعَةِ» ۱؛ «غسل روز جمعه واجب است» .

لازم به تذکر است که برخی فقها با استناد به این روایت و امثال آن، غسل جمعه را واجب دانسته، ولی بیشتر آنان، این‌گونه روایات را حمل بر تأکید در استحباب کرده‌اند.

اهمیت نمازجمعه

از مجموع روایاتی که در بخش‌های مختلف این نوشتار آمده، می‌توان به خوبی جایگاه والای نمازجمعه و اهمیّت این فریضه عبادی سیاسی را دریافت به‌ویژه اینکه برخی تعبیرها بسیار مهم و تکان‌دهنده بوده، کمتر در رابطه با دیگر عبادات و احکام به‌کار رفته است.

علی علیه السلام فرمود:

ثَلاثَةٌ إنْ أنْتُمْ خالَفْتُمْ فِیهِنَّ أَئِمَّتَکُم هَلَکْتُمْ:

جُمُعَتُکُمْ، وَجِهادُ عَدُوِّکُمْ، وَمَناسِکُکُمْ. ۲

سه چیز است که اگر در آن با پیشوایانتان به مخالفت برخیزید نابود می‌شوید: نمازجمعه، جهاد با دشمنان،

۱) . کافی، ج ۳، ص ۴۱۷

۲) . مستدرک الوسائل، ج ۶، ص ۷

ص:۴۵

و مناسک حجّتان.

در حدیثی دیگر رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود:

مَنْ تَرَکَهَا فِی حَیاتِی وَبَعْدَ مَماتِی إلی یَوْمِ القِیامَهِ، جُحُوداً لَها وَاسْتِخْفافاً بِحَقِّها، فَلاجَمَعَ اللّهُ شَمْلَهُ وَلا بارَکَ اللّهُ لَهُ فِی أمْرِهِ، ألا لا صَلاهَ لَهُ، ألا لا حَجَّ لَهُ، ألا لا صَدَقَهَ لَهُ، ألا لا بَرَکَهَ لَهُ، إلّاأنْ یَتُوبَ، فَإنْ تابَ، تابَ اللّهُ عَلَیْه. ۱

کسی که در دوران حیات من و یا پس از مرگ من تا روز قیامت، نمازجمعه را ترک کند، چه آن را انکار کند یا سبک بشمارد، خداوند پراکندگی کار او را سامان ندهد، و امر او را مبارک نگرداند. آگاه باشید نمازی برای او نیست، حجی برای او نیست، صدقه‌ای برای او نیست، برکتی برای او نیست، مگر آنکه توبه کند. پس اگر توبه کرد، خدا نیز به او توجه نموده، توبه‌اش را پذیرا شود.

در تعبیری دیگر علی علیه السلام به نقل از رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود:

ثَلاثٌ لَوْ تَعْلَمَ أُمَّتِی ما لَهُمْ فِیهِنَّ، لَضَرَبُوا عَلَیْهِنَّ بِالسِّهامِ: الْأذانُ، وَالغُدُوُّ إلَی الْجُمُعَهِ، وَالصَّفُّ الأوّلُ. ۲

سه چیز است که اگر امّت من منافع و ثواب و بهره خود را از آن می‌دانستند، - بر سر دست‌یابی به آن با

۱) . مستدرک الوسائل، ج ۶، ص ۱۰

۲) . همان، ص ۳۷

ص:۴۶

یکدیگر به رقابت برخواسته – قرعه می‌زدند: اذان، رفتن به سوی نمازجمعه و صف اوّل.

انس بن مالک گفت: رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود:

لَمّا أُسرِیَ بی إلَی السَّماءِ لَیْلَةَ الْمِعْراجِ، رَأَیْتُ تَحْتَ الْعَرْشِ سَبْعِینَ ألْفَ مَدِینَةٍ، کُلُّ مَدِینَةٍ کَدُنْیاکُمْ، وَمَلائِکَةً ناشِرِی أجْنِحَتِهِمْ، یُسَبِّحُونَ اللّهَ، وَیُهَلِّلُونَهُ، وَیَقُولُونَ: اَللّهُمَّ اغْفِرْ لِلَّذِینَ یَحْضُرُونَ صَلاةَ الجُمُعَةِ، اللّهُمَّ أغْفِرْ لِلَّذِینَ یَغْتَسِلُونَ یَوْمَ الْجُمُعَةِ. ۱

هنگامی که شب معراج مرا به سوی آسمان بردند، در زیر عرش، هفتاد شهر را دیدم که هر شهری مانند دنیای شما بود و فرشتگان بال‌هایشان را گشوده، تسبیح و تهلیل خدا نموده، و می‌گفتند: بار خدایا کسانی را که در نمازجمعه حضور می‌یابند رحمت فرما و ببخشای، بار خدایا آنان که غسل جمعه می‌کنند را ببخشای.

اینها و تعبیرهای دیگری چون: «آن کس که سه هفته بدون عذر شرعی نمازجمعه را ترک گوید بر قلبش مهر زنند و یا نامش را در شمار منافقان می‌نویسند و. . .» همه نشان از جایگاه رفیع و اهمیّت این نماز عبادی سیاسی دارد.

۱) . مستدرک الوسائل، ج ۶، ص ۹۰

ص:۴۷

پیشینهٔ تاریخی نمازجمعه

مسعودی (م ۳۴۵ ه. ق) می‌نویسد:

ورود رسول خدا صلی الله علیه و آله به مدینه روز دوشنبه دوازدهم ربیع الاوّل بود. پس ده سال تمام در مدینه ماند، به هنگام ورود آن حضرت در دهکده قبا، بر «سعد بن خیثمه» وارد شد و مسجد قبا را بنا نمود و روزهای دوشنبه، سه‌شنبه، چهارشنبه و پنج‌شنبه را در قبا ماندند. سپس صبح روز جمعه پس از برآمدن روز به سوی مدینه حرکت فرمود، در بین راه محلّه به محلّه گروهی از انصار مهار شتر آن حضرت را در دست گرفته از ایشان می‌خواستند تا نزد آنان فرود آید.

رسول خدا صلی الله علیه و آله مهار را کشیده، می‌فرمود: «راه را برای شتر باز گذارید که او مأمور است» . و همچنان به راه خود ادامه می‌داد تا در محلّه «بنی‌سالم بن عوف» وقت نماز فرا رسید. پس رسول خدا صلی الله علیه و آله با مردم نمازجمعه خواند و این اوّلین نمازجمعه‌ای بود که در اسلام اقامه گردید.

وی سپس می‌افزاید:

در تعداد کسانی که نمازجمعه با آنان کامل می‌شود، اختلاف است. شافعی و گروه دیگری که با او هم عقیده‌اند گفته‌اند، اقامه نمازجمعه واجب نیست، مگر آنکه تعداد نمازگزاران به چهل نفر و بیشتر برسد و کمتر از آن کافی نیست. ولی دیگر فقیهان از اهل کوفه و غیر آن با نظر شافعی مخالفت کرده‌اند.

ص:۴۸

آن‌گاه می‌نویسد: «نمازجمعه رسول خدا صلی الله علیه و آله در درهٔ معروف به «وادی رانُوناء» اقامه گردید. . .» . ۱

حلبی تعداد نمازگزاران را در اوّلین نمازجمعه یکصد نفر ذکر کرده است. ۲

پس از آن، در همین مکان مسجدی ساختند که به نام «مسجد الجمعهٔ» نامگذاری شد ۳و هم‌اکنون نیز با همین نام در مدینه منوّره وجود دارد. برخی بر این باورند که قبل از ورود رسول خدا صلی الله علیه و آله به مدینه، اسعدبن زرارهٔ، اولین نمازجمعه را اقامه کرده است.

ابن سیرین در این زمینه گوید:

پیش از آمدن رسول خدا صلی الله علیه و آله به مدینه، انصار با یکدیگر اجتماع کرده، گفتند: یهود و نصاری در هر هفته روز خاصّی داشته در آن گرد هم می‌آیند. یهود روزهای شنبه و نصاری روزهای یک‌شنبه. ما نیز روزی را برای خود قرار دهیم تا گرد هم آییم و ذکر خدا گوییم و شکر او را به‌جای آوریم. سپس نزد «اسعد بن زراره» آمده و روز جمعه را که پیش از آن «یوم العروبهٔ» نامیده می‌شد به عنوان روز اجتماع مسلمانان مطرح کردند. وی نیز پذیرفت و با آنان به صورت جماعت نماز گزارد و آنان را اندرز داد و آن

۱) . مروج الذهب، ج ۲، ص ۲۸۶

۲) . السیرهٔ الحلبیه، ج ۲، ص ۵۹

۳) . همان

ص:۴۹

روز، جمعه نامیده شد، چون روز اجتماع مسلمانان بود. سپس گوسفندی ذبح کرده، نهار و شام را با همان یک گوسفند خوردند [چون تعدادشان کم بود]. این اولین نمازجمعه‌ای بود که پیش از آمدن پیامبر به مدینه اقامه شد. ۱

«عبدالرحمان بن کعب بن مالک» گوید:

به هنگام نابینایی پدرم، من راهنمای او بودم. پس هرگاه همراه با او به طرف نمازجمعه می‌آمدم، همین که اذان را می‌شنید، برای «ابی‌أمامه اسعدبن زرارهٔ» از خدا طلب مغفرت می‌کرد. گفتم: ای پدر! چرا هر زمان روز جمعه مؤذن اذان جمعه سر می‌دهد شما برای «اسعد بن زرارهٔ» طلب مغفرت می‌کنید؟ پاسخ گفت:

فرزندم وی اوّلین کسی بود که پیش از آمدن رسول خدا صلی الله علیه و آله به مدینه با ما نمازجمعه گزارد. ۲

اولین جایی که پس از مدینه، در آن نمازجمعه اقامه گردید قریه «عبد القیس» در بحرین بود. ۳

نمازجمعه در قرآن

خداوند متعال می‌فرماید:

«یا أَیُّهَا الَّذِینَ آمَنُوا إِذا نُودِیَ لِلصَّلاهِْ مِنْ یَوْمِ

۱) . مجمع البیان، ج ۱۰، ص ۴۳۱

۲) . السیرهٔ الحلبیهٔ، ج ۲، ص ۵۹

۳) . همان

ص:۵۰

الْجُمُعَةِ فَاسْعَوْا إِلَىٰ ذِكْرِ اللّهِ وَذَرُوا الْبَيْعَ ذلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ» (جمعه: ۹)

ای کسانی که ایمان آورده‌اید هنگامی که ندا داده شود برای نماز در روز جمعه، پس بشتابید به سوی یاد خدا، و خرید و فروش را وا گذارید این برای شما بهتر است اگر بدانید.

بر اساس آن‌چه مفسران شیعه و سنّی نگاشته‌اند، تردیدی نیست که این آیه در رابطه با نمازجمعه و وجوب آن نازل شده و دربردارنده نکات قابل توّجهی است:

۱. خداوند مؤمنان را در این آیه مخاطب قرار داده و از این رهگذر آنان را احترام کرده است.

۲. این مؤمنانند که از نمازجمعه بهره‌مند می‌گردند؛ چرا که مقتضای ایمان، عمل به واجبات الهی و سبک نشمردن آنهاست و اهتمام به نمازجمعه و شرکت در آن فوائد فراوانی را نصیب نمازگزاران جمعه خواهد کرد.

۳. از نمازجمعه به «ذکر اللّه» یعنی یاد خدا تعبیر شده و از آنجا که برخی آیات قرآن، آیات دیگر را تفسیر می‌کند و به مصداق آیهٔ شریفه «أَلا بِذِكْرِ اللّهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ» ۱نمازجمعه آرامش بخش قلب‌های مؤمنان خواهد بود و علاوه بر آرامش روحی در دنیا، می‌توان به نتیجه اُخروی آن، که بهشت موعود پروردگار است نیز اشاره داشت:

«یا أَیَّتُهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ * ارْجِعِی إِلَىٰ رَبِّکِ

۱) . رعد: ۲۸

ص:۵۱

راضِیَهً مَرْضِیَّهً * فَادْخُلِی فِی عِبادِی * وَ ادْخُلِی جَنَّتِی» (فجر: ۲۷ - ۳۰)

ای آن‌که دارای نفس مطمئنه‌ای، به سوی پروردگار خود برگرد در حالی که هم تو از خدا خشنودی و هم خدا از تو، پس در زمرهٔ بندگان من داخل و به بهشت وارد شو.

۴. از مردم خواسته شده به طرف نمازجمعه بشتابند «فَاسْعَوا إِلَی ذِکْرِ اللّهِ» .

۵. از مردم خواسته شده تا کسب و تجارت و کار را رها نموده، در نمازجمعه شرکت کنند. «وَذَرُوا الْبَیْعَ» .

۶. جمله «ذلِکُمْ خَیْرٌ لَکُمْ إِنْ کُنْتُمْ تَعْلَمُونَ» ۱باز تأکید دیگری بر اهمیت نمازجمعه است و صریحاً اعلام می‌دارد که ترک کار و کسب و پیشه، و شرکت در نمازجمعه برای شما بهتر و پرفایده است اگر بدانید و توجه کنید!

۷. در ادامه این آیه با تعبیر «وَ إِذا رَأَوْا تِجارَهً أَوْ لَهْواً انْفَضُّوا إِلَیْها وَ تَرَکُوکَ قائِماً قُلْ ما عِنْدَ اللّهِ خَیْرٌ» ۲به انتقاد از کسانی می‌پردازد که پیامبر صلی الله علیه و آله و نمازجمعه را رها کرده و به سوی مال التجاره شتافته‌اند و اظهار می‌دارد که آن چه را شما از نمازجمعه و از خداوند دریافت می‌دارید بهتر از لهو و تجارتی است که به دنبال آن رفته‌اید.

۱) . جمعه: ۹

۲) . جمعه: ۱۱

ص:۵۲

۸. جمله «لَعَلَّکُمْ تُفْلِحُونَ» نیز بیانگر آن‌است که‌از این‌راه و از طریق اقامه نمازجمعه می‌توان به‌فلاح و رستگاری دست یافت.

۹. و بالاخره خداوند به لحاظ اهمیتی که برای این نماز قائل بوده، سوره ای به نام سورهٔ جمعه نازل فرموده، و در آن به صراحت در چند آیه مردم را به اقامهٔ این فریضه مهم دعوت فرموده است.

نکته: سوره جمعه مدنی است و یازده آیه دارد، تعداد کلمات آن یکصد و هشتاد و تعداد حروف آن هفتصد و چهل و هشت حرف است ۱در تفسیر جامع تعداد حروف آن را نهصد و بیست حرف ذکر کرده است. ۲

داستانی شگفت‌انگیز

جابر بن عبداللّه انصاری گوید: روز جمعه با رسول‌خدا صلی الله علیه و آله نمازجمعه می‌خواندیم که کاروان تجارت از شام وارد شد، نمازگزاران جمعه جز دوازده مرد و یک زن ۳، نماز را رها کرده به طرف کاروان رفتند. سپس این آیه نازل شد:

«وَ إِذا رَأَوْا تِجارَةً أَوْ لَهْواً انْفَضُّوا إِلَيْها وَ تَرَكُوكَ قائِماً قُلْ ما عِنْدَ اللّهِ خَيْرٌ مِنَ اللَّهْوِ وَ مِنَ التِّجارَةِ

۱) . نمونه‌ای از تفاسیر، ص ۶۴

۲) . همان، ص ۱۳۴

۳) . مجمع البیان، ج ۱۰، ص ۴۳۳؛ برخی نیز تعداد را یازده و برخی دیگر هشت نفر ذکر کرده‌اند

ص:۵۳

وَ اللّهُ خَیْرُ الرّازِقِینَ» (جمعه: ۱۱)

و هنگامی که تجارت یا سرگرمی را ببینند به‌سوی آن پراکنده شده، در حال ایستاده شما را ترک گویند به آنان بگو: آنچه نزد خدا است از لهو و سرگرمی و تجارت بهتر است و خداوند بهترین روزی‌دهندگان است.

دلیل این حرکت زشت و ناپسند آن بود که مردم مدینه در آن سال گرفتار گرسنگی و تورّم و افزایش قیمت‌ها شده بودند. «دحیهٔ بن خلیفه» نیز که از شام مال‌التجاره می‌آورد و تجارت زیتون می‌کرد در حالی وارد مدینه شد که رسول اللّه صلی الله علیه و آله مشغول خواندن خطبه‌های نمازجمعه بودند. مرسوم این بود که کاروان‌های تجاری به هنگام ورود به مدینه با نواختن نی و طبل ورود خود را به مردم اطلاع می‌دادند. لذا با شنیدن این صدا بیشتر نمازگزاران که گمان می‌کردند اگر تا پایان نماز بمانند دیگر نصیبی از مال‌التجاره برای آنان نخواهد ماند، آن حضرت را رها کرده و رفتند. آنان که باقی ماندند عبارت بودند از:

امام علی بن ابی‌طالب علیه السلام، فاطمه علیها السلام، امام حسن و امام حسین علیهما السلام، سلمان، اباذر، مقداد، صهیب و پنج نفر دیگر.

برخی نیز تعداد را هشت نفر و برخی دیگر یازده نفر ذکر کرده‌اند.

رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود:

خداوند توجه و نظر خود را در این روز جمعه به

ص:۵۴

مسجد و نمازجمعه من معطوف داشته، و اگر این گروه هشت نفر باقی نمی‌ماندند، مدینه با اهل آن در آتش عذاب الهی می‌سوختند و همچون قوم لوط، عذاب باریدن سنگ بر آنان نازل می‌گشت. ۱

مؤلف گران‌قدر تفسیر منهج الصادقین داستان را چنین نقل می‌کند:

روز جمعه پیغمبر صلی الله علیه و آله در خطبه بود که «دحیهٔ بن خلیفه کلبی» که به تجارت شام رفته بود، به مدینه رسید و در عقب او «بنی‌خزرج» و از پس ایشان «زید بن متاب» نیز در رسیدند و هر نوبت که «دحیه» به مدینه آمدی، اکثر انواع طعام از گندم و جو و آرد و برنج و زیت و غیره بیاوردی و در «احجار الزیت» که موضعی بود در بازار مدینه فرود آمدی و آنجا آغاز طبل زدن کردندی تا مردم خبردار شده به خریدن امتعه او توجه نمایند و هرگاه که اهل مدینه بر آمدن او اطلاع یافتندی همه به استقبال او بیرون رفتندی و در این روز که او رسید طبل فرو کوفتند و مردمان آواز طبل شنیده از مسجد بیرون دویدند و به غیر از دوازده کس در مسجد نماند.

پیغمبر صلی الله علیه و آله چون این حال را مشاهده نمود فرمود:

«لَوْلا هؤُلاءِ لَسُوِّمَتْ لَهُمُ الْحِجارَهُٔ مِنَ السَّماءِ» اگر این جماعت نیز رفتندی سنگ‌ها از آسمان به نام

۱) . البرهان فی تفسیر القرآن، ج ۵، ص ۳۸۱

ص:۵۵

هر یک از ایشان نازل گشتی و همه را هلاک ساختی پس حق سبحانه این آیه فرو فرستاد و ایشان به این عتاب فرمود.

و از «ابن عباس» منقول است که در مسجد باقی نماند، مگر هشت کس و «ابن کیسان» گفته که یازده کس بودند. و جابر بن عبداللّه روایت کند که دوازده کس بودند و من یکی از آنها بودم، و از قتاده نقل است که این عمل سه بار از ایشان صادر شد و هر سه نوبت در جمعه بود. ۱

نماز عبادی – سیاسی

در میان نمازهای واجب، می‌توان از نمازجمعه به عنوان نماز عبادی سیاسی یاد کرد زیرا:

۱. نمازجمعه از شئون حاکم اسلامی است و امام‌جمعه مناطق مختلف را نیز امام مسلمانان باید حکم دهد و تعیین کند.

۲. نمازجمعه را باید به جماعت اقامه کرد و اگر تا شعاع یک فرسخ در یک فرسخ نمازجمعه دیگری برگزار شود، باطل است.

۲. آنان که از روی مخالفت و یا سهل‌انگاری در نمازجمعه شرکت نمی‌کنند، در روایات گوناگون مورد تهدید جدی قرار گرفته‌اند.

۱) . منهج الصادقین، ج ۹، ص ۲۸۴

ص:۵۶

۳. دو رکعت از نماز را برداشته و به جای آن دو خطبه گذاشته‌اند تا خطیب جمعه که همان امام و امیر جامعه اسلامی است با مردم سخن گفته، آنان را در جریان اخبار و حوادث جهان و رویدادهای کشور اسلامی بگذارد.

۴. به هنگام برگزاری نمازجمعه همه باید کارها را تعطیل کرده، به سوی نمازجمعه بشتابند.

۵. نمازجمعه بر افراد ناتوان و کسانی که جهاد از آنان برداشته شده واجب نیست، و در نتیجه همچون جهاد با این نماز برخورد شده است.

۶. امام جمعه باید بر سلاح و یا عصا تکیه زده با مردم سخن بگوید و این خود نوعی ابراز وجود و قدرت‌نمایی در برابر دشمنان و بیگانگان است.

حضرت امام خمینی قدس سره بارها در فرمایشات و سخنرانی‌ها از نمازجمعه به عنوان یک نماز عبادی سیاسی یاد کرده‌اند:

- نمازجمعه یک عبادت سرتاپا سیاسی است. ۱

- نمازجمعه عبادت است، لکن عبادتی که مدغم در سیاست است، سیاست در عبادت مدغم است. ۲

- در هر هفته یک اجتماع بزرگ، از همه [مردم، در یک محل تشکیل می‌شود] و نمازجمعه که مشتمل دو خطبه است که در آن خطبتین باید مسائل روز،

۱) . صحیفه نور، ج ۱۸، ص ۲۷۶

۲) . همان، ج ۳، ص ۱۲۰

ص:۵۷

احتیاجات کشور، احتیاجات منطقه و جهات سیاسی، جهات اجتماعی، جهات اقتصادی طرح شود و مردم مطلع بشوند بر این مسائل. ۱

منصبی‌بودن نمازجمعه

بسیاری از فقیهان عالی‌قدر شیعه با استناد به احادیث و روایات وارده از رسول خدا صلی الله علیه و آله و ائمه معصومین علیهم السلام بر این باورند که یکی از شرایط اقامهٔ نمازجمعه آن است که باید توسط شخص رسول خدا صلی الله علیه و آله و یا امام معصوم علیهم السلام و یا آن کس که از سوی امام معصوم منصوب شده اقامه گردد، وگرنه به جای آن لازم است نماز ظهر خوانده شود.

«عمانی، اسکافی - نخستین کسی که فقه شیعه را تبویب فرموده -، شیخ مفید و شاگردشان مرحوم علم‌الهدی، سید مرتضی و شاگرد ایشان شیخ الطایفه، مرحوم شیخ طوسی در غالب کتبشان و مرحوم سلّار در مراسم و مرحوم حلّی در سرائر و ابن زهره در غنیه تا برسد به طبقه اوّل متأخرین مثل علّامه و محقق همه تصریح به منصبی‌بودن نمازجمعه فرموده‌اند و ادّعای اجماع نسبت به آن کرده‌اند. بلی از طبقهٔ دوم متأخرین مثل شهیدین و بعد از ایشان احتمالات دیگر به چشم می‌خورد و قول به وجوب عینی، تعیینی و قول به حرمت دیده می‌شود، ولی ملاحظه کلمات اساطین قدما بر این فتواست

۱) . صحیفه نور، ج ۸، ص ۲۶۴

ص:۵۸

که نمازجمعه منصبی، و از شئون ولایت و مخصوص به وجود امام عادل و بسط ید اوست.

نقل شـده است که مرحوم وحیـد بهبهانی، تعـداد اجماعات قدما را به چهل نقل رسانده، یعنی چهل نقل اجماع از اساطین قدما را به دست آورده است. بنابراین ادّعای قطع به اتفاق قـدما به منصبی‌بودن نمازجمعه مجازفه نیست، بلکه کمتر مسأله‌ای در فقه به این نحو اتفاق می‌افتد و می‌توان اجماع مصطلح - اتفاق فقها کاشف از قول معصوم علیه السلام را - در این مسأله تمام دانست» . ۱

همچنین اگر مروری بر تاریخ برگزاری نمازجمعه از صدر اسلام تاکنون داشته باشیم، به خوبی آشکار است که رسول خدا صلی الله علیـه و آلـه در سـیزده سـالی که در مکه حضـور داشـتند نمـازجمعه را اقـامه ننمودنـد، ولی پس از ورود به مـدینه، و آغـاز تشـکیل حکومت اسلامی از نخستین برنامه‌های رسول خدا صلی الله علیه و آله برقراری نمازجمعه و اقامهٔ آن توسط شخص آن حضرت بود. پس از رحلت آن حضـرت نیز، در دوران چهار سال و اندی که امیرمؤمنان علی علیه السلام حکومت داشتند، نمازجمعه اقامه می‌شد امّا از آن زمان تاکنون، در تاریخ اسلام دیده نشده است که یکی از امامان معصوم علیهم السلام نمازجمعه اقامه کرده باشند. دلیلش این است که آنان مبسوط الید نبوده و چون حکومت را دیگران غاصبانه در

۱) . مباحثی پیرامون نمازجمعه، ص ۱۸۷

ص:۵۹

اختیار گرفته بودند و در نتیجه نمازجمعه وسیله‌ای برای سوءاستفاده دشمنان اسلام و اهل بیت گردید. لذا از اقامه نمازجمعه خودداری می کردند. البته از اینکه در طول تاریخ نمازجمعه و اقامه آن، همیشه در اختیار خلفا و حکومت‌ها بوده است نیز می توان این نکته را استفاده کرد که نمازجمعه، یک نماز حکومتی و منصبی است.

علاوه بر این، مرحوم شیخ مفید یکی از دلایل عقلی، بر امامت حضرت ولیّ‌عصر - ارواحنافداه - را اقامهٔ نمازجمعه برمی‌شمرد:

وَمِنْ ذلِکَ ما یَقْتَضِیهِ الْعَقْلُ بِالْاِسْتِدْلالِ الصَّحِیحِ مِنْ وُجُودِ إمامٍ مَعْصُومٍ کامِلٍ غَنِیٍّ عَنْ رَعایاه فِی الْأَحْکامِ وَالْعُلُومِ فِی کُلِّ زَمانٍ، لِاستِحالَةِ خُلُوِّ الْمُکَلَّفِینَ مِنْ سُلْطانٍ یَکُونُونَ بِوُجُودِهِ أقْرَبُ إلَی الصَّلاحِ وَداعٍ لِلْغُواهِ، مُعَلِّمٍ لِلْجُهّال، مُنَبِّهٍ لِلْغافِلِینَ، مُحَذِّرٍ لِلضَّلالِ، مُقِیمٍ لِلْحُدُودِ، مُنْفِذٍ لِلْأَحْکامِ، فاصِلٍ بَیْنَ أهْلِ الْاخْتِلافِ، ناصِبٍ لِلْأُمَراءِ، سادٍّ لِلثُّغُورِ، حافِظٍ لِلْأَمْوالِ، حامٍ عَنْ بَیْضَةِ الْإِسْلامِ، جامِعٍ لِلنّاسِ فِی الْجُمُعَةِ وَالْاَعْیادِ. ۱

از جمله دلایل، چیزی است که عقل با دلایل صحیح و درست به آن حکم می کند که در هر زمان لازم است امام معصوم و کاملی باشد که از مردم در فراگیری

۱) . ارشاد مفید، ص ۳۴۲

ص:۶۰

احکام و دانش‌ها، بی‌نیاز باشد؛ زیرا ممکن نیست زمانی فرا رسد که تکلیف‌یافتگان، بدون حاکم و سلطانی باشند که آنان به وسیله او به صلاح و درستی نزدیک‌تر و از فساد و تباهی دور نشوند. باید امام معصومی باشد که آموزنده نادانان، هشیارکننده غافلان و بی‌خبران، بیم‌دهنده گمراهان، اقامه‌کننده حدود، اجراکننده احکام، پایان‌دهنده اختلاف‌ها، گمارندهٔ امیران، مسلط و حافظ مرزها، نگاهبان دارایی‌ها، حمایت‌کننده کیان اسلام و گردآورندهٔ مردم در جمعه‌ها و عیدها باشد.

علی علیه السلام فرمود:

لا یَصِحُّ الْحُکْمُ وَلَا الْحُدُودُ وَلَا الْجُمُعَةُ إلّا بِإمامٍ. ۱

صحیح نیست قضاوت‌کردن، اجرای حدود و اقامه نمازجمعه، جز به وسیله امام.

همچنین در حدیثی دیگر آمده است:

إنَّ الْجُمُعَةَ وَالْحُکُومَةَ لِإمامِ المُسْلِمِینَ. ۲

اقامه نمازجمعه و قضاوت کردن از آنِ امام مسلمانان است.

این دو روایت نیز دلیل روشنی بر منصبی‌بودن نمازجمعه است.

۱) . مستدرک الوسائل، ج ۶، ص ۱۳

۲) . جواهر الکلام، ج ۱۱، ص ۱۵۸

ص:۶۱

امام سجاد علیه السلام در دعای ۴۸ صحیفه سجّادیّه فرمود:

اللّهُمَّ! اِنَّ هذَا الْمَقامَ لِخُلَفائِکَ وَاصْفِیائِکَ وَمَواضِعَ اُمَنائِکَ فِی الدَّرَجَةِ الرَّفِیعَةِ الَّتِی اخْتَصَصْتَهُمْ بِها قَدِ ابْتَزُّوها.

بارخدایا! همانا این مقام - یعنی نمازجمعه و عید قربان - از آنِ جانشینان و برگزیدگان تو است، و جایگاه امنای بلندپایه تو است که ویژهٔ آنها نمودی، و ایشان را به آن اختصاص و برتری بخشیدی، که به تحقیق غاصبان و ظالمان به حقوق پیشوایان دین - خلفای بنی‌امیه - این مقام را غصب کرده و به ظلم و ستم در اختیار گرفتند.

سپس امام سجاد علیه السلام ادامه می‌دهد:

حَتّی عادَ صِفْوَتُکَ وخُلَفاؤُکَ مَغْلُوبِینَ مَقْهُورِینَ مُبْتَزِّینَ، یَرَوْنَ حُکْمَکَ مُبَدَّلاً و کِتابَکَ مَنْبُوذاً، وفَرائِضَکَ مُحَرَّفَةً عَنْ جِهاتِ اَشْراعِکَ وسُنَنَ نَبِیِّکَ مَتْرُوکةً.

تا جایی که برگزیدگان و جانشینان تو مغلوب و مقهور شدند و حق آنها از دستشان رفت، می‌نگرند که حکم تو تبدیل گشته، و کتاب تو را متروک ساخته، و واجبات تو را از اهداف و مقاصد حقیقی آن دور ساخته و تحریف نموده، و سنت‌های پیامبر تو را ترک و رها ساخته‌اند.

علی بن ابی‌طالب علیه السلام در تعبیری هشداردهنده فرمود:

ص:۶۲

ثَلاثَةٌ إنْ أنْتُمْ خالَفْتُمْ فِيهِنَّ أئِمَّتَكُمْ هَلَكْتُمْ:

جُمُعَتُكُمْ، وَجِهادُ عَدُوِّكُمْ وَمَناسِكُكُمْ. ۱

سه چیز است که اگر بـا پیشوایانتـان در آنهـا به مخـالفت برخیزیـد خود را هلاـک و نابود ساخته‌ایـد: نمازجمعه؛ جهاد با دشـمنان و مناسک حج.

از مجموع روایاتی که در این بخش ذکر شـد، به خوبی می‌توان فهمیـد که نمازجمعه، با حکومت و رهبری جامعـهٔ اسـلامی ارتباطی مسـتقیم و تنگاتنـگ دارد و علاـوه بر ابعاد عبادی و تربیتی، نمازی است سیاسـی که در آن، حاکم اسـلامی مسـتقیماً با مردم روبه‌رو شده، مسائل مبتلابه جامعه را با آنان در میان می‌گذارد.

وجوب نمازجمعه

زرارهٔ بن اعین گوید: امام باقر علیه السلام فرمود:

إنَّما فَرَضَ اللّهُ عَزَّوَجَلَّ مِنَ الْجُمُعَةِ إلَى الْجُمُعَةِ خَمْساً وَثَلاثِينَ صَلاةً، فِيها صَلاةٌ واحِدَةٌ فَرَضَهَا اللّهُ فِي جَماعَةٍ وَهِيَ الْجُمُعَةُ. . . . ۲

همانـا خداونـد عزّوجـلّ از جمعه تـا جمعه دیگر، سـی و پنـج نماز را واجب گردانیـد که یکی از آنها را خداونـد واجب نموده تا به جماعت بخوانند و آن نمازجمعه است. . . .

۱) . مستدرک الوسائل، ج ۶، ص ۷

۲) . بحارالانوار، ج ۸۶، ص ۱۵۳

ص:۶۳

رسول خدا صلی الله علیه و آله می‌فرماید:

إنَّ اللّهَ کَتَبَ عَلَیْکُمُ الْجُمُعَةَ فَرِیضَةً واجِبَةً إلی یَوْمِ الْقِیامَةِ. ۱

همانا خداوند نمازجمعه را تا روز قیامت بر شما واجب و مقرّر فرمود.

همچنین فرمودند:

اَلْجُمُعَةُ واجِبَةٌ عَلی کُلِّ مُسْلِمٍ فِی جَماعَةٍ. ۲

نمازجمعه بر هر مسلمانی واجب است و باید به جماعت خوانده شود.

قطب راوندی نقل کرده که روز جمعه پیامبر صلی الله علیه و آله خطبه خواند و فرمود:

تُوبُوا إلی رَبِّکُمْ قَبْلَ أنْ تَمُوتُوا، وَبادِرُوا بِالْأعْمالِ الزّاکِیَةِ قَبْلَ أنْ تَشْتَغِلُوا، وَصِلُوا الَّذِی بَیْنَکُمْ وَبَیْنَ رَبِّکُمْ بِکَثْرَةِ ذِکْرِکُمْ إیّاهُ، وَالصَّدَقَةِ فِی السِّرِّ وَالْعَلانِیَةِ، وَاعْلَمُوا أنَّ اللّهَ فَرَضَ عَلَیْکُمُ الْجُمُعَةَ إلی یَوْمِ الْقِیامَةِ. ۳

پیش از آنکه بمیرید، به سوی پروردگارتان توبه کنید، و قبل از آنکه گرفتار شوید، پیشی بجویید در انجام کارهای شایسته، و میان خود و پروردگارتان پیوند برقرار کنید با زیاد یاد نمودن خداوند، و دادن صدقه

۱) . بحارالانوار، ج ۸۶، ص ۱۶۵

۲) . همان

۳) . مستدرک الوسائل، ج ۶، ص ۱۰

ص:۶۴

پنهانی و آشکارا، و بدانید همانا خداوند نمازجمعه را تا روز قیامت بر شما واجب گردانید.

همچنین رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود:

اَلْجُمُعَةُ عَلی مَن سَمِعَ النِّداءَ. ۱

نمازجمعه بر هر کس که ندای اذان را بشنود واجب است.

وقت نمازجمعه

سماعه گوید: امام صادق علیه السلام فرمود:

وَقْتُ الظُّهْرِ یَوْمَ الْجُمُعَةِ حِینَ تَزُولُ الشَّمْسُ. ۲

وقت نماز ظهر روز جمعه هنگام زوال خورشید است.

عبداللّه بن سنان نیز از آن حضرت نقل کرده که فرمود:

وَقْتُ صَلاةِ الْجُمُعَةِ عِنْدَ الزَّوالِ، وَوَقْتُ الْعَصْرِ یَوْمَ الْجُمُعَةِ وَقْتُ صَلاةِ الظهرِ فی غَیْرِ یَوْمِ الْجُمُعَةِ. . . . ۳

وقت نمازجمعه هنگام زوال خورشید است، و وقت نماز عصر در روز جمعه، آن هنگامی است که در روزهای دیگر نماز ظهر می‌خوانند. . . .

زراره گوید: از امام باقر علیه السلام شنیدم که می‌فرمود:

۱) . کنز العمال، ج ۷، ص ۷۲۳

۲) . تهذیب، ج ۳، ص ۱۲

۳) . همان، ص ۱۳

ص:۶۵

اِنَّ مِنَ الْاُمُورِ اُمُوراً مُضَیَّقَةً وَاُمُوراً مُوَسَّعَةً، وَإِنَّ الْوَقْتَ وَقْتانِ؛ اَلصَّلاةُ مِمّا فِیهِ السَّعَةُ، فَرُبَّما عَجَّلَ رَسُولُ اللّهِ صلی الله علیه و آله وَرُبَّما أَخَّرَ إِلّاصَلاةَ الْجُمُعَةِ؛ فَإِنّ صَلاةَ الْجُمُعَةِ مِنَ الْأمْرِ الْمُضَیَّقِ، إِنَّما لَها وَقْتٌ واحِدٌ حِینَ تَزُولُ، وَوَقْتُ الْعَصْرِ یَوْمَ الْجُمُعَةِ وَقْتُ الظُّهْرِ فِی سائِرِ الْأَیّامِ. ۱

همانا بعضی از کارها، اموری محدود و مضیقند و برخی وسیع. زمان - نمازها - نیز دوگونه است، نماز از کارهایی است که در آن وسعت وقت قرار داده شده، پس چه بسا رسول خدا صلی الله علیه و آله - در خواندن نماز - شتاب نموده در اوّل وقت آن را اقامه می‌فرمود و گاهی اوقات نیز آن را به تأخیر می‌انداخت، مگر نمازجمعه را، چرا که نمازجمعه از واجبات و اموری است که وقت محدود و معین دارد و آن وقت زوال خورشید است، و وقت خواندن نماز عصر در روز جمعه، وقت نماز ظهر در دیگر روزها است.

یَعْلَی بنُ حارِث گفت: از «أیاس بن سَلَمَة بْنِ الأَکْوَع» شنیدم که گفت پدرم گفت:

کُنّا نُصَلِّی مَعَ النَّبِیّ صلی الله علیه و آله الْجُمُعَةَ ثُمّ نَرْجِعُ، فَلانَری لِلحَیْطانِ فَیْئاً نَسْتَظِلُّ بِهِ. ۲

ما با پیامبر صلی الله علیه و آله نمازجمعه را خوانده، سپس

۱) . تهذیب، ج ۳، ص ۱۳

۲) . سنن ابن ماجه، ص ۳۵۰

ص:۶۶

برمی‌گشتیم، پس برای دیوارها سایه‌ای نمی‌دیدیم تا از آن بهره گرفته، در سایه دیوار قرار گیریم.

امام صادق علیه السلام فرمود:

اِذا زالَتِ الشَّمْسُ یَوْمَ الْجُمُعَةِ فَابْدَأْ بِالْمَکْتُوبَة. ۱

هنگامی که در روز جمعه زوال خورشید فرا رسید - یعنی از نصف النهار گذشت - نماز فریضه را آغاز کن.

در روایتی دیگر امام باقر علیه السلام فرمود:

وَقْتُ الجُمُعَةِ اِذا زالَتِ الشَّمْسُ وَبَعْدَهُ بِساعَةٍ. ۲

وقت نمازجمعه هنگامی است که زوال خورشید تحقق یابد و پس از آن تا یک ساعت.

که در روایت فوق آغاز و پایان آن مشخص شده است.

مرحوم علّامه در «قواعد» در رابطه با وقت نمازجمعه فرموده است:

أوَّلُهُ زَوالُ الشَّمسِ، وَآخِرُهُ إذا صارَ ظِلُّ کُلِّ شَیءٍ مِثْلَهُ فَحِینَئِذٍ یَجِبُ الظُّهْرُ. ۳

ابتدای وقت نمازجمعه، هنگام زوال خورشید و پایان آن هنگامی است که سایه هر چیزی مانند خود آن باشد پس در این هنگام - و از این زمان به بعد - به جای نمازجمعه، نماز ظهر واجب می‌شود.

۱) . کافی، ج ۳، ص ۴۲۰

۲) . بحارالانوار، ج ۸۶، ص ۱۷۳

۳) . جامع المقاصد، ج ۲، ص ۳۶۵

ص:۶۷

سپس محقق کرکی در شرح فرمودهٔ علّامه می‌نویسد:

كَوْنُ أَوَّلِ وَقْتِ الْجُمُعَةِ هُوَ زَوالُ الشَّمْسِ، هُوَ مَذْهَبُ أكْثَرِ عُلَمائِنا، بَلْ أكْثَرُ العُلَماءِ. . . وَالنَّصُّ وَالْإجْماعُ حُجَّةٌ عَلَيْهِ.

آغاز وقت نمازجمعه موقع زوال خورشید بودن، مذهب بیشتر علمای ما بلکه علمای شیعه و سنی است. . . . و نصّ و اجماع نیز دلیل بر آن است.

سپس می‌فرماید:

وَأَمّا أَنَّ آخِرَهُ (إذا صارَ ظِلُّ كُلِّ شَيءٍ مِثْلَهُ) فَهُوَ قَوْلُ الشَّيْخِ وَجَمْعٍ مِنَ الْمُتَأَخِّرِينَ. . . . ۱

و اما این آخر وقت نمازجمعه هنگامی باشد که سایه هر چیز مانند خود آن چیز باشد، قول شیخ است و گروهی از متأخّران.

حضرت امام خمینی قدس سره در «تحریرالوسیله» در رابطه با وقت نمازجمعه چنین فرموده‌اند:

وقت نمازجمعه با زوال خورشید - یعنی همان وقت ظهر شرعی - داخل می‌شود. پس هنگامی که زوال خورشید تحقق یافت، خواندن نمازجمعه واجب می‌گردد، و اگر امام و خطیب جمعه در هنگام زوال خورشید، خطبه را به پایان رسانده و نمازجمعه را بخواند صحیح است. ولی در رابطه با پایان وقت نمازجمعه به گونه‌ای که اگر آن وقت گذشت دیگر

۱) . جامع المقاصد، ج ۲، ص ۳۶۶

ص:۶۸

نتوانند نمازجمعه اقامه کنند، اختلاف‌نظر و اشکال وجود دارد. احوط آن است که از اوائل ظهر عرفی آن را به تأخیر نیاندازند و اگر از این وقت دیرتر شد، احتیاط آن است که به جای نمازجمعه، نماز ظهر بخوانند؛ گرچه بعید نیست وقت نمازجمعه تا برگشتن سایه خورشید به مقدار دو پا، از پاهای افراد معمولی مردم، امتداد داشته باشد. ۱

این در صورتی است که نمازجمعه را واجب تخییری بدانیم، اما اگر واجب عینی دانستیم، حضرت امام خمینی قدس سره می‌افزایند: طول دادن خطبه‌ها در صورتی که آن را واجب عینی بدانیم، به مقداری که وقت نمازجمعه بگذرد جایز نیست و اگر چنین کند گناه کرده است و نماز ظهر بر او واجب می‌شود. کما اینکه اگر واجب تخییری باشد در چنین فرضی باز نمازجمعه واجب می‌گردد، و نمازجمعه اگر وقتش بگذرد قضا ندارد. ۲

جمعیت نمازجمعه

اگر تعداد نمازگزاران جمعه پنج نفر و بیشتر باشند می‌توان نمازجمعه اقامه کرد و در کمتر از آن لازم است نماز ظهر خوانده شود.

۱) . تحریر الوسیله، ج ۱، ص ۲۱۶

۲) . همان

ص:۶۹

امام صادق علیه السلام فرمود:

یُجَمِّعُ القَوْمُ یَوْمَ الْجُمُعَةِ إذا کانُوا خَمْسَةً فَما زادُوا، فَإنْ کانُوا أقَلَّ مِنْ خَمْسَةٍ فَلاجُمُعَةَ لَهُمْ، وَالْجُمُعَةُ واجِبَةٌ عَلیٰ کُلِّ اَحَدٍ لایُعْذرُ النّاسُ فِیها إلّا خَمْسَةٌ: الْمَرْأَةُ وَالْمَمْلُوکُ، وَالْمُسافِرُ، وَالْمَرِیضُ، وَالصَّبِیُّ. ۱

اگر جمعیت قومی پنج نفر یا بیشتر باشند باید نمازجمعه بخوانند، و اگر پنج نفر کمتر باشند نمازجمعه بر آنان - واجب - نیست. نمازجمعه بر همگان واجب است، مگر پنج دسته: زنان، بردگان، مسافران، بیماران و کودکان.

فضل بن عبدالملک نیز گوید: شنیدم امام صادق علیه السلام می‌فرمود:

اذا کانَ قَوْمٌ فِی قَرْیَةٍ صَلُّوا أرْبَعَ رَکَعاتٍ، فَإنْ کانَ لَهُمْ مَنْ یَخْطُبُ بِهِمْ جَمَّعُوا إذا کانُوا خَمْسَةَ نَفَرٍ، وَإنَّما جُعِلَت رَکْعَتَیْنِ لِمَکانِ الْخُطْبَتَیْنِ. ۲

اگر قومی در روستایی باشند، نماز را چهار رکعت بخوانند - یعنی نماز ظهر اقامه کنند - و اگر امامی دارند تا برای آنان خطبه بخواند اگر پنج نفر باشند نمازجمعه بخوانند. نمازجمعه دو رکعت قرار

۱) . تهذیب، ج ۳، ص ۲۳۹

۲) . همان، ص ۲۳۸

ص:۷۰

داده شده، برای آنکه دو خطبه جایگزین دو رکعت نماز شده است.

و باز در روایتی دیگر ابن ابی‌یعفور گوید:

امام صادق علیه السلام فرمود:

لاتَکُونُ جُمُعَةٌ ما لَمْ یَکُنِ الْقَوْمُ خَمْسَةً. ۱

اگر نمازگزاران کمتر از پنج نفر باشند، نمازجمعه برقرار نمی‌شود.

امام باقر علیه السلام در روایتی که از آن حضرت نقل شده فرموده‌اند:

لا تَکُونُ الْخُطْبَةُ وَالْجُمُعَةُ وَصَلاةُ رَکْعَتَیْنِ عَلی أَقَلَّ مِنْ خَمْسَةِ رَهْطٍ: الْإمامِ وَأَرْبَعَةٍ. ۲

ایراد خطبه و خواندن دو رکعت نمازجمعه، بر کمتر از پنج نفر واجب نمی‌شود، امام جمعه و چهار نفر دیگر.

بیمه نمازگزاران جمعه

امام باقر علیه السلام فرمود: امیر مؤمنان علیه السلام فرموده است:

ضَمِنْتُ لِسِتَّةٍ عَلَی اللّهِ الجَنَّةَ - مِنْهُمْ - رَجُلٌ خَرَجَ إلَی الْجُمُعَةِ فَماتَ فَلَهُ الْجَنَّةُ. ۳

برای شش نفر بهشت را ضمانت می‌کنم - یکی از آنها - مردی است که به طرف نمازجمعه حرکت کند، پس بمیرد؛ برای او بهشت است.

۱) . تهذیب، ج ۳، ص ۲۳۹

۲) . همان، ص ۲۴۰

۳) . وسائل الشیعه، ج ۷، ص ۳۰۸

ص:۷۱

نمازجمعه و بخشش گناهان

سلمان گوید: رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود:

ما مِنْ رَجُلٍ يَتَطَهَّرُ يَوْمَ الْجُمُعَةِ كَما اُمِرَ، ثُمَّ يَخْرُجُ مِنْ بَيْتِهِ حَتّى يَأتِيَ لِجُمُعَةٍ، وَيَنْصِتَ حَتّى يَقْضِيَ صَلاتَهُ، إلّاكَفّارَةً لِما قَبْلَهُ مِنَ الْجُمُعَةِ. ۱

هیچ مردی نیست که روز جمعه همان‌گونه که فرمان یافته کسب طهارت کند - وضو بگیرد یا غسل کند - سپس از خانه بیرون آمده تا به [محلّ] نمازجمعه برود، و [می‌نشیند و به خطیب جمعه گوش فرا داده] سکوت می‌کند تا نمازش را به پایان برد، مگر اینکه [این عمل او] وسیلهٔ بخشش گناهان او قبل از نمازجمعه خواهد بود.

ابوالفتوح رازی در تفسیر خود از عبداللّه بن عباس نقل کرده که گوید:

إذا كانَ يَوْمُ الْجُمُعَةِ أمَرَ اللّهُ تَعالى أنْ يُنْصَبَ عِنْدَ الْبَيْتِ الْمَعْمُورِ مِنْبَرٌ وَتَحْتَوشُهُ الْمَلائِكَةُ، وَيُؤَذِّنَ جَبْرَئيلُ، وَيُقَدَّمُ مِيكائيلُ، وَيُصَلُّونَ الْمَلائِكَةُ خَلْفَهُ، فَإذا فَرَغوُا يَقُولُ جِبْرائِيلُ: إلهي وَهَبْتُ ثَوابَ هذَا الْأذانِ لِأُمَّةِ مُحَمَّدٍ صلى الله عليه و آله وَيَقُولُ مِيكائِيلُ:

وَهَبْتُ ثَوابَ هذِهِ الْإمامَةِ لِلْأئِمَّةِ مِنْ اُمَّةِ مُحَمَّدٍ صلى الله عليه و آله، وَتَقُولُ الْمَلائِكَةُ: وَهَبْنا ثَوابَ هذِهِ الصَّلاةِ لِلْمُصَلّينَ مِنْ اُمَّةِ مُحَمَّدٍ صلى الله عليه و آله فَيَقُولُ اللّهُ

۱) . کنزالعمال، ج ۷، ص ۷۱۳

ص:۷۲

تَعالی: تَجُودُونَ عَلَیَّ، وَأنا أوْلیٰ بِالْجُودِ وَالْکَرَمِ، اُشْهِدُکُم أنّی غَفَرْتُ ذُنُوبَ اُمَّةِ مُحَمَّدٍ صلی الله علیه و آله فَیَتَفَرَّقُونَ إلَی الْجُمُعَةِ الْاُخْریٰ. ۱

هنگامی که روز جمعه فرا رسد، خداوند متعال فرمان دهد تا نزد «بیت المعمور» منبری برپا کنند و فرشتگان اطراف آن گرد آیند، جبرئیل اذان گوید و میکائیل امامت کند و فرشتگان پشت سر او نماز گزارند. پس چون نماز را به پایان برند، جبرئیل گوید: معبود من! پاداش این اذان را به امّت محمد صلی الله علیه و آله بخشیدم و میکائیل می گوید: ثواب این امامت را به امامان از امّت محمد صلی الله علیه و آله بخشیدم، و فرشتگان می گویند: ثواب این نماز را به نمازگزاران از امّت محمد صلی الله علیه و آله بخشیدیم.

پس خداوند می‌فرماید: در بخشش بر من پیشی می گیرید و حال آنکه من به بخشش و کرم سزاوارتر و اولی هستم.

شما را گواه می گیرم که من گناهان اُمّت محمد صلی الله علیه و آله را بخشیدم. پس پراکنده می‌شوند تا جمعه‌ای دیگر.

همچنین رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمودند:

. . . وَالْمَشْیُ إلَی الْجُمُعَةِ کُلُّ قَدَمٍ مِنْها کَعَمَلِ عِشْرِینَ سَنَةً، فَإذا فَرَغَ مِنْ صَلاةِ الْجُمُعَةِ اُجِیزَ بِعَمَلِ مِائَتَی سَنَةٍ. ۲

. . . کسی که پیاده به سوی نمازجمعه در حرکت است،

۱) . مستدرک الوسائل، ج ۶، ص ۶۱؛ تفسیر ابوالفتوح رازی، ج ۵، ص ۳۲۵

۲) . کنزالعمال، ج ۷، ص ۷۲۰

ص:۷۳

هر قـدمی که برمی‌دارد، ماننـد عمـل بیست سـال است - و پـاداش بیست سـال دارد -. پس هنگـامی که نمـازجمعه را به پایـان برد، پاداش دویست سال به او عنایت گردد.

عقوبت ترک نمازجمعه

ابی‌بصـیر و محمد بن مسـلم که هر دو از یاران و اصحاب امام باقر و امام صادق علیهما السلام و از راویان معتبر می‌باشند، گویند که ما هر دو از امام باقر علیه السلام شنیدیم که می‌فرمود:

مَنْ تَرَک الجُمُعَةَ ثَلاثاً مُتَوالیةً بِغَیْر عِلَّةٍ، طَبَعَ اللّهُ عَلی قَلْبِهِ. ۱

کسـی که نمازجمعه را سه هفته پی‌درپی، بی‌جهت و بـدون عـذر شـرعی ترک کرده و در آن شـرکت نکند، خداوند بر قلب او مُهر زند. - یعنی لیاقت پذیرش حق را از او می‌گیرد -.

زرارهٔ نیز گوید: امام باقر علیه السلام فرمود:

صَلاةُ الْجُمُعَةِ فَرِیضَةٌ، وَالْاجتِماعُ إلَیْها فَرِیضَةٌ مَعَ الْإمامِ، فَإنْ تَرَکَ رَجُلٌ مِنْ غَیْرِ عِلَّةٍ ثَلاثَ جُمَعٍ فَقَدْ تَرَکَ ثَلاثَ فَرائِضَ، وَلا یَدَعُ ثَلاثَ فَرائِضَ مِنْ غَیْرِ عِلَّةٍ إلّا مُنافِقٌ. ۲

۱) . ثواب الاعمال، ج ۲، ص ۵۲۴

۲) . همان

ص:۷۴

نمازجمعه واجب است و اجتماع برای اقامهٔ آن با امام نیز واجب است. پس اگر مردی بدون دلیل - عذر شرعی - سه هفته پیاپی نمازجمعه را ترک کند، سه واجب از واجبات الهی را ترک کرده، و سه واجب دینی را بدون دلیل کسی ترک نکند، مگر آنکه منافق باشد.

امام صادق علیه السلام فرمود:

إنَّ اللّهَ أكْرَمَ الْمُؤْمِنِينَ بِالْجُمُعَةِ، فَسَنَّها رَسُولُ اللّهِ صلی الله علیه و آله بِشارَةً لَهُمْ، وَتَوْبِيخاً لِلْمُنافِقِينَ، وَلا يَنْبَغِي تَرْكُها مُتَعَمِّداً؛ فَمَنْ تَرَكَها مُتَعَمِّداً فَلا صَلاةَ لَهُ. ۱

همانا خداوند مؤمنان را به سبب جمعه - نمازجمعه - گرامی داشت. سپس رسول خدا صلی الله علیه و آله آن را برای مؤمنان مژده و بشارت و برای منافقان وسیله سرزنش و نکوهش قرار داد، ترک آن از روی اراده و اختیار شایسته نیست. پس اگر کسی آن را عمداً ترک کند، نمازی برای او نیست.

در حدیثی دیگر رسول خدا صلی الله علیه و آله تعبیرهای تندتری درباره تارکین نمازجمعه دارند. آن حضرت در خطبه‌ای طولانی که آن را شیعه و سنّی نقل کرده‌اند، فرمود:

إنَّ اللّهَ تَبارَكَ وَتَعالی فَرَضَ عَلَيْكُمُ الْجُمُعَةَ، فَمَنْ

۱) . مستدرک الوسائل، ج ۶، ص ۵

ص:۷۵

تَرکَها فِی حَیاتِی أوْ بَعْدَ مَوْتِی استِخْفافاً بِها أوْ جُحُوداً لَها فَلا جَمَعَ اللّهُ شَمْلَهُ، وَلا بارَکَ لَهُ فی أمْرِهِ، ألا وَلا صَلاهَٔ لَهُ، ألا وَلا زَکاهَٔ لَهُ، ألا وَلا حَجَّ لَهُ، ألا وَلا صَوْمَ لَهُ، ألا وَلا بِرَّ لَهُ، حَتّی یَتُوبَ. ۱

همانا خداوند تبارك و تعالی نمازجمعه را بر شما واجب ساخت، پس اگر کسی در زنده‌بودن من یا پس از مرگ من به دلیل انکار و یا سبك شمردن، آن را ترك کند، خداوند پریشانی او را برطرف نساخته، کار او را مبارك نگرداند. آگاه باشید نمازی برای او نیست.

آگاه باشید زکاتی برای او نیست. آگاه باشید حجّی برای او نیست. آگاه باشید روزه‌ای برای او نیست. آگاه باشید هیچ خوبی و خیری برای او نیست، تا آنکه توبه کند.

و سرانجام برخورد رسول خدا صلی الله علیه و آله با کسانی که در نمازجمعه شرکت نمی‌کنند از گفتار به مرحله عمل رسیده و می‌فرماید:

لَقَدْ هَمَمْتُ اَنْ آمُرَ فِتْیانِی أنْ یَجْمَعُوا حُزَماً مِنْ حَطَبٍ ثُمَّ أنْطَلِقَ فَأُحَرِّقَ عَلی قَومٍ بُیُوتَهُم لا یَشْهَدُونَ الْجُمُعَهَٔ. ۲

تصمیم گرفتم جوانان خود را فرمان دهم، تا هیزم جمع نموده، سپس رهسپار خانه کسانی شوم که در نمازجمعه شرکت نمی‌کنند و - خانه‌های آنان را - آتش زنم.

۱) . وسائل الشیعه، ج ۷، ص ۳۰۲

۲) . سنن بیهقی، ج ۴، ص ۱۷۰

ص:۷۶

برخورد شیاطین در روز جمعه

علی علیه السلام به نقل از رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود:

إذا کانَ یَوْمُ الْجُمُعَهِٔ غَدَتِ الشَّیاطِینُ بِرَایاتِها إلی الأسْواقِ، فَیَرْمُونَ النّاسَ بِالتَّرابِیثِ أوْ الرَّبائِثِ، وَیُثَبِّطُونَهم عَنِ الْجُمُعَهِٔ. . . . ۱

هنگامی که روز جمعه فرا رسد، شیطان‌ها از بامدادان پرچم‌هایشان را برداشته به سوی بازارها می‌روند، و مردم را هدف قرار داده، موانعی برای آنان ایجاد می‌کنند و در نتیجه آنان را از رفتن به نمازجمعه باز می‌دارند.

نمازجمعه و منافقان

امام صادق علیه السلام فرمود:

إنَّ اللّهَ أکْرَمَ الْمُؤْمِنِینَ بِالْجُمُعَهِٔ، فَسَنَّها رَسُولُ اللّهِ صلی الله علیه و آله بِشارَهًٔ لَهُمْ، وَتَوْبِیخاً لِلْمُنافِقِین. . . . ۲

همانا خداوند مؤمنان را به وسیله نمازجمعه گرامی داشت و رسول خدا صلی الله علیه و آله آن را برای مؤمنان بشارت و برای منافقان وسیلهٔ سرزنش و نکوهش قرار داد. . . .

علی علیه السلام فرمود:

مَنْ تَرَکَ الْجُمُعَهَٔ ثَلاثاً مُتَتابِعَهًٔ لِغَیْرِ عِلَّهٍٔ، کُتِبَ مُنافِقاً. ۳

۱) . کنزالعمال، ج ۷، ص ۷۳۶

۲) . مستدرک الوسائل، ج ۶، ص ۵

۳) . همان، ص ۹

ص:۷۷

کسی که سه هفته پی‌درپی، نمازجمعه را بدون دلیل و عذر شرعی ترک کند، در شمار منافقان به حساب آید.

نمازجمعه در سرما و گرما

انس بن مالک گفت: رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود:

ألا أُخبِرُكُم بِأَهْلِ الْجَنَّةِ؟ مَنْ لا يَشْغَلُهُ عَنِ الْجُمُعَةِ حَرٌّ شَدِيدٌ، وَلا بَرْدٌ شَدِيدٌ، وَلا رَدْغٌ. ۱

آیا شما را از اهل بهشت آگاه نسازم؟ [آنان کسانی هستند که] گرما و سرمای شدید، و گِل و لای [ایجاد شده به خاطر باران] آنان را از حضور در نمازجمعه باز ندارد.

آمادگی برای نمازجمعه

علی بن ابی‌طالب علیه السلام فرمود:

إنَّ رَسُولَ اللّه صلی الله علیه و آله قالَ: كَيْفَ أَنْتُمْ إِذا تَهَيَّأَ أَحَدُكُمْ لِلْجُمُعَةِ عَشِيَّةَ الْخَمِيسِ، كَما تَتَهَيَّأُ الْيَهُودُ عَشِيَّةَ الْجُمُعَةِ لِسَبْتِهِمْ. ۲

۱) . کنزالعمال، ج ۷، ص ۷۱۹

۲) . مستدرک الوسائل، ج ۶، ص ۴۳

ص:۷۸

همانـا رسول خـدا صـلی الله علیه و آله فرمود: چگونه خواهیـد بودهنگامی که یکی از شـما پنج‌شـنبه شب، خود را برای جمعه آماده کند؟ همچنان که یهودیان خود را از جمعه شب، برای شنبه آماده می‌کردند؟

امام صادق علیه السلام فرمود:

إنَّ عَلِیّاً علیه السلام نَهی أنْ یُشرَبَ الدَّواءُ یَوْمَ الْخَمِیسِ، مَخافَةَ أنْ یَضْعُفَ عَنِ الْجُمُعَةِ» . ۱

علی علیه السـلام نهی فرمود از اینکه روز پنج‌شنبه دارو خورده شود، از بیم آنکه موجب ناتوانی آنان گردیده و نتوانند در نمازجمعه شرکت کنند.

امام باقر علیه السلام فرمود:

وَاللّهِ لَقَدْ بَلَغَنِی أنَّ أصْحابَ النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله کانُوا یَتَجَهَّزُونَ لِلْجُمُعَةِ یَوْمَ الْخَمِیسِ لِأنَّهُ یَوْمٌ مُضَیَّقٌ عَلَی الْمُسْلِمِینَ. ۲

به خـدا سوگنـد! به من خبر رسـیده است که اصـحاب پیامبر صـلی الله علیه و آله پیوسـته از روز پنج‌شـنبه برای جمعه – و اعمال روز جمعه – آماده می‌شدند؛ زیرا روز جمعه، روزی محدود و فشرده برای مسلمانان است.

یعنی زمان محدود و اعمال آن فراوان است.

سیاست‌های تشویقی

مرحوم قطب راوندی در کتاب «لبّ اللباب» حدیثی نقل کرده که پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود:

۱) . مستدرک الوسائل، ج ۶، ص ۴۳

۲) . کافی، ج ۳، ص ۴۱۵

ص:۷۹

اِشْتَرُوا لِصِبْيانِكُمُ اللَّحمَ، وَذَكِّرُوهُمْ يَوْمَ الْجُمُعَةِ. ۱

برای کودکان خود گوشت خریداری کنید، و روز جمعه را به آنان یادآور شوید.

امام علی بن موسی الرّضا علیه السلام نیز فرمود:

اَطرِفُوا أهالِيكُمْ فِی كُلِّ جُمُعَةٍ بِشَیءٍ مِنَ الْفاكِهَةِ وَاللَّحْمِ، حَتّی يَفْرَحُوا بِالْجُمُعَةِ. ۲

در هر جمعه برای خانواده خویش مقداری میوه و گوشت فراهم سازید تا به آمدن جمعه خوشحال گردند.

در زمینه خرید میوه برای خانواده، روایت دیگری را با همین عبارات، امام صادق علیه السلام به نقل از پدران بزرگوارشان، از رسول خدا صلی الله علیه و آله نقل فرموده‌اند. ۳

روایات فوق بیانگر این نکته مهم است که مسلمانان باید فرزندان خود را از کودکی با اهمیّت روز جمعه و اعمال آن که نمازجمعه نیز یکی از مهم‌ترین آنهاست، آشنا ساخته، به انجام آن کارها تشویق و ترغیب نمایند. طبیعی است که چون در گذشته درآمدها محدود و زندگی مردم با سختی و مشقت همراه بوده، ایجاد رفاه نسبی و گشایش در زندگی، وسیله‌ای مناسب برای تشویق مردم برای شرکت در اجتماعات و انجام فرایض دینی بوده است.

۱) . مستدرک الوسائل، ج ۶، ص ۹۹

۲) . همان؛ فقه الرضا علیه السلام، ص ۳۵۵

۳) . ر. ک: مستدرک الوسائل، ج ۶، ص ۹۸

ص:۸۰

آداب رفتن به نمازجمعه

هشام بن حکم از امام صادق علیه السلام نقل می‌کند که فرمود:

لِيَتَزَيَّنْ أَحَدُكُم يَوْمَ الْجُمُعَةِ، يَغْتَسِلُ، وَيَتَطَيَّبُ وَيُسَرِّحُ لِحْيَتَهُ، ويَلْبَسُ أنْظَفَ ثِيابِهِ، ولْيَتَهَيَّأْ لِلْجُمُعَةِ، وَلْيَكُنْ عَلَيْهِ فِى ذٰلِكَ الْيَوْمِ السَّكِينَةُ وَالْوَقارُ، وَلْيُحْسِنْ عِبادَةَ رَبِّهِ، وَلْيَفْعَلِ الْخَيْرَ ما استَطاعَ، فَإِنَّ اللّهَ يَطَّلِعُ عَلىٰ [أَهْلِ] الْأَرْضِ لِيُضاعِفَ الحَسَناتِ. ۱

بایـد هر یـک از شـما در روز جمعه زینت برگیرد، غسـل کنـد، خـود را معطر و خوشـبو کنـد، ریش خویش را شـانه زنـد، تمیزترین لباس‌هایش را بپوشد، و برای نمازجمعه آماده شود، و بر اوست که در این روز آرام و متین باشد، خدای را نیکو پرستـش کند، و هر چه می‌تواند کار خیر انجام دهد، همانا خداوند بر اهل زمین و اعمال آنان آگاهی داشـته، کارهای شایستهٔ مردم را دو چندان پاداش می‌دهد.

امام صادق علیه السلام در روایتی دیگر در تفسیر آیهٔ «خُذُوا زِينَتَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ» ۲فرمود: «فِى الْعِيدَيْنِ وَالْجُمُعَةِ» ۳؛ یعنی مراد از برگرفتن زینت در هر مسجد، در عید فطر و قربان و جمعه است.

۱) . کافی، ج ۳، ص ۴۱۷

۲) . اعراف: ۳۱

۳) . تهذیب، ج ۳، ص ۲۴۱

ص:۸۱

از رسول خدا صلی الله علیه و آله نقل شده که بر منبر می‌فرمود:

مَنْ جاءَ مِنْکُم [إلیَ] الْجُمُعَهْ فَلْیَغْتَسِلْ. ۱

هر کدام از شما که در نمازجمعه شرکت می کند، باید غسل کند.

ابوسعید خُدْری گفت که رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود:

مَنِ اغْتَسَلَ یَوْمَ الْجُمُعَهِ، وَاسْتاکَ، وَمَسَّ مِنْ طِیبٍ انْ کانَ عِنْدَهُ، وَلَبِسَ مِنْ أحْسَنِ ثِیابِهِ، ثُمَّ خَرَجَ حَتّی یَأْتِیَ الْمَسْجِدَ، فَلَمْ یَتَخَطَّ رِقابَ النّاسِ، حَتّی رَکَعَ ما شاءَ أنْ یَرْکَعَ، ثُمَّ أنْصَتَ إذا خَرَجَ الْإمامُ، فَلَمْ یَتَکَلَّمْ حَتّی یَفْرُغَ مِنْ صَلاتِهِ، کانَتْ کفَّارَهً لِما بَیْنَها وَبَیْنَ الْجُمُعَهِ الَّتِی قَبْلَها. ۲

هر کس روز جمعه غسل کرده، مسواک بزند، و از عطر اگر دارد استفاده نماید، و بهترین لباس‌هایش را بپوشد، سپس از منزل بیرون آمده به مسجد درآید، و از روی گردن مردم عبور نکند، سپس هنگامی که امام جمعه، خطبه آغاز کرد، سکوت کند، و سخن نگوید تا نماز را به پایان برساند، سبب آمرزش گناهان او از آن جمعه، تا جمعه قبل از آن خواهد شد.

عِکْرَمَهْ گوید: گروهی از مردم عراق به ابن عباس گفتند: «آیا شما غسل روز جمعه را واجب می‌دانی؟» ابن عباس گفت: «نه، ولی آن که غسل کند بهتر و پاکیزه‌تر

۱) . مسند الحمیدی، ج ۲، ص ۲۷۶؛ کنزالعمال، ج ۷، ص ۷۵۸

۲) . مسند احمد، ج ۳، ص ۸۱

ص:۸۲

است، و اگر غسل نکند بر او واجب نیست» . سپس گفت:

من به زودی خواهم گفت که غسل از چه زمانی شروع شد، آن روزها مردم در سختی بوده، زیاد تلاش می‌کردند، لباس‌های پشمی می‌پوشیدند و با کشیدن بار بر دوش کار می‌کردند، مسجد آنان به نام عریش نیز تنگ و سقف آن کوتاه بود، یک روز رسول خدا صلی الله علیه و آله در هوای گرم به مسجد آمد، و به دلیل پوشیدن لباس‌های پشمی مردم عرق کرده، بوی آن دیگران را آزار می‌داد. پس وقتی رسول خدا صلی الله علیه و آله آن بو را احساس کرد، فرمود: ای مردم! وقتی چنین روزی - یعنی روز جمعه - فرا می‌رسد غسل کنید، و از بهترین روغن و عطری که به آن دسترسی دارید استفاده کرده، خود را خوشبو کنید.

ابن عباس ادامه داد:

سپس خداوند خیر و خوبی را بر مردم نازل فرمود، و آنان لباس‌های غیر پشمی پوشیدند، کار آنان کمتر شد، مسجدشان توسعه یافت و دیگر مانند گذشته بوی عرق بعضی، دیگران را آزار نمی‌داد. ۱

انس بن مالک از رسول خدا صلی الله علیه و آله نقل می‌کند که فرمود:

مَنْ قَلَّمَ أظافِیرَهُ یَوْمَ الْجُمُعَهِْ، وَأخَذَ مِنْ شارِبِهِ وَاسْتاکَ، وَأفْرَغَ عَلیٰ رَأسِهِ مِنَ الْماءِ حِینَ یَرُوحُ اِلَی الْجُمُعَهِْ، شَیَّعَهُ سَبْعُونَ ألْفَ مَلَکٍ کُلُّهُمْ

۱) . سنن ابی‌داود، ج ۱، ص ۲۵۰

ص:۸۳

يَسْتَغْفِرُونَ لَهُ، وَيَشْفَعُونَ لَهُ. ۱

کسی که روز جمعه ناخن خویش را کوتاه کند، و قدری از موی روی لب را بزند، و مسواک کند، و هنگام رفتن به سوی نمازجمعه بر سر خویش قدری آب بریزد - کنایه از آنکه غسل کند - هفتاد هزار فرشته او را تا محل نمازجمعه همراهی کرده، برای وی استغفار نموده، او را شفاعت کنند.

نام‌نویسی فرشتگان

اباذر غفاری از رسول خدا صلی الله علیه و آله نقل می‌کند که فرمود:

هنگامی که روز جمعه فرا رسد، خداوند متعال فرشتگان را در حالی که قلم‌هایی از طلا و کاغذهایی از نقره در دست دارند به زمین می‌فرستد. پس آنان آمده و در مساجد می‌ایستند و نام کسانی را که به مسجد می‌آیند به ترتیب می‌نویسند. اوّلی، پس از او و. . . پس آن‌گاه که نام هفتاد نفر از آنان را نوشتند، فرشتگان گویند: اینها به تعداد هفتاد نفری که موسی از امّت خویش آنان را برگزید. سپس در بین صفوف نمازگزاران به حرکت در آمده، به جستجوی کسانی می‌پردازند که در نمازجمعه نیستند. سپس می‌گویند:

فلانی کجاست؟ به آنان گفته می‌شود: او بیمار است.

فرشتگان می‌گویند: بار خدایا! او را شفا ده تا

۱) . مستدرک الوسائل، ج ۶، ص ۴۶

ص:۸۴

نمازجمعه را به پای دارد. می گویند: فلانی کجاست؟ گفته می‌شود: به مسافرت رفته است. فرشتگان می گویند: بار خدایا! او را سالم بازگردان، به‌درستی که او یار و همنشین جمعه است. فلانی کجاست؟ می گویند: از دار دنیا رفت. فرشتگان می گویند: بار خدایا! او را ببخشای، همانا او نمازجمعه اقامه می کرد. ۱

مرحوم شهید ثانی در رسالهٔ «اکمال الجمعه» خود حدیثی از پیامبر صلی الله علیه و آله نقل کرده‌اند که آن حضرت فرمود:

هنگامی که روز جمعه فرا رسد، فرشتگان بر هر دری از درهای مساجد حضور یافته، اسامی نمازگزاران جمعه را به ترتیب می‌نویسند، اوّل، پس از او. . . پس آن هنگام که امام [جمعه بر منبر نشست] دفاتر را بسته، می‌آیند در صفوف نمازگزاران می‌نشینند و ذکر [یعنی خطبه‌ها] را گوش می‌دهند. ۲

اگر سؤال شود که این نام‌نویسی‌ها چه سودی برای نمازگزاران دارد؟ رسول خدا صلی الله علیه و آله در حدیثی دیگر آن را پاسخ داده‌اند:

یَجْلِسُ النّاسُ مِنَ اللّهِ یَوْمَ الْقِیامَةِ عَلیٰ قَدْرِ رَواحِهِمْ إلَی الْجُمُعاتِ، الأوَّلُ وَالثّانِی وَالثّالِثُ.

۱) . مستدرک الوسائل، ج ۶، ص ۳۸؛ تفسیر ابوالفتوح رازی، ج ۵، ص ۳۲۵

۲) . مستدرک الوسائل، ج ۶، ص ۳۸

ص:۸۵

قَوْلُه مِنَ اللّه: أی مِن کَرامَتِهِ وَنَحْوِها. ۱

نزدیک‌بودن مردم به خداوند در روز قیامت، به‌اندازه دفعاتی است که آنان در نمازجمعه‌ها شرکت داشته‌اند، اوّل، دوّم و سوّم. . . نزدیک بودن به خدا به معنی نزدیک بودن به کرامت حق‌تعالی و امثال آن است.

امام صادق علیه السلام نیز فرمود:

. . . إنَّکُمْ لَتَتَسابَقُونَ إلی الجَنَّةِ عَلی قَدْرِ سَبقِکُمْ إلَی الْجُمُعَةِ. ۲

. . . همانا شما برای ورود به بهشت بر یکدیگر پیشی می‌گیرید به مقداری که برای رفتن به طرف نمازجمعه از دیگران سبقت گرفته بودید.

بنابراین، آن کسانی که پیش از دیگران خود را به محل برگزاری نمازجمعه برسانند، روز قیامت و در بهشت به خدا نزدیک‌تر، و از نعمت‌های الهی بهره‌مندترند.

تعطیلی عمومی

رسول خدا فرمود:

إذا أذَّنَ الْمُؤَذِّنُ یَوْمَ الْجُمُعَةِ حَرُمَ الْعَمَلُ. ۳

هنگامی که مؤذن، روز جمعه اذان بگوید - و مردم را به سوی نمازجمعه فرابخواند - کارکردن حرام گردد.

۱) . مستدرک الوسائل، ج ۶، ص ۳۸؛ کنزالعمال، ج ۷، ص ۷۱۰

۲) . بحارالانوار، ج ۸۶، ص ۲۱۳

۳) . کنزالعمال، ج ۷، ص ۷۲۳

ص:۸۶

در سورهٔ جمعه خطاب به مؤمنان آمده است:

«یـا أَیُّهَا الَّذِینَ آمَنُوا إِذا نُودِیَ لِلصَّلاهِٔ مِنْ یَوْمِ الْجُمُعَهِٔ فَاسْعَوْا إِلی ذِکْرِ اللَّهِ وَذَرُوا الْبَیْعَ ذلِکُمْ خَیْرٌ لَکُمْ إِنْ کُنْتُمْ تَعْلَمُونَ * فَإِذا قُضِیَتِ الصَّلاهُٔ فَانْتَشِرُوا فِی الْأَرْضِ وَابْتَغُوا مِنْ فَضْلِ اللَّهِ وَاذْکُرُوا اللَّهَ کَثِیراً لَعَلَّکُمْ تُفْلِحُونَ» (جمعه: ۹ و ۱۰)

ای کسانی که ایمان آورده‌ایـد، هنگامی که برای نمازجمعه در روز جمعه ندا داده شد به سوی یاد خدا بشـتابید، و خرید و فروش را رها کنیـد. این برای شـما بهتر است اگر شـما بدانیـد. پس هنگامی که نماز به پایان رسد روی زمین پراکنده و متفرق شده، از فضـل خدا بهره گیرید شاید شما رستگار گردید.

تعبیر «ذَرُوا الْبَیْعَ» دستور صریح خداوند است که هنگام نمازجمعه، لازم است مردم کسب و کار خود را تعطیل نموده، در نمازجمعه شرکت کنند.

بسیاری از فقیهان معتقدنـد: پس از آنکه اذان گفته شـد و مردم برای نمازجمعه دعوت شدنـد، خرید و فروش حرام است، و مرحوم علّامه بر این مطلب ادّعای اجماع کرده‌اند. ۱

همه به سوی نمازجمعه

توصیه روایات به مسلمانان این است که هنگام رفتن به نمازجماعت با آرامش و وقار راه رفته، عجله نکنند و

۱) . بحارالانوار، ج ۸۶، ص ۱۵۱

ص:۸۷

ندوند؛ چنان‌که رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود:

إذا اُقیمَتِ الصَّلاةُ، فَلا تَأتُوها وَأَنْتُمْ تَسْعَوْنَ، وأْتُوها وَأَنْتُمْ تَمْشُونَ وَعَلَیْکُمُ السَّکِینَةُ، فَما أدْرَکْتُمْ فَصَلُّوا، وَما فاتَکُمْ فَأَتِمُّوا. ۱

هنگامی که نماز به‌پا شد، با عجله و شتاب به طرف آن نروید، بلکه آرام و متین حرکت کنید. پس اگر نماز را درک کردید، نماز می‌خوانید، و اگر مقداری از نماز خوانده شد، آن را به پایان برید و مقدار باقیمانده را خود به صورت فرادی می‌خوانید.

ولی در رابطه با نمازجمعه، خداوند در قرآن کریم از مردم خواسته است تا پس از شنیدن اذان نمازجمعه، با شتاب و به سرعت به طرف نمازجمعه حرکت کنند تا در نتیجه از آغاز خطبه‌ها، در محل برگزاری نمازجمعه حاضر و از آنجا که خطبه‌ها نیز جزئی از نماز است، تمامی آن را درک نمایند.

«یا أَیُّهَا الَّذِینَ آمَنُوا إذا نُودِیَ لِلصَّلاةِ مِنْ یَوْمِ الْجُمُعَةِ فَاسْعَوْا إلی ذِکْرِ اللّهِ»

ای کسانی که ایمان آورده‌اید، هنگامی که برای نماز در روز جمعه ندا داده شد پس بشتابید به‌سوی یاد خدا. . .

امام باقر علیه السلام نیز در روایتی به این نکته تصریح فرموده‌اند:

۱) . سنن ابن ماجه، ص ۱۹۵

ص:۸۸

ثَلاثَةٌ لا يُسَلَّمُونَ: الْماشِي إلَى الْجُمُعَةِ، وَالْماشِي خَلْفَ جَنازَةٍ، وَفِي بَيْتِ الْحَمّامِ. ۱

به سه کس سلام داده نشود: آن که به سوی نمازجمعه رود، آن که به دنبال جنازه در حرکت است، و در میان حمام گرم - یعنی کسانی که در این سه حالت قرار دارند به آنان سلام نکنید -.

زیبایی بحث آنجا مشخص می‌شود که بدانیم در صدر اسلام مسلمانان وقتی با یکدیگر دیدار می‌کردند، ایستاده و مصافحه و یا معانقه می‌کردند و یا محل سجده را در پیشانی یکدیگر می‌بوسیدند و طبیعی است که اگر آن کس که به سوی نمازجمعه در حرکت است، بخواهد هر از چند قدمی ایستاده با برادران ایمانی خود احوال‌پرسی کند، وقت نماز گذشته و از فضیلت درک خطبه‌ها محروم می‌ماند. لذا توصیه شده به کسی که به طرف نمازجمعه در حرکت است در این حالت سلام نکنید.

امام مجتبی علیه السلام فرمود:

إذا لَقِيَ أحَدُكُمْ أخاهُ فَلْيُقَبِّلْ مَوْضِعَ النُّورِ مِنْ جَبْهَتِهِ. ۲

هنگامی که یکی از شما با برادر دینی خود برخورد کرده، دیدار نماید، پس محل نور از پیشانی او را ببوسد - یعنی محل سجده را -.

۱) . تحف العقول، ص ۲۹۴

۲) . همان، ص ۲۳۶

ص:۸۹

بنابراین، آن‌گاه که مؤذن مردم را برای شرکت در نمازجمعه فرا می‌خواند، باید با عجله و به سرعت به سوی میعادگاه‌های نمازجمعه شتافت تا از برکات ارزشمند این نماز عبادی – سیاسی بهره گرفت.

نمازجمعه بانوان

جابر جعفی گوید: از امام باقر علیه السلام شنیدم که می‌فرمود: «بر زنان اذان و اقامه و نمازجمعه و جماعت واجب نیست» ۱، امّا در روایتی دیگر علی بن ابی‌طالب علیه السلام فرمود:

إذا شَهِدَتِ الْمَرأَةُ وَالْعَبْدُ الْجُمُعَةَ، أجْزَأَتْ عَنْهُما مِنْ صَلاةِ الظُّهْرِ. ۲

اگر زن در نمازجمعه حضور یافت، نیاز به خواندن نماز ظهر ندارد، و نمازجمعه به جای نماز ظهر او را کفایت می‌کند.

همچنین بانوان در زمان رسول خدا صلی الله علیه و آله در نمازجمعه آن حضرت شرکت جسته، با ایشان نماز می‌گزاردند؛ چنان‌که آمده است:

كُنَّ نِساءُ الْمُهاجِرِينَ، يُصَلِّينَ الجُمُعَةَ مَعَ رَسُولِ اللّهِ صلی الله علیه و آله ثُمَّ يَحْتَسِبْنَ بِها مِنَ الظُّهْرِ. ۳

۱) . مستدرک الوسائل، ج ۶، ص ۶

۲) . همان، ص ۲۶

۳) . مصنف ابن ابی‌شیبه، ج ۲، ص ۱۹

ص:۹۰

زنان مهاجران با رسول خدا صلی الله علیه و آله نمازجمعه می‌خواندند و به جای نماز ظهرِ آنان به حساب می‌آمد.

در حدیثی دیگر با همین سند آمده است که زنان – نه فقط زنان مهاجر – با رسول خدا صلی الله علیه و آله نمازجمعه می‌خواندند و به آنان گفته می‌شد: [برای جلوگیری از تحریک مردان] از بوی خوش استفاده نکنند. ۱

روستاییان و نمازجمعه

محمد بن مسلم از امام باقر یا امام صادق علیهما السلام می‌پرسد:

مردمی که در روستا زندگی می‌کنند، آیا نمازجمعه را به جماعت بخوانند؟ امام پاسخ فرمودند:

نَعَمْ وَيُصَلُّونَ أرْبَعاً إذا لَمْ يَكُنْ مَنْ يَخْطُبُ. ۲

آری، و اگر کسی نباشد که برای آنان خطبه بخواند چهار رکعت نماز ظهر بخوانند.

همین مضمون را فضل بن عبدالملک در روایتی دیگر از امام صادق علیه السلام نقل کرده است. ۳

ابن عمر نیز گفته است:

إنَّ اَهْلَ قُبا كانُوا يُجَمِّعُونَ مَعَ رَسُولِ اللّهِ صلی الله علیه و آله يَوْمَ

۱) . مصنف ابن ابی‌شیبه، ج ۲، ص ۱۹

۲) . تهذیب، ج ۳، ص ۲۳۸

۳) . همان

ص:۹۱

الْجُمُعَةِ. ۱

اهالی دهکده قبا روزهای جمعه با رسول خدا صلی الله علیه و آله نمازجمعه می‌خواندند.

اُمّ عبداللّه دَوْسیّه گفت: از رسول خدا صلی الله علیه و آله شنیدم که می‌فرمود:

الجُمُعَةُ واجِبَةٌ عَلی اَهْلِ کُلِّ قَرْیَةٍ وَإنْ لَمْ یَکُونُوا اِلّا ثَلاثَةً، رابِعُهُمْ اِمامُهُمْ. ۲

نمازجمعه بر اهالی هر روستا واجب است، اگرچه بیش از سه نفر نباشند و چهارمین آنان امام ایشان باشد.

امام صادق علیه السلام فرمود:

یَجْتَمِعُ الْقَوْمُ یَوْمَ الجُمُعَةِ إذا کانُوا خَمْسَةً فَصاعِداً، وَإنْ کانُوا أقَلَّ مِنْ خَمْسَةٍ (لَمْ یَجْتَمِعُوا) . ۳

مردم در روز جمعه اگر پنج نفر و بیشتر بودند نمازجمعه بخوانند، و اگر از پنج نفر کمتر بودند، نمازجمعه نخوانند.

لازم به تذکر است: در رابطه با عدد افرادی که نمازجمعه با آنان منعقد می‌شود، اختلاف‌نظر وجود دارد؛ برخی حدّاقل را چهار نفر، و بسیاری حداقلّ افراد را پنج

۱) . سنن ابن ماجه، ص ۲۶۸

۲) . سنن دارقطنی، ج ۲، ص ۷

۳) . مستدرک الوسائل، ج ۶، ص ۱۱

ص:۹۲

نفر ذکر کرده‌اند که چون در این نوشتار به دنبال بیان نظریه فقها نیستیم از ذکر اقوال خودداری می‌شود.

کارگران و نمازجمعه

رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود:

مَنْ اسْتَأْجَرَ أجیراً فَلا یَحْبِسْهُ عَنِ الْجُمُعَةِ فَیَأْثَم، وإنْ لَمْ یَحْبِسْهُ عَنِ الْجُمُعَةِ اشْتَرَکا فِی الْأَجْرِ. ۱

کسی که کارگری را برای انجام کاری به کار می‌گیرد، پس نباید او را از رفتن به نمازجمعه باز دارد که اگر چنین کند گناه خواهد کرد. و اگر او را از رفتن به نمازجمعه باز نداشت، در ثواب نماز او شریک می‌گردد.

زندانیان در نمازجمعه

امام صادق علیه السلام به نقل از پدر بزرگوارشان، فرموده‌اند:

إنَّ عَلِیاً علیه السلام کانَ یُخْرِجُ أهْلَ السُّجُونِ مِنْ الْحَبْسِ فِی دَیْنٍ أَوْ تُهْمَةٍ، إلَی الْجُمُعَةِ فَیَشْهَدُونَها، وَیُضَمِّنُهُمُ الْأَوْلِیاءَ حَتّی یَرُدُّونَهُمْ. ۲

روش علی بن ابی‌طالب علیه السلام این بود: زندانیانی را که به دلیل قرض و یا تهمت، زندانی شده بودند، با ضمانت اولیای آنان مبنی بر اینکه آنها را پس از نمازجمعه بازگردانند، از زندان آزاد می‌ساخت، و در نتیجه زندانیان در نمازجمعه شرکت می‌جستند.

در حدیثی دیگر با همین سند نقل شده که علی علیه السلام

۱) . مستدرک الوسائل، ج ۶، ص ۷

۲) . همان، ص ۲۷

ص:۹۳

فاسقان و بدکاران زندانی را برای شرکت در نمازجمعه از زندان آزاد ساخته، ولی دستور می‌داد، کاملاً مراقب آنان باشند. ۱

کیفر مخالفت با نمازجمعه

علی علیه السلام فرمود:

ثَلاثَةٌ إنْ أَنْتُم خالَفْتُمْ فِيهِنَّ أَئِمَّتَكُمْ هَلَكْتُم:

جُمُعَتُكُمْ، وَجِهادُ عَدُوِّكُمْ وَمَناسِكُكُمْ. ۲

سه چیز است که اگر شما در آنها با پیشوایان خود مخالفت کنید نابود می‌شوید: نمازجمعه؛ جهاد با دشمن و مناسک حج.

رسول خدا صلی الله علیه و آله به قومی که از شرکت در نمازجمعه خودداری می کردند، فرمود:

لَقَدْ هَمَمْتُ أنْ آمُرَ فِتْيانِي أنْ يَجْمَعُوا حُزَماً مِنْ حَطَبٍ ثُمّ أَنْطَلِقَ، فأُحَرِّقَ عَلیٰ قَوْمٍ بُيُوتَهُمْ، لايَشْهَدُون الْجُمُعَةَ. ۳

به تحقیق تصمیم گرفتم به جوانان خود امر کنم تا پشته‌هایی از هیزم گرد آورند. سپس کنار خانه کسانی که در نمازجمعه حاضر نمی‌شوند فرو ریخته، آنجا را به آتش بسوزانم.

۱) . مستدرک الوسائل، ج ۶، ص ۲۷

۲) . همان، ص ۷

۳) . سنن بیهقی، ج ۴، ص ۱۷۰

ص:۹۴

در حدیثی دیگر آمده است: نمازی که تصمیم داشت رسول خدا صلی الله علیه و آله به خاطر ترک آن خانه‌های متخلفان را بسوزاند، نمازجمعه بود. ۱

تذکر این نکته ضروری است: گرچه پیامبر صلی الله علیه و آله چنین اقدامی را انجام نداد، ولی این عکس‌العمل تند، بیانگر اهتمام آن حضرت به برگزاری هرچه بهتر و باشکوه‌تر نماز عبادی - سیاسی جمعه بوده است.

مرحوم شهید ثانی نیز از قول رسول خدا صلی الله علیه و آله این‌چنین نقل کرده است که حضرت فرمود:

لَیَنْتَهِیَنَّ أقْوامٌ عَنْ وَدْعِهِمُ الْجُمُعاتِ أوْ لَیُخْتَمَنَّ عَلی قُلُوبِهِمْ ثُمَّ لَیَکُونُنَّ مِنَ الْغافِلِینَ. ۲

بایـد اقوام و گروه‌های مختلف مردم، از شرکت‌نکردن در نمازهای جمعه بازداشته شوند، وگرنه خداوند بر دل‌های آنان مهر زده و در شمار غافلان قرار خواهند گرفت.

تقسیم‌بندی نمازگزاران

از امیر مؤمنان علی علیه السلام نقل شده است که فرمود:

النّاسُ فِی إتْیانِ الْجُمُعَةِ ثَلاثَةُ رِجالٍ: رَجُلٌ حَضَرَ الْجُمُعَةَ لِلَّغْوِ وَالْمِراءِ، فَذلِکَ حَظُّهُ مِنْها، وَرَجُلٌ

۱) . المصنف، ابن ابی‌شیبه، ج ۲، ص ۶۲

۲) . وسائل الشیعه، ج ۷، ص ۳۰۲

ص:۹۵

جاءَ وَالْإمامُ یَخْطُبُ، فَصَلّی فَإنْ شاءَ اللّهُ أعْطاهُ وَإنْ شاءَ حَرَمَهُ، وَرَجُلٌ حَضَرَ قَبْلَ خُرُوجِ الْإمام فَصَلّی ما قَضی لَهُ، ثُمَّ جَلَسَ فِی إنْصاتٍ وَسُکُونٍ حَتّی خَرَجَ الْإمامُ، إلی أنْ قُضِیَتْ، فَهِیَ کَفّارَةٌ لِما بَیْنَها وَبَیْنَ الْجُمُعَةِ الَّتِی تَلِیها، وَزِیادَةُ ثَلاثَةِ أیّامٍ وَذلِکَ، لِاَنَّ اللّهَ یَقُولُ: «مَنْ جاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ عَشْرُ أمْثالِها» . ۱

مردم در برگزاری نمازجمعه سه گروه‌اند: مردی که برای بیهوده‌گویی و نزاع و ستیز در نمازجمعه حاضر شود. پس بهره او از نمازجمعه همان درگیری و نزاع است؛ مردی که در نمازجمعه حاضر می‌شود هنگامی که امام جمعه مشغول خطبه خواندن است، سپس نماز می‌گزارد، چنین آدمی را خداوند اگر خواست ثوابی عطا کند و اگر خواست او را از ثواب محروم گرداند؛ مردی که قبل از آمدن امام جمعه، در محل نمازجمعه حضور یافته، نمازی که از او قضا شده را بخواند. سپس در کمال آرامی و سکوت بنشیند تا امام جمعه آمده و با او نماز را به پایان برد، این کار وی کفّارهٔ گناهان او از این جمعه تا جمعه آینده به اضافه سه روز دیگر - یعنی جمعاً ده روز - خواهد بود، و این بدان جهت است که خداوند می‌فرماید: «هر کس یک حسنه انجام دهد، ده برابر پاداش نصیب او شود» .

۱) . بحارالانوار، ج ۸۶، ص ۲۵۶؛ دعائم الاسلام، ج ۱، ص ۱۸۲

ص:۹۶

حضور به‌موقع در نمازجمعه

ابی‌ذر غفاری گفت: رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود:

إذا كانَ يَوْمُ الْجُمُعَةِ، أَرْسَلَ اللّهُ تَعالى مَلائِكَةً مَعَهُمْ أقْلامٌ مِنْ ذَهَبٍ، وَصُحُفٌ مِنْ فِضَّةٍ، فَيَأْتُونَ وَيَقِفُونَ بِبابِ الْمَسْجِدِ، وَيَكْتُبُونَ أسامِيَ الَّذِينَ يَأْتُونَ إلَى الْمَسْجِدِ الْأوَّلَ فَالْأوَّلَ، فَإذا كَتَبُوا سَبْعِينَ مِنْهُمْ قالُوا: هؤُلاءِ بِعَدَدِ السَّبْعِينَ الَّذِينَ اخْتارَهُم مُوسى عليه السلام مِن اُمَّتِهِ، ثُمَّ يَتَخَلَّلُونَ فِي الصُّفُوفِ، وَيَتَفَقَّدُونَ الَّذِينَ لَمْ يَحْضُرُوا، فَيَقُولُونَ:

أيْنَ فُلانٌ؟ قِيلَ لَهُمْ: هُوَ مَرِيضٌ، فَيَقُولُونَ: اَللّهُمَّ اشْفِهِ حَتّى يُقِيمَ صَلاةَ الْجُمُعَةِ، وَيَقُولُونَ أيْنَ فُلان؟ قِيلَ لَهُمْ ذَهَبَ إلَى السَّفَرِ فَتَقُولُ الْمَلائِكَةُ:

اللّهُمَّ رُدَّهُ سالِماً فَإنَّهُ صاحِبُ الْجُمُعَةِ، أيْنَ فُلان؟ فَيَقُولُونَ ماتَ، فَيَقُولُونَ: اَللّهُمَّ اغْفِرْ لَهُ فَإنَّهُ كانَ يُقِيمُ الْجُمُعَةَ. ۱

چون روز جمعه فرا رسد، خداوند فرشتگانی را که قلم‌هایی از طلا و کاغذهایی از نقره همراه خود دارند گسیل داشته، می‌آیند و در ورودی مسجد می‌ایستند و نام مردم را به ترتیب ورود آنان، اوّل، دوم. . .

می‌نویسند، پس هنگامی که عدد آنان به هفتاد نفر برسد گویند: اینها به تعداد هفتاد نفری هستند که حضرت موسی علیه السلام از اُمّت خود برگزید. سپس به میان

۱) . مستدرک الوسائل، ج ۶، ص ۳۸

ص:۹۷

صف نمازگزاران رفته و از احوال آنان که در نمازجمعه نیامده‌اند جویا می‌شوند. پس می گویند:

فلانی کجاست؟ گفته می‌شود: او بیمار است.

می گویند: بار خدایا! شفایش بخش تا نمازجمعه را به‌پا دارد و اقامه کند. می گویند فلانی کجاست؟ پاسخ داده می‌شود: به مسافرت رفته است. فرشتگان می گویند:

بار پروردگارا! به سلامت باز گردانش که او یار نمازجمعه است. فلانی کجاست؟ می گویند: مُرد.

فرشتگان گویند: پروردگارا! او را ببخشای و از گناهانش بگذر، همانا او پیوسته نمازجمعه را اقامه می کرد.

در حدیثی دیگر از رسول خدا صلی الله علیه و آله نقل شده که فرمود:

إذا کانَ یَوْمُ الْجُمُعَهِ، کانَ عَلی کُلِّ بابٍ مِنْ أبْوابِ الْمَسْجِدِ مَلائِکَهٌ، یَکْتُبُونَ الْأوَّلَ فَالْأوَّلَ، فَإذا جَلَسَ الْإمامُ طَوَوُا الصُّحُفَ وَجاءُوا یَسْتَمِعُونَ الذِّکْرَ. ۱

هنگامی که روز جمعه فرا رسد، فرشتگانی بر هر دری از درهای مسجد می‌ایستند، و نام افرادی را که به مسجد وارد می‌شوند به ترتیب اوّل، دوم. . .

می‌نویسند. پس آن‌گاه که امام جمعه در جایگاه نمازجمعه قرار گرفت کاغذها را بسته، می‌نشینند و به خطبه‌ها گوش می کنند.

۱) . مستدرک الوسائل، ج ۶، ص ۳۸

ص:۹۸

ابوهریره نیز از رسول خدا صلی الله علیه و آله نقل کرده که فرمود:

إِنَّ الْمَلائِکَةَ عَلیٰ أبْوابِ الْمَساجِدِ، یَکْتُبُونَ النّاسَ عَلیٰ مَنازِلِهِمْ: جاءَ فُلانٌ مِنْ ساعَةِ کَذا وَکَذا، وَجاءَ فُلانٌ مِنْ ساعَةِ کَذا وَکَذا، جاءَ فُلانٌ وَالإِمامُ یَخْطُبُ، جاءَ فُلانٌ فَأَدْرَکَ الصَّلاةَ وَلَمْ یُدْرِکِ الْخُطْبَةَ. ۱

همانا فرشتگان - روز جمعه - بر درهای مساجد می‌ایستند، و بر اساس زمان ورود نمازگزاران نام آنان را می‌نویسند، فلانی از ساعت چند و چند آمد، فلانی موقعی آمد که امام جمعه خطبه می‌خواند، فلانی آمد و نمازجمعه را درک کرد، ولی به خطبه‌ها نرسید.

اگر بپرسند که این نام‌نویسی چه سودی دارد، این روایت به این پرسش پاسخ می‌دهد؛ چنان‌که رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود:

یَجْلِسُ النّاسُ مِنَ اللّهِ یَوْمَ الْقِیامَةِ عَلیٰ قَدْرِ رَوَاحِهِمْ إِلَی الْجُمُعاتِ، اَلْأَوَّلُ وَالثّانِی وَالثّالِثُ. ۲

نزدیکی مردم به - رامت و عنایت - پروردگار در روز قیامت، بر اساس تعداد شرکت آنان در نمازجمعه محاسبه می‌شود، اوّل، دوم، سوم. . . .

۱) . کنز العمال، ج ۷، ص ۷۳۸

۲) . مستدرک الوسائل، ج ۶، ص ۳۸

ص:۹۹

کیفیت نمازجمعه

سماعه از یاران امام صادق علیه السلام گوید که آن حضرت فرمود:

یَنْبَغِی لِلإمـامِ الَّذِی یَخْطُبُ النّاسَ یَوْمَ الْجُمُعَـهِْ أنْ یَلْبَسَ عِمامَـهًْ فِی الشِّتـاءِ وَالصَّیْفِ، وَیَتَرَدّی بِبُرْدٍ یَمَنِیٍّ أو عَـدَنِیٍّ وَیَخْطُبُ وَهُوَ قـائِمٌ یَحْمَـدُ اللّهَ وَیُثْنی عَلَیْهِ ثُمَّ یُوصِـی بِتَقْوَی اللّهِ ثُمَّ یَقْرَأُ سُورَهًْ مِنَ الْقُرْآنِ صَـغیرهًْ ثُمَّ یَجْلِسُ، ثُمَّ یَقُومُ فَیَحْمَدُ اللّهَ وَیُثْنی عَلَیْه وَیُصَـلّی عَلی مُحَمَّدٍ صلی الله علیه و آله وَعَلی أئِمَّهِْ الْمُسْلِمِینَ وَیَسْتَغْفِرُ لِلْمُؤْمِنِینَ وَالْمُؤْمِناتِ فَإذا فَرَغَ مِنْ هذا أَقامَ الْمُؤَذِّنُ فَصَلّی بِالنّاسِ رَکْعَتَیْن یَقْرَأُ فِی الْاُولی بِسُورَهِْ الْجُمُعَهِْ، وَفِی الثّانِیَهِْ بِسُورَهِْ الْمُنافِقِینَ. ۱

سزاوار است امامی که روز جمعه برای مردم خطبه می‌خواند، در تابستان و زمستان عمامه بر سر بپیچد، و [عبای] بافتهٔ یمنی یا عدنی بر دوش بیاندازد و در حال ایستاده خطبه بخواند. آن‌گاه حمد و ثنای الهی را به‌جای آورده، سپس مردم را به تقوا سفارش نموده، و پس از آن سوره کوچکی از قرآن بخواند و سپس بنشیند. آن‌گاه برخواسته حمد و ثنای الهی گوید و بر محمد صلی الله علیه و آله و پیشوایان مسلمانان درود فرستاده، و برای مردان مؤمن و زنان با ایمان آمرزش بجوید و پس از

۱) . کافی، ج ۳، ص ۴۲۱

ص:۱۰۰

آنکه خطبه را به پایان رساند، مؤذن اقامه گوید و امام جمعه با مردم دو رکعت نماز می‌گزارد و در رکعت اوّل سورهٔ جمعه و در رکعت دوم سورهٔ منافقون را قرائت کند.

از روایات اهل بیت عصمت و طهارت چنین فهمیده می‌شود که خطیب جمعه تا می‌تواند نباید در رکعت اوّل خواندن سورهٔ جمعه و در رکعت دوم سوره منافقین را ترک کند، مگر آنکه فرصت کم بوده و به دلیل خاصّی ناچار شود زودتر نمازجمعه را به پایان برد.

عبداللّه بن سنان گوید: شنیدم که امام صادق علیه السلام در مورد نمازجمعه می‌فرمود:

لا بَأْسَ أنْ تَقْرأَ فِيها بِغَيْرِ الْجُمُعَةِ وَالْمُنافِقِينَ إذا كُنْتَ مُسْتَعْجِلاً. ۱

مانعی ندارد که در نمازجمعه در حالی که عجله داری سورهٔ دیگری غیر از سوره جمعه و منافقین را تلاوت کنی.

در روایتی دیگر سماعه گوید: از امام صادق علیه السلام در رابطه با قنوت در نمازجمعه سؤال کردم فرمود:

أمّا الْإمامُ فَعَلَيْهِ الْقُنُوتُ فِى الرَّكْعَةِ الْاُولى بَعْدَ ما يَفْرُغُ مِنَ الْقِراءَةِ قَبْلَ أنْ يَرْكَعَ، وَفِى الثّانِيَةِ بَعْدَ ما يَرْفَعُ رَأْسَهُ مِنَ الرُّكُوعِ قَبْلَ السُّجُودِ، وَإنَّما صَلاةُ الْجُمُعَةِ مَعَ الْإمامِ رَكْعَتانِ؛ فَمَنْ

۱) . تهذیب، ج ۳، ص ۲۴۲

ص:۱۰۱

صَلّی مِنْ غَیْرِ إمامٍ وَحْدَهُ فَهِیَ أرْبَعُ رَکَعاتٍ بِمَنْزِلَهِٔ الظُّهْرِ، فَمَنْ شاءَ قَنَتَ فِی الرَّکْعَهِٔ الثّانِیَهِٔ قَبْلَ أنْ یَرْکَعَ، وَإنْ شاءَ لَمْ یَقنُتْ وَذلِکَ إذا صَلّی وَحْدَهُ. ۱

امّا بر امام جمعه است که در رکعت اوّل پس از آنکه خواندن سوره را به پایان رساند و قبل از آنکه به رکوع رود قنوت بخواند و در رکعت دوم پس از آنکه از رکوع سر برداشت و قبل از آنکه به سجده رود قنوت بخواند و همانا خواندن نمازجمعه با امام دو رکعت است. پس کسی که بدون امام و به تنهایی نماز بگزارد، پس او چهار رکعت به عنوان نماز ظهر می‌خواند و اگر خواست در رکعت دوم و قبل از رکوع قنوت می‌خواند و اگر خواست قنوت نمی‌خواند و این وقتی است که به تنهایی نماز می‌خواند.

منظّم‌بودن صفوف نمازجمعه

مسلمانان با نظم در صفوف یک نوع آرایش نظامی را در دید دیگران به نمایش می گذارند.

ابوبصیر گوید: شنیدم که امام صادق علیه السلام می‌فرمود:

إنَّ رَسُولَ اللّه صلی الله علیه و آله قالَ: یا أیُّهَا النّاسُ أقِیمُوا صُفُوفَکُمْ وَامْسَحُوا بِمَناکِبِکُمْ لِئَلّا یَکوُنَ فِیکُمْ خَلَلٌ، وَلا تُخالِفُوا فَیُخالِفُ اللّهُ بَیْنَ قُلُوبِکُمْ، اَلا

۱) . تهذیب، ج ۳، ص ۲۴۵

ص:۱۰۲

وَانّی اَراکُمْ مِنْ خَلْفِی. ۱

همانا رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود: ای مردم! صفوف خود را منظم و مساوی کنید و دوش به دوش یکدیگر بایستید تا بین شما فاصله و جدایی نیفتد، و نامرتّب نباشید که خداوند دل‌های شما را از یکدیگر دور گرداند و بدانید که من شما را از پشت سر می‌بینم. - یعنی متوجه منظم‌بودن و نامرتّب بودن صفوف شما هستم -.

همچنین علی علیه السلام فرمود:

سُدُّوا فُرَجَ الصُّفُوفِ، مَنِ اسْتَطاعَ أنْ یُتِمَّ الصَّفَّ الْأَوَّلَ أو الَّذِی یَلِیهِ، فَلْیَفْعَلْ ذلِکَ، فَإِنَّ ذلِکَ أحَبُّ إلیٰ نَبِیِّکُمْ، وَأَتِمُّوا الصُّفُوفَ، فَإِنَّ اللّهَ وَمَلائِکَتَهُ یُصَلُّونَ عَلَی الَّذِینَ یُتِمُّونَ الصُّفُوفَ. ۲

فضای خالی بین صف‌ها را پر کنید، کسی که می‌تواند صف اوّل را کامل کند و یا صف نزدیک به آن را پس چنین کند، پس همانا خدا و فرشتگان او بر کسانی که صف‌ها را کامل می‌کنند درود می‌فرستند.

و در روایتی دیگر علی علیه السلام فرمود: رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود:

صُفُّوا صُفُوفَکُمْ وَحاذُوا بَیْنَ صَفَحَاتِکُمْ. ۳

صفوف خود را راست و منظم کنید و پهلو به پهلوی یکدیگر بایستید.

۱) . ثواب الاعمال، ج ۲، ص ۵۲۰

۲) . دعائم الاسلام، ج ۱، ص ۱۵۵

۳) . مستدرک الوسائل، ج ۶، ص ۵۰۳

ص:۱۰۳

البته این همه تأکید نباید سبب شود تا نمازگزاران از روی دوش دیگران عبور کرده و مردم را به زحمت بیاندازند؛ چنان‌که امیر مؤمنان علی علیه السلام فرمود:

لَأَنْ أجْلِسَ عَنِ الجُمُعَةِ اَحَبُّ اِلَیَّ مِنْ أنْ أقْعُدَ حَتّی إذا جَلَسَ الْإمامُ جِئْتُ اَتَخَطّی رِقابَ النّاسِ. ۱

اگر از نمازجمعه باز بمانم، نزد من بهتر از آن است که بنشینم تا هنگامی که امام - بر منبر - نشست، آمده و از روی گردن مردم عبور کنم.

و در روایتی دیگر علی علیه السلام فرمود:

... هنگامی که امام - برای نمازجمعه - خارج گردید، پس هیچ کس نباید از روی گردن مردم گام بردارد و عبور کند، بلکه باید هر کجا ممکن است بنشیند، مگر آنکه در درهای ورودی نشسته و مانع ورود مردم به فضاهای باز شود که در چنین صورتی مانعی نیست که از روی دوش دیگران عبور کند. ۲

لازمه عمل به چنین دستوری آن است که کسانی که به محلّ نمازجمعه وارد می‌شوند، از همان ابتدا به ترتیب صفوف را پر کرده، جای خالی باقی نگذارند، تا کسانی که پس از این به محل برگزاری نمازجمعه وارد می‌شوند دچار مشکل نشده و ناچار نشوند از روی دوش دیگران عبور کنند.

۱) . دعائم الاسلام، ج ۱، ص ۱۸۲

۲) . قرب الاسناد، ص ۱۵۴

ص:۱۰۴

دو خطبه به جای دو رکعت

امام صادق علیه السلام فرمود:

لا جُمُعَةَ اِلّا بِخُطْبَةٍ، وَإِنَّما جُعِلَتْ رَكْعَتَيْنِ لِمَكانِ الخُطْبَتَيْنِ. ۱

نمازجمعه نمی‌شود، مگر به وسیله خطبه، و همانا نمازجمعه را دو رکعت قرار داده‌اند به دلیل جایگزینی دو خطبه.

و در روایتی دیگر فرمود:

إنَّما جُعِلَتِ الْخُطْبَةُ، عِوَضاً عَنِ الرَّكْعَتَيْنِ اللَّتَيْنِ أُسْقِطَتا مِنْ صَلاةِ الظُّهْرِ، فَهِيَ كَالصَّلاةِ لا يَحِلُّ فِيها إلّاما يَحِلُّ فِي الصَّلاةِ. ۲

همانا خداوند برای نمازجمعه دو خطبه قرار داده است، به جای دو رکعتی که از نمازظهر برداشته شده.

پس خطبه‌ها همانند نماز هستند و روا نیست در آنها، مگر آن‌چه انجام آن در نماز رواست.

نشستن به سوی خطیب جمعه

امیر مؤمنان علی علیه السلام فرمود:

يَسْتَقْبِلُ النّاسُ الْإمامَ (عِنْدَ الخُطْبَةِ) بِوُجوهِهِمْ، وَيُصْغُونَ إلَيْهِ. ۳

۱) . وسائل الشیعه، ج ۷، ص ۳۱۴

۲) . مستدرک الوسائل، ج ۶، ص ۱۵

۳) . همان، ص ۲۲

ص:۱۰۵

به هنگام ایراد خطبه‌ها، مردم به صورت، به طرف امام جمعه می‌نشینند و به او گوش فرا می‌دهند.

همچنین آن حضرت فرمود:

لا کَلامَ وَالْإمامُ یَخْطُبُ یَوْمَ الْجُمُعَةِ وَلا الْتِفاتَ. ۱

هنگامی که امام خطبه می‌خواند در روز جمعه نباید سخن گفت، و نه به این طرف و آن طرف توجه نمود.

امام صادق علیه السلام از پدران بزرگوارشان علیهم السلام از علی بن ابی‌طالب علیه السلام و ایشان از رسول خدا صلی الله علیه و آله نقل کرده‌اند که آن حضرت فرمود: «کُلُّ واعِظٍ قِبْلَةٌ» ۲؛ «هر سخنگو و پنددهنده‌ای قبله است» . ۳

یعنی وقتی خطیب برای مردم خطبه می‌خواند، همه باید به سوی او نشسته، وی را قبله خود قرار دهند.

عدی بن ثابت از پدرش نقل کرده که رسول خدا صلی الله علیه و آله هنگامی که بر منبر می‌ایستاد یاران آن حضرت صورت‌هایشان را به سوی پیامبر صلی الله علیه و آله گردانده، روبروی

۱) . همان

۲) . مستدرک الوسائل، ج ۶، ص ۱۰۲

۳) . در کافی، ج ۳، ص ۴۲۴ پس از عبارت «کُلُّ واعِظٍ قِبلَهٌ» ، این عبارت آمده است: «یعنی إذا خَطَبَ الإمامُ الناسَ یومَ الجمعةِ یَنبغی لِلنّاسِ أن یَستقبِلوه» که احتمال دارد این عبارت از خود امام علیه السلام باشد و احتمال هم هست که از برخی راویان مانند مرحوم کلینی رحمه الله باشد

ص:۱۰۶

ایشان می‌نشستند [و خطبه‌ها را گوش می‌دادند]. ۱

رعایت سکوت هنگام ایراد خطبه‌ها

محمد بن مسلم از امام صادق علیه السلام نقل کرد که فرمود:

إذا خَطَبَ الْإمـامُ یَوْمَ الْجُمُعَـةِ فَلا یَنْبَغِی لِأَحَـدٍ أنْ یَتَکَلَّمَ حَتّیٰ یَفْرُغَ الْإمامُ مِنْ خُطْبَتِهِ، فَإذا فَرَغَ الْإمامُ مِنَ الْخُطْبَتَیْنِ تَکَلَّمَ ما بَیْنَهُ وَبَیْنَ أنْ یُقامَ لِلصَّلاةِ. ۲

هنگامی که امام روز جمعه خطبه می‌خواند، بر هیچ‌کس سزاوار نیست سخن بگوید تا آنکه امام جمعه خطبه را به پایان برد، پس از آنکه امام از دو خطبه فراغت یافت و پیش از اقامهٔ نمازجمعه می‌توان سخن گفت.

امام صادق علیه السلام فرمود:

نَهیٰ رَسُولُ اللّهِ صلی الله علیه و آله عَنِ الْکَلامِ یَوْمَ الْجُمُعَةِ وَالْإمامُ یَخْطُبُ، فَمَنْ فَعَلَ ذٰلِکَ فَقَدْ لَغیٰ، وَمَنْ لَغیٰ فَلا جُمُعَةَ لَهُ. ۳

رسول خدا صلی الله علیه و آله از سخن گفتن روز جمعه در حالی که امام خطبه می‌خواند نهی فرمود، پس کسی که چنین کند کار بیهوده کرده است، و کسی که کار بیهوده کند نمازجمعه برای او نیست.

۱) . سنن ابن ماجه، ص ۲۷۱

۲) . وسائل الشیعه، ج ۷، ص ۳۳۰

۳) . مستدرک الوسائل، ج ۶، ص ۲۲

ص:۱۰۷

امام صادق علیه السلام همچنین فرمود:

إذا قامَ الْإمامُ یَخْطُبُ، فَقَدْ وَجَبَ عَلَی النّاسِ الصَّمتَ. ۱

هنگامی که امام جمعه ایستاده خطبه بخواند، پس بر مردم سکوت واجب است.

شهید ثانی در رساله جمعه خود به نقل از پیامبر صلی الله علیه و آله آورده است:

مَنْ تَکَلَّمَ یَوْمَ الْجُمُعَةِ وَالْإمامُ یَخْطُبُ، فَهُوَ کَالْحِمارِ یَحْمِلُ أسْفاراً. ۲

کسی که روز جمعه و در حالی که امام خطبه می‌خواند سخن گوید، همانند الاغی است که کتاب حمل می‌کند!

حتی اگر کسی در جایی نشسته که صدای خطیب جمعه را خوب نمی‌شنود، باز لازم است سکوت را رعایت کند؛ چنان که رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود:

لِلْمُنْصِتِ الَّذِی لا یَسْمَعُ، کَأجْرِ الْمُنْصِتِ الَّذِی یَسْمَعُ. ۳

گوش‌دهنده‌ای که نمی‌شنود، مانند گوش‌کننده‌ای است که می‌شنود.

همچنین مأمومین به هنگام ایراد خطبه‌ها نباید مشغول نماز مستحبی شده، و کار دیگری انجام دهند.

رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود:

۱) . مستدرک الوسائل، ج ۶، ص ۲۲

۲) . همان؛ کنزالعمال، ج ۷، ص ۷۴۵

۳) . کنزالعمال، ج ۷، ص ۷۴۷

ص:۱۰۸

إذا دَخَلَ أحَدُکُمُ الْمَسْجِدَ وَالْإمامُ عَلَی الْمِنْبَرِ فَلا صَلاةَ وَلا کَلامَ حَتّی یَفْرُغَ الْإمامُ. ۱

اگر یکی از شما به مسجد وارد شد در حالی‌که امام جمعه مشغول خطبه خواندن است، پس نه نماز بخواند و نه سخن بگوید تا آنکه امام خطبه‌ها را به پایان برد.

شیوهٔ نشستن در نمازجمعه

مرحوم شهید ثانی در رسالهٔ جمعهٔ خود گوید:

رُوِیَ عَنِ النَّبِی صلی الله علیه و آله النَّهْیُ عَنِ الْاحتِباءِ وَقْتَ الْخُطبهٔ. ۲

از پیامبر صلی الله علیه و آله روایت شده که آن حضرت از نشستن به حالت «چمباتمه» هنگام ایراد خطبه نمازجمعه نهی فرموده است.

مرحوم طریحی در مجمع البحرین، «احتباء» را این‌گونه معنی کرده است:

زانوها را به وسیله لباس و یا دست‌ها به سمت شکم کشیدن، و شاید دلیل نهی آن باشد که این‌گونه نشستن خواب‌آور است و یا آنکه چنین نشستن با بزرگداشت و احترام خداوند متعال منافات دارد. ۳

در منابع اهل سنت نیز نهی رسول خدا صلی الله علیه و آله با عبارات

۱) . کنزالعمال، ج ۷، ص ۷۴۷

۲) . مستدرک الوسائل، ج ۶، ص ۱۱۰

۳) . مجمع البحرین، ج ۱، ص ۴۵۱

ص:۱۰۹

مختلف آمده است: «أنَّهُ نَهی عَنِ الْحَبْوَةِ یَوْمَ الْجُمُعَةِ» . ۱

ابن ماجه در سنن خود این چنین نقل کرده است: «نَهی رَسُولُ اللّهِ صلی الله علیه و آله عَنِ الاحْتِباءِ یَوْمَ الْجُمُعَةِ، یَعْنی وَالْامامُ یَخْطُبُ» ۲ .

و در تعبیری دیگر این‌گونه آمده است: «نَهی رَسُولُ اللّهِ صلی الله علیه و آله أن یَحْتَبِیَ الرَّجُلُ یَوْمَ الْجُمُعَةِ وَالْإمامُ یَخْطُبُ» . ۳

ویژگی‌های خطیب جمعه

امام خمینی قدس سره در «تحریر الوسیله» می‌نویسند:

یَنْبَغی أنْ یَکُونَ الخَطِیبُ بَلِیغاً مُراعِیاً لِمُقْتَضیاتِ الْأحْوال بِالْعِباراتِ الْفَصِیحَةِ الْخالِیَةِ عَنِ التَّعْقِیدِ، عارِفاً بما جَری عَلَی الْمُسْلِمینَ فِی الْأقْطارِ سِیَّما قطره، عالِماً بِمَصالِحِ الْإسْلامِ وَالْمُسْلِمِینَ، شُجاعاً لا یَلُومُهُ فِی اللّهِ لَوْمَةُ لائِم، صَریحاً فِی إظْهارِ الْحَقِّ وَإبْطالِ الْباطِلِ حَسْبَ الْمُقْتَضیاتِ وَالظُّرُوفِ، مُراعِیاً لِما یُوجِبُ تأثِیرَ کَلامِهِ فِی النُّفُوسِ مِنْ مُواظِبَةِ أوْقاتِ الصَّلاةِ، وَالتَّلَبُّسِ بِزِیِّ الصّالِحِینَ وَالْأوْلِیاءِ، وَأنْ یَکُونَ أعْمالُهُ مُوافِقاً لِمَواعِظِهِ وَتَرْهِیبِهِ وَتَرْغِیبِهِ، وَأن یَجْتَنِبَ عَمّا یُوجِبُ وَهْنَهُ وَوَهْنَ کَلامِهِ حَتّی کَثْرةِ الْکَلامِ

۱) . مسند احمد حنبل، ج ۳، ص ۴۳۹

۲) . سنن ابن ماجه، ص ۲۷۰

۳) . مصنف عبدالرزاق، ج ۳، ص ۲۵۴

ص:۱۱۰

وَالْمَزاحِ وَما لا یَعْنِی، کُلُّ ذلِکَ إخْلاصاً للّهِ تَعالی وَإعْراضاً عَنْ حُبِّ الدُّنْیا وَالرِّئاسَةِ - فَإِنَّهُ رَأْسُ کُلِّ خَطِیئَةٍ - لِیَکُونَ لِکَلامِهِ تَأْثِیرٌ فِی النُّفُوسِ...» . ۱

سزاوار است خطیب جمعه فردی سخنور بوده، شرایط و مقتضای حال را رعایت کند، با جملات و کلماتی روان و رسا سخن بگوید و از به‌کار بردن جملات مشکل و نامأنوس پرهیز کند، به آنچه بر مسلمانان در کشور خود و دیگر کشورهای جهان می گذرد شناخت کافی داشته باشد، به مصالح اسلام و مسلمانان آگاه باشد، شجاع بوده و در مسیر خداوند سرزنش هیچ سرزنش‌کننده‌ای در وی اثر نگذارد، در بیان حق و ابطال باطل با توجه به شرایط زمان و مکان صریح و قاطع باشد، و نسبت به کارهایی که موجب تأثیر بیشتر کلام او در جان و روح مردم می‌شود مواظبت داشته باشد، همچون مراقبت نسبت به نماز اوّل وقت، ملبّس بودن به لباس صالحان و اولیای خدا، و اینکه کارهایی که انجام می‌دهد با مواعظ و نصیحت‌های وی در خطبه‌های نمازجمعه مطابقت داشته باشد. و از آن کارهایی که باعث سستی و وهن او و سخن او در مردم می‌شود، مانند زیاده‌گویی و شوخی و اظهار سخنان بی‌معنی، پرهیز نماید و تمامی

۱) . تحریر الوسیله، ج ۱، ص ۲۱۳

ص:۱۱۱

این کارها را نیز فقط برای خداوند و به دور از علاقمندی به دنیا و ریاست‌طلبی انجام دهد - که همانا دوستی دنیا اساس و ریشه گناهان و خطاها است - تا سخن و کلام او در جان و روح مردم اثر بگذارد.

عدالت امام جمعه

امام صادق علیه السلام فرمود: «لا جُمُعَةَ إلّامَعَ إمامٍ عَدْلٍ تَقِیٍّ» ۱؛ «نمازجمعه اقامه نگردد جز با امام باتقوای عادل» .

از امام سجاد علیه السلام نقل شده که:

أنَّهُ کانَ یَشْهَدُ الْجُمُعَةَ مَعَ أئِمَّةِالْجَوْرِتَقِیَّةً وَلا یَعْتَدُّ بِها، وَیُصَلِّی الظُّهْرَ لِنَفْسِهِ. ۲

آن حضرت در نمازجمعه پیشوایان ستمگر زمان خویش از روی تقیه شرکت جسته، لیکن به آن اعتنا نفرموده، نماز ظهر را نیز برای خود می‌خواندند.

گاهی نیز شیوه‌های دیگری در زمان ائمه به کار گرفته می‌شد؛ چنان‌که ابی‌بکر حضرمی گفت:

قُلْتُ لِأبِی جَعْفَرٍ علیه السلام: کَیْفَ تَصْنَعُ یَوْمَ الْجُمُعَةِ؟ قالَ: کَیْفَ تَصْنَعُ أنْتَ؟ قُلْتُ: اُصَلِّی فِی مَنْزِلِی ثُمَّ أخرُجُ فَأُصَلِّی مَعَهُمْ، قالَ: کَذلِکَ أصْنَعُ أنَا. ۳

به امام باقر علیه السلام گفتم: شما روز جمعه چه می‌کنید؟ آن

۱) . مستدرک الوسائل، ج ۶، ص ۴۰

۲) . همان

۳) . وسائل الشیعه، ج ۷، ص ۳۵۰

ص:۱۱۲

حضرت فرمود: تو چه می کنی؟ گفتم: نماز را در منزل خودم می‌خوانم، سپس بیرون آمده با آنها نماز می گذارم. امام فرمود: من نیز چنین کنم.

پوشش امام جمعه

امام صادق علیه السلام فرمود:

يَنْبَغِى لِلْإمامِ الَّذِى يَخْطُبُ النّاسَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ أنْ يَلْبَسَ عِمامَةً فِى الشِّتاءِ وَالصَّيْفِ وَيَتَرَدّى بِبُرْدٍ يَمَنىٍّ أو عَدَنِىٍّ وَيَخْطُبَ وَهُوَ قائِمٌ. . . . ١

سزاوار است امام و پیشوایی که روز جمعه برای مردم خطبه می‌خواند، در تابستان و زمستان عمامه بر سر گیرد و عبا و ردائی از برد یمنی یا عدنی بر دوش افکند و در حالی که ایستاده است خطبه بخواند. . . .

امام صادق علیه السلام همچنین فرمود:

وَيَنْبَغِى لِلْامامِ يَوْمَ الْجُمُعَةِ أنْ يَتَطَيَّبَ، وَيَلْبَسَ أحْسَنَ ثِيابِهِ وَيَتَعَمَّمَ. ٢

سزاوار است امام و خطیب در روز جمعه، بوی خوش استعمال نموده خود را معطّر کند، و بهترین لباس‌ها را بپوشد و عمامه بر سر گذارد.

جابر بن عبداللّه انصاری گفت:

أنَّ رَسُولَ اللّهِ صلی الله علیه و آله كانَ يَلْبَسُ بُرْدَهُ الْأحْمَرَ فِى

۱) . کافی، ج ۳، ص ۴۲۱

۲) . مستدرك الوسائل، ج ۶، ص ۲۷

ص:۱۱۳

الْعِيدِ وَالْجُمُعَةِ. ۱

همانا رسول خدا صلی الله علیه و آله پیوسته در روز عید و جمعه بُرد سرخ‌رنگ خود را می‌پوشید.

همچنین امام صادق علیه السلام فرمود:

. . . فَلْيُصَلُّوا فِي جَماعَةٍ، وَلْيَلْبَسِ الْبُرْدَ وَالْعِمامَةَ وَيَتَوَكَّأُ عَلى قَوْسٍ أوْعَصى. . . . ۲

باید امام جمعه، نمازجمعه را به جماعت بخواند، برد و عمامه بپوشد و به شمشیر یا عصا تکیه دهد. . . .

عمامه خطیب جمعه

در روایاتی که از پوشش خطیب در نمازجمعه یاد شده و تعدادی از آنان نیز ذکر شد، پیشوایان دینی یادآور شده‌اند که امام جمعه باید عمامه بر سر گذارد و نمازجمعه را اقامه نماید. رسول خدا صلی الله علیه و آله نیز خود چنین می کرد.

چنان‌که جعفر بن عمرو بن حریث به نقل از پدرش گفت:

رَأَيْتُ النَّبِيَّ صلی الله علیه و آله يَخْطُبُ عَلَى الْمِنْبَرِ وَعَلَيْهِ عِمامَةٌ سَوْداءُ. ۳

پیامبر صلی الله علیه و آله را دیدم که بر منبر خطبه می‌خواند و عمامه‌ای سیاه بر سر داشت.

در سنن بیهقی چنین می‌افزاید: «قَدْ أرْخى طَرْفَها بَيْنَ

۱) . سنن بیهقی، ج ۴، ص ۵۲۶

۲) . تهذیب، ج ۳، ص ۲۴۵

۳) . سنن ابن ماجه، ص ۲۶۵

ص:۱۱۴

کَتِفَیْهِ» ۱؛ «سر عمامه را بین دو شانه انداخته بود» .

ابی‌درداء از رسول خدا صلی الله علیه و آله نقل کرده که فرمود:

إنَّ اللّهَ وَمَلائِکَتَهُ یُصَلُّونَ عَلیٰ أصْحابِ الْعَمائِمِ یَوْمَ الْجُمُعَةِ. ۲

خدای متعال و فرشتگان او در روز جمعه بر دارندگان عمامه درود می‌فرستند.

سلام به نمازگزاران

امیر مؤمنان علی علیه السلام فرمود:

مِنَ السُّنَّةِ إذا صَعِدَ الْإمامُ المِنْبَرَ أنْ یُسَلِّمَ إذَا اسْتَقْبَلَ النّاسَ. ۳

از سنّت است هنگامی که امام جمعه بالای منبر رفته و روبروی مردم قرار می گیرد، به نمازگزاران سلام دهد.

همچنین آن حضرت فرمود:

أنَّهُ کانَ إذا صَعِدَ الْمِنْبَرَ سَلَّمَ عَلَی النّاسِ. ۴

همانا رسول خدا صلی الله علیه و آله این‌چنین بود، هنگامی که بر فراز منبر می‌آمد به مردم سلام می کرد.

امام باقر علیه السلام فرمود:

کانَ رَسُولُ اللّه صلی الله علیه و آله إذا خَرَجَ إلَی الْجُمُعَةِ قَعَدَ عَلَی

۱) . سنن بیهقی، ج ۴، ص ۵۲۵

۲) . کنزالعمال، ج ۷، ص ۷۳۵

۳) . وسائل الشیعه، ج ۷، ص ۳۴۹

۴) . بحارالانوار، ج ۸۶، ص ۲۵۷

ص:۱۱۵

الْمِنْبَرِ حَتّی یَفْرُغَ الْمُؤَذِّ نُونَ. ۱

روش رسول خدا صلی الله علیه و آله این‌چنین بود که وقتی برای اقامه نمازجمعه از منزل بیرون می‌آمد، روی منبر می‌نشست تا اذان‌گویان، اذان را به پایان برند.

محتوای خطبه‌ها

امام صادق علیه السلام فرمود:

یَخْطُبُ - یَعْنِی إمامَ الْجُمُعَةِ - وَهُوَ قائِمٌ، یَحْمَدُ اللّهَ وَیُثْنِی عَلَیْهِ، ثُمَّ یُوصِی بِتَقْوَی اللّهِ، ثُمَّ یَقْرَأُ سُورَةً مِن الْقُرْآنِ صَغِیرَةً، ثُمَّ یَجْلِسُ، ثُمَّ یَقُومُ فَیَحْمَدُ اللّهَ وَیُثْنِی عَلَیْهِ وَیُصَلِّی عَلی مُحَمَّدٍ صلی الله علیه و آله وَعَلی أئِمَّةِ الْمُسْلِمِینَ، وَیَسْتَغْفِرُ لِلْمُؤْمِنِینَ وَالْمُؤْمِناتِ، فَإذا فَرَغَ مِنْ هذا أقامَ الْمُؤَذِّنُ، فَصَلَّی بالنّاسِ رَکْعَتَیْنِ، یَقْرَأُ فِی الْاُولی بِسُورَةِ الْجُمُعَةِ وَفِی الثّانِیَةِ بِسُورَةِ الْمُنافِقِین. ۲

امام جمعه خطبه می‌خواند در حالی که ایستاده است، حمد خدا گوید، و بر او درود فرستد، سپس مردم را به تقوا سفارش می کند، پس از آن سورهٔ کوچکی از قرآن را تلاوت نموده، سپس می‌نشیند باز برخاسته، حمد و ثنای الهی گوید و بر محمد صلی الله علیه و آله و پیشوایان مسلمانان درود می‌فرستد، و برای مردان و زنان با

۱) . وسائل الشیعه، ج ۷، ص ۳۴۹

۲) . همان، ص ۳۴۲

ص:۱۱۶

ایمان از خداوند طلب استغفار می کند و آن گاه که از خطبه‌ها فراغت یافت مؤذن برخاسته و اذان می گوید، پس با مردم دو رکعت نماز گزارد. در رکعت اوّل سوره جمعه و در رکعت دوم سوره منافقان را خواند.

امام رضا علیه السلام فرمود:

إنَّما جُعِلَتِ الخُطْبَةُ یَوْمَ الْجُمُعَةِ لِأنَّ الْجُمُعَةَ مَشْهَدٌ عامٌّ، فَأَرادَ أنْ یَکُونَ لِلْأمِیرِ سَبَبٌ إلی مَوْعِظَتِهِمْ وَتَرْغِیبِهِمْ فِی الطّاعَةِ وَتَرْهِیبِهِمْ مِنَ الْمَعْصِیَةِ، وَتَوْقِیفِهِمْ عَلی ما أرادَ مِن مَصْلَحةِ دِیْنِهِمْ وَدُنْیاهُمْ وَیُخْبِرُهُمْ بِما وَرَدَ عَلَیْهِمْ [مِنَ الْآفاقِ مِنَ] الْأهْوالِ الَّتِی لَهُمْ فِیهَا الْمَضَرَّةُ وَالْمَنْفَعَةُ، وَلا یَکُونُ الصّابِرُ فِی الصَّلاةِ مُنْفَصِلاً.

وَإنَّما جُعِلَتْ خُطْبَتَیْنِ لِیَکُونَ واحِدَةٌ لِلثَّناءِ عَلَی اللّهِ وَالتَّمْجِیدِ وَالتَّقْدِیسِ للّهِ عَزَّوَجلَّ، وَالْأُخْری لِلْحَوائِجِ وَالْإعْذارِ وَالْإنْذارِ وَالدُّعاءِ، وَلِما یُرِیدُ أنْ یُعَلِّمَهُمْ مِنْ أمْرِهِ وَنَهْیِهِ ما فِیهِ الصَّلاحُ وَالْفَسادُ. ۱

خطبه در روز جمعه برای این مقرر شده است که: چون جمعه، روز اجتماع عمومی است، خداوند خواسته است تا خطبه خود وسیله‌ای باشد تا امام مردم را موعظه کند و به اطاعت خداوند تشویق و ترغیب نماید و آنان را از گناه و نافرمانی بترساند و برحذر بدارد، و آنها را نسبت به مصلحت دین و دنیایشان

۱) . وسائل الشیعه، ج ۷، ص ۳۴۴

ص:۱۱۷

آگـاه کنـد و رویـدادهای جهانی (و توطئه‌هایی که علیه آنان صورت می‌پـذیرد) را به مردم خبر دهـد و حوادث نگران‌کننـده‌ای که سود و زیان مسـلمانان در آن است را به آنها گوشـزد نماید. و امّا اینکه دو خطبه مقرر شده، برای آن است که یک خطبه مخصوص حمـد و ثنای الهی و تقـدیس و تمجیـد خـدای عزّوجلّ باشد و دیگری برای نیازها، عذرها و نارسایی‌ها، بیم‌دادن‌ها، و دعا به درگاه خداوند، و نیز برای آنکه خداوند اراده کرده است تا امام، بایدها و نبایدها که صلاح و فساد مردم در آنهاست را به مردم بیاموزد.

مرحوم مجلسی رحمه الله پس از آنکه عدالتی را که در امام جماعت معتبر است برای امام جمعه کافی دانسته می‌افزاید:

نَعَمْ یظهرُ مِنَ الأخبارِ زائداً علی إمام الجماعَةِ القُدرةُ علی إیراد الخطبةِ البلیغةِ المناسِـبةِ للمَقامِ، بِحَسَبِ أحوالِ الناسِ، والأمکنةِ والأزمنةِ والأعوامِ والشهورِ والأیّامِ، والعِلْمِ بآدابِها وشرائِطِها. ۱

بلی از روایـات چنین برمی‌آیـد که علاـوه بر شـرایط امام جماعت، امام جمعه بایـد توان ایراد خطبه‌ای رسا، مناسب با مقام، بر اساس چگونگی حالات مردم و شرایط زمانی و مکانی، و سال‌ها و ماه‌ها و

۱) . بحارالانوار، ج ۸۶، ص ۱۴۷

ص:۱۱۸

روزها را داشته باشد و به آداب و شرایط نمازجمعه نیز آگاه باشد.

رعایت ادب در خطبه‌ها

عدی بن حاتم گوید:

أَنَّ خَطِیباً خَطَبَ عِنْدَ النَّبِیّ صلی الله علیه و آله. فَقالَ: مَنْ یُطِعِ اللّهَ وَرَسُولَهُ فَقَد رَشَدَ وَمَنْ یَعْصِهِما فَقالَ: قُمْ أوْ إذْهَبْ، بِئْسَ الْخَطِیبُ [أَنْتَ] . ۱

همانا خطیبی نزد پیامبر صلی الله علیه و آله خطبه خواند و گفت: کسی که اطاعت خدا و رسول او کند، هدایت یافته و کسی که آن دو را معصیت و نافرمانی نماید. . . پس آن حضرت فرمود: برخیز یا [آنکه فرمود] برو، تو بد خطیبی هستی.

دلیل برخورد رسول خدا صلی الله علیه و آله آن بود که «یَعْصِهِما» گفت و نافرمانی خدا و رسول خدا را با یک ضمیر ذکر کرد.

از این برخورد به خوبی می‌توان دریافت که در خطبه‌ها باید دقیق و با ادب سخن گفت.

خطبه‌ها کوتاه

سیرهٔ پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله در اقامهٔ نمازجمعه بر این پایه استوار بوده که نمازجمعه و دو خطبه آن را به صورتی

۱) . سنن ابی‌داود، ج ۱، ص ۶۶۰

ص:۱۱۹

میانه و معتدل – نه طولانی و نه کوتاه – اقامه می‌فرمودند.

جابر بن سمره گفت:

کانَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله یَخْطُبُ قائِماً، ثُمَّ یَجْلِسُ، ثُمَّ یَقُومُ فَیَقْرَأُ آیاتٍ وَیَذْکُرُ اللّهَ وَکانَتْ خُطْبَتُهُ قصْداً، وَصَلاتُهُ قَصْداً. ۱

پیامبر صلی الله علیه و آله پیوسته – در نمازجمعه – ایستاده خطبه می‌خواند سپس می‌نشست، آن‌گاه برمی‌خاست آیاتی از قرآن می‌خواند و یاد خدا می‌کرد و خطبه و نماز آن حضرت میانه بود – نه طولانی و نه کوتاه –.

همچنین عمار یاسر گفت: «أمَرَنَا رَسُولُ اللّهِ صلی الله علیه و آله بِإقْصارِ الخُطَبِ» ۲؛ «رسول خدا صلی الله علیه و آله ما را فرمان داد تا خطبه‌ها را کوتاه بخوانیم» .

جابر بن سمره سوائی نیز گفت:

کانَ رَسُولُ اللّهِ صلی الله علیه و آله لا یُطِیلُ الْمَوْعِظَةَ یَوْمَ الْجُمُعَةِ إنَّما هُنَّ کَلِماتٌ یَسِیراتٌ. ۳

شیوهٔ رسول خدا صلی الله علیه و آله در روزهای جمعه این چنین بود که موعظه را طولانی نمی‌ساخت، بلکه مواعظ آن حضرت سخنانی اندک بود.

در برخی روایات نیز دستور داده شده تا خطبای جمعه نمازجمعه را طولانی، ولی خطبه‌ها را مختصر و کوتاه

۱) . سنن ابن ماجه، ص ۲۶۵

۲) . سنن ابی‌داود، ج ۱، ص ۶۶۲

۳) . همان

ص:۱۲۰

ایراد نمایند.

ابو وائل گفت: «روزی عمّار برای ما کوتاه و رسا خطبه خوانـد. سـپس از منبر فرود آمد، من به او گفتم: ای ابایقظان! بسـیار کوتاه و بلیغ خطبه خواندی، ای کاش کمی طولانی‌تر سخن می‌راندی» .

عمار گفت: «از رسول خدا صلی الله علیه و آله شنیدم که می‌فرمود:

همانا طولانی بودن نماز مرد، و کوتاه بودن خطبه او نشان خوب فهمی و درک صـحیح دینی اوست. پس نماز را طولانی بخوانیـد و خطبه را کوتاه کنید و همانا برخی سخن‌ها جادو است إنَّ مِنَ الْبَیانِ لَسِحْراً» . ۱

شوکانی در «نیل الاوطار» گوید:

«قَصْداً» اَلْقَصْدُ فِی الشَّیءِ، هُوَ الاقْتِصادُ فِیهِ وَتَرْکُ التَّطْوِیلِ وَإنَّما کانَتْ صَلاتُهُ صلی الله علیه و آله وَخُطْبَتُهُ کَذلِکَ لِئَلّا یَمَلَّ النّاسُ. ۲

قصـد در هر چیز، میـانه‌روی و طولا‌نی‌نکردن است، و اینکه نمـاز و خطبه رسول خـدا صـلی الله علیه و آله این چنین بوده، برای این است که مردم خسته و آزرده خاطر نشوند.

دعا پس از خطبه‌ها

از امام صادق علیه السلام نقل شده است که فرمود:

اَلسّاعَةُ الَّتِی یُستَجابُ فِیهَا الدُّعاءُ یَوْمَ الجُمُعَةِ،

۱) . مسند احمد، ج ۱، ص ۲۶۹

۲) . نیل الاوطار، ج ۳، ص ۳۳۲

ص:۱۲۱

ما بَیْنَ فَراغِ الْإمامِ مِنَ الْخُطْبَهِ إلیٰ أنْ یَسْتَوِیَ النّاسُ فِی الصُّفُوفِ. . . وَرُوِی حِینَ یَنْزِلُ الْإمامُ مِنَ المِنْبَرِ، إلیٰ أنْ یَقُومَ فی مَقامِهِ. . . . ۱

ساعتی که در روز جمعه دعا در آن مستجاب است، از زمانی است که امام جمعه خطبه‌ها را به پایان رسانده، تا وقتی که مردم در صفوف منظم ایستاده و آماده برگزاری نمازجمعه می‌باشند. . . در برخی روایات نیز گفته شده، مراد از زمانی است که امام از منبر پایین آمده، تا آن‌گاه که در جای خود برای اقامهٔ نمازجمعه قرار می‌گیرد. . . .

دعا پس از نمازجمعه

اسماء دختر ابی‌بکر گفت: رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود:

مَنْ قَرَأَ بَعْدَ الْجُمُعَهِ بِفاتِحَهِ الْکِتابِ، وَقُلْ هُوَ اللّهُ أحَدٌ، وَقُلْ أعُوذُ بِرَبِّ النّاسِ، حُفِظَ ما بَیْنَهُ وَبَیْنَ الْجُمُعَهِ الْأُخْریٰ. ۲

کسی که پس از نمازجمعه، سوره‌های حمد، قل هو اللّه احد، قل اعوذ برب الفلق و قل اعوذ برب الناس را بخواند، از جمعه‌ای که در آن قرار دارد تا جمعهٔ بعد محفوظ ماند.

۱) . مستدرک الوسائل، ج ۶، ص ۴۱

۲) . کنزالعمال، ج ۷، ص ۷۶۸

ص:۱۲۲

دعا پس از نماز عصر در روز جمعه

امام باقر علیه السلام فرمود:

اذا صَلَّیْتَ الْعَصْرَ یَوْمَ الْجُمُعَهِْ فَقُلْ: اَللّهُمَّ صَلِّ عَلی مُحَمَّدٍ وآلِ مُحَمَّدٍ الْأوْصِیاءِ الْمَرْضِیّینَ بِأَفْضَلِ صَلَواتِکَ، وَبارِکْ عَلَیْهِمْ بأفْضَلِ بَرَکاتِکَ وَالسَّلامُ عَلَیْهِمْ وَعَلی أَرْواحِهِمْ وَأجْسادِهِمْ وَرَحْمَهُْ اللّهِ وبَرَکاتُهُ. فَاِنَّ مَنْ قالَها فِی دُبُرِ الْعَصْرِ کَتَبَ اللّهُ لَهُ مِائَهَْ اَلْفِ حَسَنَهٍْ، ومَحا عَنْهُ مِائَهَْ اَلْفِ سَیِّئَهٍْ، وَقَضی لَهُ بِها مِائَهَْ أَلْفِ حاجَهٍْ وَرَفَعَ لَهُ بِها مِائَهَْ أَلْفِ دَرَجَهٍْ. ۱

هنگامی که روز جمعه، نماز عصر را خواندی، پس بگو: بار خدایا! درود فرست بر محمد و آل محمد و جانشینان آن حضرت، که از آنان راضی و خشنود هستی، به بهترین درودهایت، و بهترین برکت خود را بر آنان نازل فرما، و درود بر ایشان و ارواح آنان و پیکرهای پاکشان، و رحمت و برکات خداوند بر آنان.

پس همانا هر کس این دعا و صلوات را، پس از نماز عصر روز جمعه بخواند، خداوند یکصد هزار حسنه برای او می‌نویسد، یکصد هزار گناه را از نامهٔ عمل او پاک می‌کند، یکصد هزار حاجت او را بر می‌آورد و یکصد هزار درجه بر مقام او می‌افزاید.

در روایت دیگری حلبی از امام صادق علیه السلام نقل می‌کند

۱) . ثواب الاعمال، ج ۱، ص ۸۹

ص:۱۲۳

که آن حضرت فرمود:

مَنْ قَرَأ بَعْدَ الجُمُعَةِ حِینَ یَنْصَرِفُ، الْحَمْدَ مَرَّةً، وَقُلْ هُوَ اللّهُ اَحَدٌ سَبْعاً، وَقُلْ أعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ سَبْعاً، وَقُلْ أعُوذُ بِرَبِ النّاسِ سَبْعاً وَآیَةَ الکُرْسِیِّ وَآیَةَ السُّخْرَةِ، وآخِرَ بَرآءَة «لَقَدْ جاءَکُمْ رَسُولٌ مِنْ اَنْفُسِکُمْ. . .» إلی آخِرِ الْآیَة، کانَتْ لَهُ کفّارَةُ ما بَیْنَ الجُمُعَةِ إلَی الْجُمُعَةِ. ۱

کسی که به هنگام بازگشت از نمازجمعه سوره حمد را یک مرتبه، و سوره‌های توحید، فلق، و ناس را هفت مرتبه، و آیهٔالکرسی و آیهٔالسخره، و آیهٔ آخر سوره برائت «لَقَدْ جاءَکُمْ رَسُولٌ مِنْ اَنْفُسِکُمْ. . .» تا آخر آیه را بخواند، خداوند آن را کفّاره گناهان او از جمعه تا جمعهٔ دیگر قرار دهد.

ثواب نمازجمعه برای مسافر

امام صادق به نقل از پدر بزرگوارشان امام باقر علیهما السلام فرمود:

أیُّما مُسافِرٍ صَلَّی الجُمُعَةَ رَغْبَةً فِیها وَحُبّاً لَها أعْطاهُ اللّهُ اَجْرَ مِائَةِ جُمُعَةٍ لِلْمُقِیم. ۲

هر مسافری که از روی علاقه و محبت نمازجمعه را اقامه نماید، خداوند پاداش یکصد نمازجمعه که غیر مسافر آن را بخواند به او عطا خواهد کرد.

۱) . ثواب الاعمال، ج ۱، ص ۸۹

۲) . همان، ص ۸۷

ص:۱۲۴

رهنمودهای حضرت امام خمینی قدس سره در رابطه با نمازجمعه

نمازجمعه در تاریخ

یکی از برکات این نهضت و انقلاب، همین اقامهٔ نمازجمعه‌هاست. در صدر اسلام هم نمازجمعه و مساجد چنین وضعی داشتند که اجتماعات وسیله‌ای بودند برای رفع گرفتاری‌های مسلمین و تصمیم‌گیری در مقابله با دشمنان اسلام. و شما اگر خطبه‌های آن زمان را مطالعه کنید، می‌بینید که چقدر آنها پرمحتوا بودند، که متأسفانه دست‌های خائنین به تدریج به کار افتاد و طایفه‌ای از مسلمانان اصلاً اقامهٔ [نماز] جمعه را کنار گذاشتند و طوایف دیگری هم که اقامه می‌کردند بسیار محدود و بی‌محتوا و تقریباً مسائل آنان به چند جمله نصیحت ختم می‌شد. ۱

۱) . صحیفهٔ نور، ج ۱۷، ص ۵۳

ص:۱۲۵

نمازجمعه، از برکات اسلام

برپایی نمازجمعه یکی از برکات بسیار عظیم اسلام بود که مع‌الاسف قبل از پیروزی انقلاب در بین علمای شیعه بسیار کم‌جلوه، و برادران اهل سنّت هم که اقامه می‌کردند، خطبه‌هایشان محدود به حدودی خاص بود، امّا امروز از برکت نمازجمعه است که ملّت از خانه‌هایشان بیرون ریخته و در مراکز نمازجمعه اجتماع و با یکدیگر تفاهم می‌کنند و به مسائل سیاسی و دینی گوش می‌دهند، که این مسأله بسیار ارزشمند است. ۱

امیدوارم که نمازجمعه‌ها آن محتوای اصیل خود را بازیابد و قهراً سایر مسلمین هم زمانی که دیدند مدّت‌ها از این نعمت بزرگ الهی غافل بوده‌اند، به فکر برگزاری صحیح آن می‌افتند، اگرچه دولت‌ها مخالف آن باشند. در صدر اسلام، هر وقت مسلمین می‌خواستند به جنگ عزیمت کنند، از مساجد تجهیز می‌شدند و هر وقت که کار مهمّی داشتند، در مساجد آن را مطرح ساخته و دربارهٔ مسائل سیاسی به بحث و گفت‌وگو می‌نشستند و ما باید این محتوای عظیم را بازگردانیم و اهتمام به امور مسلمین داشته باشیم. . . و شما در منابر و خطبه‌ها مسائل انقلاب را

۱) . صحیفهٔ نور، ج ۱۷، ص ۸۲

ص:۱۲۶

به مردم گوشزد کنید. ۱

خطبه‌های پرمحتوا

ائمهٔ جمعه باید توجه داشته باشند که یکی از مؤثرترین قشرهای جامعه به حساب می‌آیند و باید توجّه داشته باشند که مردم گوششان به اینهاست و در اجتماع ائمه جمعه سعی می‌کنند ببینند امام جمعه چه می‌گوید.

از این رو باید سعی شود خطبه‌ها پرمحتوا باشد. در خطبه‌ها هم باید امر به تقوا و این‌گونه مسائل رعایت شود و هم مردم را به وحدت و حضور در صحنه دعوت نمایند. . . شما ائمه جمعه موظفید برای جلوگیری از شیطنت‌هایی که اینها می‌کنند و می‌گویند مردم اعراض کرده‌اند و در انتخابات شرکت نمی‌کنند مردم را به شرکت در انتخابات دعوت کنید. ۲

اجتماع باشکوه

اجتماع کنید، نمازهای جمعه را باشکوه به‌جا بیاورید و نمازهای غیر جمعه را هم، که شیطان‌ها از نماز می‌ترسند، از مسجد می‌ترسند. ۳

نمایش قدرت اسلام

۱) . همان، ص ۵۴

۲) . صحیفهٔ نور، ج ۱۷، ص ۸۳

۳) . همان، ج ۱۲، ص ۱۴۹

ص:۱۲۷

نمازجمعه که نمایشی از قدرت سیاسی و اجتماعی اسلام است، باید هر چه شکوهمندتر و پرمحتواتر اقامه شود. ملّت ما گمان نکنند که نمازجمعه یک نماز عادی است. نمازجمعه با شکوهمندی که دارد، برای نهضت کوتاه عمر ما یک پشتوانهٔ محکم و در پیشبرد انقلاب اسلامی ما عامل مؤثر و بزرگی است.

ملّت عظیم و عزیز با شرکت خود باید این سنگر اسلامی را هر چه عظیم‌تر و بلندپایه‌تر حفظ نماید تا به برکت آن، توطئه‌های خائنانه و دسیسه‌های مفسدان خنثی شود. ۱

ترویج سنّت سیاسی – الهی

شما آقایان به این نمازجمعه اهمیت دهید. این هم از برکات جمهوری اسلامی است که این سنّت سیاسی - الهی ترویج شود، به طوری که تمام خارجی‌ها متوجه آن شده‌اند، که امیدواریم ان‌شاءاللّه باقی بماند. ۲

دعوت به حضور در صحنه

مسأله دیگر خطبه‌های نمازجمعه است، باید مردم را امر به تقوا کنید. امر به تقوا در خطبهٔ اوّل واجب است و در خطبهٔ دوّم بنابر احتیاط واجب است. مسائل اخلاقی را به مردم بگویید و آنها را به داشتن اخلاق اسلامی ترغیب

۱) . صحیفهٔ نور، ج ۹، ص ۹۷

۲) . همان، ج ۱۶، ص ۲۴۸

ص:۱۲۸

کنید. مطالب روز را برای مردم بگویید، آنچه در طول یک هفته در کشور اتفاق می‌افتد، آنها را برای مردم بگویید، مردم را در صحنه حاضر نگه دارید، که آنچه انقلاب و ایران را حفظ کرده، حضور مردم در صحنه است. ۱

تکلیف ائمه جمعه

. . . ائمه جمعه و جماعات مردم را ارشاد کنند و حضور آنها را در صحنه گوشزد کنند و بحمداللّه خود مردم حاضرند. ۲

غنای خطبه‌ها

سعی کنید مطالعه کنید که در خطبه‌هایتان چه می‌خواهید بگویید. ۳

رسالت جهانی ائمه جمعه

در صدر اسلام، مسائل سیاسی در مسجد به وسیلهٔ آنهایی که امام جمعه بودند حل و فصل می‌شد و نقشه‌های جنگ در آنجا کشیده می‌شد، و مع‌الاسف ما را رساندند به آنجا که در خطبه‌های جمعه جز چند کلمه موعظه و تحذیر از اینکه مبادا در امور دخالت

۱) . صحیفهٔ نور، ج ۱۷، ص ۲۶۲

۲) . همان، ج ۱۵، ص ۲۵۱

۳) . همان، ج ۱۶، ص ۱۵۶

ص:۱۲۹

کنید، چیزی نبوده است. یا نمازجمعه نبود یا اگر بود محتوا نداشت. . . ۱

ای ائمه جمعه بلاد اسلام!

. . . ائمه جمعه کوشش کنند مردم را به تقوا دعوت کنند، مردم را متّقی کنند، مردم را از دنیا و از آمال دنیایی پرهیز بدهند. . . ۲

۱) . صحیفهٔ نور، ج ۱۷، ص ۱۳۹

۲) . همان، ص ۱۴۲

ص:۱۳۰

بیانات مقام معظم رهبری

نمازجمعه یک واجب سمبولیک هست، یک سمبل است، رمز است، نشان‌دهنده ابعاد گوناگون است، اولاً نماز است، یعنی ذکر خداست، یاد خداست، جهت‌دهنده به زندگی اجتماع و فرد است. در نمازجمعه آنچه از همه چیز مهم‌تر است، اجتماع مردم در جهت تقواست. یعنی تقوا هم، زهد هم، عبادت هم، ارتباط به خدا هم، در خلوت و تنهایی اثر مطلوب خود را نمی‌بخشد، این جامعه است که باید در این جهت حرکت کند، این نماز است، این ذکر خدا و کپسول یاد خداست که در اجتماعی با این عظمت و تا آنجا که گسترش پیدا می‌کند، در سطحی عظیم‌تر باید به سوی خدا حرکت کند و مردم با هم اعتصام به خدا بکنند. اولاً نماز است و ذکر خداست، ثانیاً سلاح است، حالت جنگیدن با دشمن خدا و با شیطان‌هاست.

امام جمعه که رمز نمازجمعه است، باید به سلاحی تکیه کند، باید عصای خود را سلاحی قرار بدهد و در

ص:۱۳۱

مقابل مردم بایستد و اساسی‌ترین و لازم‌ترین و اصلی‌ترین مسائل را در اجتماعی بزرگ، از زبانی امین و مورد اطمینان با مردم در میان بگذارد. باید بر سلاح تکیه کند یعنی جامعه اسلامی و جامعه قرآنی در مقابل دشمنان خدا به سلاح تکیه می‌کند، به قدرت خود تکیه می‌کند، به اجتماع عظیمی که می‌تواند همه توطئه‌های دشمنان را خنثی بکند تکیه می‌کند. پس (از یک سو) نماز است و ذکر خدا و از یک سو سلاح هست و اقتدار است و اظهار قدرتمندی است و در میان غمرات و موج‌ها و گرداب‌ها خود را درافکندن است. یعنی یک ملت با یاد خدا مبارزه می‌کند، با یاد خدا به گوشه‌ای نمی‌خزد، با یاد خدا در محراب می‌ایستد؛ یعنی محل حرب، یعنی محل جنگیدن، با کی؟ با دشمنان راه اللّه، با دشمنان مکاتب الهی و توحید، با دشمنان انسانیت و با دشمنان انسان. نماز جمعهٔ ما مردمی که در این شهر، در تهران گرد آمده‌ایم، دارای بعد افزون‌تری از همهٔ نمازجمعه‌های دیگر است. همه نمازجمعه‌ها به طور طبیعی در مسجد تشکیل می‌شود و نمازجمعه ما در دانشگاه تشکیل می‌شود، یعنی دانشگاه، محل دانش، خانه دانشجویان و دانش‌پژوهان، خانه عبادت خداست، مرکز توجه به خداست. آفرین بر این هوشمندی و هوشیاری.

سه عنصر، تشکیل‌دهندهٔ یک جامعه آباد است، اولاً یاد خدا و ثانیاً تکیه بر قدرت‌های عظیم انسانی و ثالثاً تکیه بر

ص:۱۳۲

دانش، تا نگویند دشمنانی که انقلاب ما را با هر تدبیری و با هر شیوه‌ای خواستند لکه‌دار بکنند، که این یک انقلاب کور است، یک انقلاب بی‌جهت است. نه، قشرهای گوناگون مردم ما، زن و مرد ما، درس‌خوانده و درس‌ناخوانده ما از همه گروه‌ها و قشرهای اجتماعی، نمازی را که سمبل معنویت و نیز سمبل اقتدار ملی است، در خانه دانش برگزار می‌کند.

این نمازجمعه ماست، «الَّذِینَ إِنْ مَکَّنّاهُمْ فِی الْأَرْضِ أَقامُوا الصَّلاةَ وَ آتَوُا الزَّکاةَ» ۱ما به این وعده الهی پاسخ مثبت گفتیم، ما نشان دادیم که آن روزی که طواغیت ستمگر این مرز و بوم از میان بروند، ما دچار ره‌گم‌کردن‌های از راه خدا نمی‌شویم. ما رو به نماز آوردیم و خدا می‌گوید: بندگان شایسته خدا آن کسانی هستند که چون خدا به آنها تمکن و قدرت بدهد، نماز را اقامه می‌کنند. ما باید نماز را اقامه کنیم.

ارکان نمازجمعه

نمازجمعه دو رکن دارد: رکن اول محتوای نمازجمعه است، مضمون نمازجمعه است که در خطبه‌ها باید متجلی شود و در دو رکعت نماز. این محتوا چیست؟

اول یاد خدا، امر به تقوا، امر به پارسایی، امر به اخلاق اسلامی، امر به وحدت.

۱) . حج: ۴۱

ص:۱۳۳

رکن دوم، شکوه و اجتماع نمازجمعه است. محتوا و شکوه. قالب: یعنی این اجتماع عظیم. و معنا: یعنی آنچه در خطبه گفته خواهد شد و در نماز تلاوت می‌شود، این دو رکن نمازجمعه است. رکن اول روی دوش امام جمعه‌هاست، رکن دوم روی دوش مردم. امام جمعه‌ها باید در هر هفته آن چیزی را که احساس می‌کنند مردم به آن احتیاج دارند و باید بدانند، آن را باید به مردم بگویند، از اوضاع و احوال جاری مملکت، از اوضاع و جریانات سیاسی عالم، از تحریص مردم و تشویش مردم به حرکت در جاده عبودیت اللّه، از تشویش مردم به برادری، به وحدت، به عمل، از بصیرت دادن به مردم نسبت به دشمن‌ها و دشمنی‌ها. این وظیفه امام جمعه است اگر نگوید خطا کرده است. و رکن دوم یعنی قالب، روی دوش مردم است. باید بیایند، باید استماع کنند، باید نمازجمعه را مثل عالی‌ترین فریضه مردمی مورد اعتنا قرار بدهند، زیرا اگر این اجتماع فشرده ما در اینجا نباشد میدان جنگ ما هم خاموش خواهد شد، حرکت جامعه ما هم در مقابل قدرت‌های ستمگر، ظالم و متجاوز کُند خواهد شد. این پایه آن حرکت است، این اجتماع است که مشت محکم درست می‌کند.

ص:۱۳۴

ص:۱۳۵

کتابنامه

کتابنامه

* قرآن کریم.

۱. الارشاد، شیخ مفید، قم، کنگرهٔ شیخ مفید، ۱۴۱۳هق.

۲. بحارالانوار، علامه محمدباقر مجلسی، چاپ دوم، بیروت، مؤسسهٔ الوفاء، ۱۴۰۳ه ق.

۳. البرهان فی تفسیر القرآن، سیدهاشم بحرانی، چاپ اول، تهران، بنیاد بعثت، ۱۴۱۶ه ق.

۴. تحریر الوسیله، امام خمینی قدس سره، چاپ اول، قم، انتشارات اسلامی وابسته به جامعهٔ مدرسین، ۱۴۰۴ه ق.

۵. تحف العقول عن آل الرسول، ابومحمد حسن‌بن علی بن حسین شعبهٔ بحرانی، تصحیح: علی‌اکبر غفاری، چاپ دوم، قم، انتشارات اسلامی وابسته به جامعهٔ مدرسین، ۱۴۰۴ه ق.

۶. تفسیر روح الجنان و رَوح الجَنان، ابوالفتوح رازی، قم، انتشارات کتابخانهٔ آیهٔ اللّه العظمی مرعشی نجفی، ۱۴۰۴ه ق.

ص:۱۳۶

۷. تفسیر منهج الصادقین فی الزام المخالفین، ملا فتح اللّه کاشانی، تهران، کتاب فروشی و چاپخانه محمدحسن علمی، ۱۳۳۳ه ش.

۸. تهذیب الاحکام، ابی‌جعفر محمدبن حسن طوسی، تحقیق و تعلیق: سیدحسن موسوی الخرسان، چاپ دوم، بیروت، دارصعب، دارالتعارف، ۱۴۰۱ه ق.

۹. ثواب الاعمال و عقاب الاعمال، شیخ صدوق، چاپ هفتم، چاپ رستم خانی، ۱۳۶۳ه ش.

۱۰. جامع الأخبار، تاج الدین شعیری، قم، انتشارات رضی، ۱۳۶۳ ه ق.

۱۱. جامع المقاصد فی شرح القواعد، علی‌بن حسین کرکی، چاپ اول، قم، مؤسسهٔ آل البیت علیهم السلام لإحیاء التراث، ۱۴۰۸ه ق.

۱۲. جواهر الکلام فی شرح شرائع الاسلام، شیخ محمدحسن نجفی، تحقیق: شیخ عباس قوچانی، چاپ هفتم، بیروت، داراحیاء التراث العربی، بی‌تا.

۱۳. دعائم الاسلام و ذکر الحلال و الحرام، قاضی ابی‌حنیفه نعمان بن محمد تمیمی مغربی، تحقیق: آصف بن علی‌اصغر فیضی، قاهره، دارالمعارف، ۱۳۸۳ه ق.

۱۴. سنن ابن ماجه، حافظ ابی عبداللّه محمدبن یزید قزوینی، بیروت، دارالفکر، ۱۴۲۸ه ق.

۱۵. سنن ابی‌داود، حافظ ابی‌داود سلیمان بن اشعث سجستانی ازدی، چاپ اول، بیروت، دارالحدیث، ۱۳۸۸ه ق.

۱۶. سنن الدارقطنی، علی بن عمر دارقطنی، بیروت، دارالفکر، ۱۴۱۸ه ق.

ص:۱۳۷

۱۷. السنن الکبری (سنن بیهقی) ، ابی‌بکر احمد بن حسین بن علی بیهقی، بیروت، دارالفکر، ۱۴۲۵ه ق.

۱۸. السیرهٔ الحلبیه، علی بن برهان الدین حلبی شافعی، بیروت، داراحیاء التراث العربی، المکتبهٔ الاسلامیه، بی‌تا.

۱۹. صحیفه نور، مجموعهٔ رهنمودهای امام خمینی قدس سره، مرکز مدارک فرهنگی انقلاب اسلامی، انتشارات شرکت سهامی چاپخانهٔ وزارت ارشاد، ۱۳۶۵ ه ش.

۲۰. عیون اخبار الرضا علیه السلام، شیح صدوق، انتشارات جهان، ۱۳۷۸ه ش.

۲۱. فقه الرضا علیه السلام، علی‌بن موسی الرضا علیهما السلام، مشهد، کنگرهٔ امام رضا علیه السلام، ۱۴۰۶ه ق.

۲۲. قرب الاسناد، ابوالعباس عبداللّه بن جعفر حمیری، تحقیق: مؤسسهٔ آل البیت، چاپ اول، قم، مؤسسهٔ آل البیت، ۱۴۱۳ه ق.

۲۳. کافی، ابی‌جعفر محمد بن یعقوب بن اسحاق کلینی، تصحیح: علی‌اکبر غفاری، چاپ سوم، بیروت، دارصعب، دارالتعارف، ۱۴۰۱ه ق.

۲۴. کنزالعمال فی سنن الاقوال و الافعال، علی المتقی الهندی، چاپ پنجم، بیروت، مؤسسهٔ الرسالهٔ، ۱۴۰۵هق.

۲۵. مباحثی پیرامون نمازجمعه، واحد فرهنگی دبیرخانهٔ مرکزی ائمه جمعه، چاپ اول، تهران، دبیرخانهٔ مرکزی ائمه جمعه، ۱۳۷۱ه ش.

۲۶. مجمع البحرین، فخرالدین طریحی، تحقیق: سید احمد حسینی، چاپ دوم، تهران، دفتر نشر فرهنگ اسلامی، ۱۴۰۸ه ق.

ص:۱۳۸

۲۷. مجمع البیان فی تفسیر القرآن، فضل بن حسن طبرسی عاملی، چاپ دوم، بیروت، دار المعرفه، ۱۴۰۸ه. ق.

۲۸. مروج الذهب، ابوالحسن علی بن حسین مسعودی، تحقیق: محمد محیی الدین عبدالحمید، بیروت، دارالفکر، ۱۴۰۹هق.

۲۹. مستدرک الوسائل، میرزا حسین نوری، چاپ اول، بیروت، مؤسسهٔ آل البیت، ۱۴۰۷ه ق.

۳۰. مسند احمد بن حنبل، احمد بن حنبل، بیروت، دارصادر، بی‌تا.

۳۱. مسند حمیدی، عبداللّه بن زبیر ابوبکر حمیدی، بیروت، دارالکتب العلمیه، بی‌تا.

۳۲. مصنف عبدالرزاق، ابوبکر عبدالرزاق بن همام صنعانی، تحقیق: حبیب الرحمان الاعظمی، چاپ دوم، بیروت، المکتب الاسلامی، ۱۴۰۳ه ق.

۳۳. المصنّف فی الاحادیث و الآثار، عبداللّه بن محمدبن ابی‌شیبه کوفی، بیروت، دارالفکر، ۱۴۲۸ه ق.

۳۴. من لایحضره الفقیه، شیخ صدوق، تصحیح: علی‌اکبر غفاری، چاپ دوم، قم، جامعهٔ مدرسین، بی‌تا.

۳۵. نیل الأوطار شرح منتقی الأخبار من احادیث سیّد الأخیار، محمدبن علی بن محمد الشوکانی، بیروت، دارالفکر، ۱۴۱۰ه ق.

۳۶. وسائل الشیعه، محمدبن حسن حرّ عاملی، چاپ اول، بیروت، مؤسسهٔ آل البیت، ۱۴۱۰ه ق.

درباره مرکز

بسم الله الرحمن الرحیم

جاهِدُوا بِأَمْوالِکُمْ وَ أَنْفُسِکُمْ فی سَبیلِ اللَّهِ ذلِکُمْ خَیْرٌ لَکُمْ إِنْ کُنْتُمْ تَعْلَمُونَ (سوره توبه آیه ۴۱)

با اموال و جانهای خود، در راه خدا جهاد نمایید؛ این برای شما بهتر است اگر بدانید حضرت رضا (علیه السّلام): خدا رحم نماید بنده‌ای که امر ما را زنده (و برپا) دارد ... علوم و دانشهای ما را یاد گیرد و به مردم یاد دهد، زیرا مردم اگر سخنان نیکوی ما را (بی آنکه چیزی از آن کاسته و یا بر آن بیافزایند) بدانند هر آینه از ما پیروی (و طبق آن عمل) می کنند

بنادر البحار-ترجمه و شرح خلاصه دو جلد بحار الانوار ص ۱۵۹

بنیانگذار مجتمع فرهنگی مذهبی قائمیه اصفهان شهید آیت الله شمس آبادی (ره) یکی از علمای برجسته شهر اصفهان بودند که در دلدادگی به اهلبیت (علیهم السلام) بخصوص حضرت علی بن موسی الرضا (علیه السلام) و امام عصر (عجل الله تعالی فرجه الشریف) شهره بوده و لذا با نظر و درایت خود در سال ۱۳۴۰ هجری شمسی بنیانگذار مرکز و راهی شد که هیچ وقت چراغ آن خاموش نشد و هر روز قوی تر و بهتر راهش را ادامه می دهند.

مرکز تحقیقات قائمیه اصفهان از سال ۱۳۸۵ هجری شمسی تحت اشراف حضرت آیت الله حاج سید حسن امامی (قدس سره الشریف) و با فعالیت خالصانه و شبانه روزی تیمی مرکب از فرهیختگان حوزه و دانشگاه، فعالیت خود را در زمینه های مختلف مذهبی، فرهنگی و علمی آغاز نموده است.

اهداف :دفاع از حریم شیعه و بسط فرهنگ و معارف ناب ثقلین (کتاب الله و اهل البیت علیهم السلام) تقویت انگیزه جوانان و عامه مردم نسبت به بررسی دقیق تر مسائل دینی، جایگزین کردن مطالب سودمند به جای بلوتوث های بی محتوا در تلفن های همراه و رایانه ها ایجاد بستر جامع مطالعاتی بر اساس معارف قرآن کریم و اهل بیت علیهم السّلام با انگیزه نشر معارف، سرویس دهی به محققین و طلاب، گسترش فرهنگ مطالعه و غنی کردن اوقات فراغت علاقمندان به نرم افزار های علوم اسلامی، در دسترس بودن منابع لازم جهت سهولت رفع ابهام و شبهات منتشره در جامعه عدالت اجتماعی: با استفاده از ابزار نو می توان بصورت تصاعدی در نشر و پخش آن همت گمارد و از طرفی عدالت اجتماعی در تزریق امکانات را در سطح کشور و باز از جهتی نشر فرهنگ اسلامی ایرانی را در سطح جهان سرعت بخشید.

از جمله فعالیتهای گسترده مرکز :

الف)چاپ و نشر ده ها عنوان کتاب، جزوه و ماهنامه همراه با برگزاری مسابقه کتابخوانی

ب)تولید صدها نرم افزار تحقیقاتی و کتابخانه ای قابل اجرا در رایانه و گوشی تلفن سهمراه

ج)تولید نمایشگاه های سه بعدی، پانوراما ، انیمیشن ، بازیهای رایانه ای و ... اماکن مذهبی، گردشگری و...

د)ایجاد سایت اینترنتی قائمیه www.ghaemiyeh.com جهت دانلود رایگان نرم افزار های تلفن همراه و چندین سایت مذهبی دیگر

ه)تولید محصولات نمایشی، سخنرانی و ... جهت نمایش در شبکه های ماهواره ای

و)راه اندازی و پشتیبانی علمی سامانه پاسخ گویی به سوالات شرعی، اخلاقی و اعتقادی (خط ۲۳۵۰۵۲۴)

ز)طراحی سیستم های حسابداری ، رسانه ساز ، موبایل ساز ، سامانه خودکار و دستی بلوتوث، وب کیوسک ، SMS و...

ح)همکاری افتخاری با دهها مرکز حقیقی و حقوقی از جمله بیوت آیات عظام، حوزه های علمیه، دانشگاهها، اماکن مذهبی مانند مسجد جمکران و ...

ط)برگزاری همایش ها، و اجرای طرح مهد، ویژه کودکان و نوجوانان شرکت کننده در جلسه

ی)برگزاری دوره های آموزشی ویژه عموم و دوره های تربیت مربی (حضوری و مجازی) در طول سال

دفتر مرکزی: اصفهان/خ مسجد سید/ حد فاصل خیابان پنج رمضان و چهارراه وفائی / مجتمع فرهنگی مذهبی قائمیه اصفهان

تاریخ تأسیس: ۱۳۸۵ شماره ثبت : ۲۳۷۳ شناسه ملی : ۱۰۸۶۰۱۵۲۰۲۶

وب سایت: www.ghaemiyeh.com ایمیل: Info@ghaemiyeh.com فروشگاه اینترنتی: www.eslamshop.com

تلفن ۲۵-۲۳۵۷۰۲۳- (۰۳۱۱) فکس ۲۳۵۷۰۲۲ (۰۳۱۱) دفتر تهران ۸۸۳۱۸۷۲۲ (۰۲۱) بازرگانی و فروش ۰۹۱۳۲۰۰۰۱۰۹ امور کاربران ۲۳۳۳۰۴۵(۰۳۱۱)

نکته قابل توجه اینکه بودجه این مرکز؛ مردمی ، غیر دولتی و غیر انتفاعی با همت عده ای خیر اندیش اداره و تامین گردیده و لی جوابگوی حجم رو به رشد و وسیع فعالیت مذهبی و علمی حاضر و طرح های توسعه ای فرهنگی نیست، از اینرو این مرکز به فضل و کرم صاحب اصلی این خانه (قائمیه) امید داشته و امیدواریم حضرت بقیه الله الاعظم عجل الله تعالی فرجه الشریف توفیق روزافزونی را شامل همگان بنماید تا در صورت امکان در این امر مهم ما را یاری نمایندانشاالله.

شماره حساب ۶۲۱۰۶۰۹۵۳ ، شماره کارت :۶۲۷۳-۵۳۳۱-۳۰۴۵-۱۹۷۳و شماره حساب شبا : -IR۹۰-۰۱۸۰-۰۰۰۰-۰۰۰۰-۰۶۲۱ ۵۳-۶۰۹۰به نام مرکز تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان نزد بانک تجارت شعبه اصفهان – خیابان مسجد سید

ارزش کار فکری و عقیدتی

الاحتجاج - به سندش، از امام حسین علیه السلام -: هر کس عهده دار یتیمی از ما شود که محنتِ غیبت ما، او را از ما جدا کرده است و از علوم ما که به دستش رسیده، به او سهمی دهد تا ارشاد و هدایتش کند، خداوند به او می‌فرماید: «ای بنده بزرگوار شریک کننده برادرش! من در کَرَم کردن، از تو سزاوارترم. فرشتگان من! برای او در بهشت، به عدد هر حرفی که یاد داده است، هزار هزار، کاخ قرار دهید و از دیگر نعمت‌ها، آنچه را که لایق اوست، به آنها ضمیمه کنید».

التفسیر المنسوب إلی الإمام العسکری علیه السلام: امام حسین علیه السلام به مردی فرمود: «کدام یک را دوست‌تر می‌داری: مردی اراده کشتن بینوایی ضعیف را دارد و تو او را از دستش می‌رَهانی، یا مردی ناصبی اراده گمراه کردن مؤمنی بینوا و ضعیف از پیروان ما را دارد، امّا تو دریچه‌ای [از علم] را بر او می گشایی که آن بینوا، خود را بِدان، نگاه می‌دارد و با حجّت‌های خدای متعال، خصم خویش را ساکت می‌سازد و او را می‌شکند؟».

[سپس] فرمود: «حتماً رهاندن این مؤمن بینوا از دست آن ناصبی. بی گمان، خدای متعال می‌فرماید: «و هر که او را زنده کند، گویی همه مردم را زنده کرده است»؛ یعنی هر که او را زنده کند و از کفر به ایمان، ارشاد کند، گویی همه مردم را زنده کرده است، پیش از آن که آنان را با شمشیرهای تیز بکشد».

مسند زید: امام حسین علیه السلام فرمود: «هر کس انسانی را از گمراهی به معرفت حق، فرا بخواند و او اجابت کند، اجری مانند آزاد کردن بنده دارد».